

ÚVODNÍK

Do nového ročníku a k jeho prvnímu číslu

Tímto číslem zahajuje *Právník* stý padesátý devátý ročník své existence. Vstupuje do něj se dvěma změnami.

Redakce uvítala návrh redakční rady vznesený na jejím zasedání 14. října 2019, aby náš časopis dokumentoval juristické habilitační přednášky přednesené na půdě českých univerzit. Ladí to s posláním našeho časopisu uchovávat paměť doby pro budoucí generace i s jeho úkolem přispívat k rozvoji právní vědy ve všech jejích oblastech.

Kandidáti docentury předstupují před vědecké rady právnických fakult s habilitační přednáškou, usilující tak doložit mluveným projevem svoji vědeckou kompetenci a přesvědčit o ní přítomné. Úkol to není jednoduchý. To může dosvědčit každý, kdo příslušné řízení absolvoval. Habilitační přednáška vyžaduje podat dílčí odborné téma s náležitou vědeckou erudicí, leč zároveň tak, aby mu na zasedání vědecké rady dobře porozuměli rovněž ti, jimž je habilitantův obor někdy i dosti vzdálen. Také proto literární zachycení předneseného nutně představuje specifický stylistický útvar, jemuž se hodí vyčlenit zvláštní rubriku. Nazvali jsme ji *Příspěvky k budoucnosti oboru*: právě s nastupujícími novými docenty právních disciplín spojuje právní věda své perspektivy. Je samozřejmé, že příspěvky zařazené do této rubriky budou – stejně jako všechny texty uveřejňované v našem časopisu (s výjimkou textů redakčních) – podléhat recenznímu řízení. Shodou okolností právě tento sešit *Právnicka* přináší první příspěvek v nové rubrice.

S rubrikami v našem časopisu souvisí ještě jedna změna. *Právník* léta připomíná osobnosti právní vědy, které z našeho kruhu navždy odešly, v rubrice nazvané *Mors venit velociter*, což je, jak známo, verš z druhé strofy písně, kterou nejen studenti, ale i akademická obec berou za svou hymnu. Vzhledem k tomu také rubrika jubileí ponese od nadcházejícího ročníku název *Gaudeamus*.

Právník už několik let vyčleňuje některé sešity společně pojatým tématům vázaným na některá výročí významná pro právo a právní vědu. Redakce v součinnosti s přihlášenými autory připravila v rámci ročníku CLIX jedno monotematické číslo. Je věnováno sto letům od přijetí Ústavní listiny Československé republiky. Jiná anniversaria budou připomenuta zvláštními statěmi. *Právník* může sotva pominout 150 let od smrti jednoho ze tří svých prvních redaktorů *Karla Jaromíra Erbena* nebo pŕltisíciletí od skonu ikonické postavy českého právnictví *Viktorina Kornela ze Všehrd*, jehož jméno nese nejstarší studentský spolek.

Výročí jiného druhu je spojeno s prvním číslem tohoto roku. Dne 28. ledna 1820 spatřil baltský Němec *Fabian Gottlieb Thaddeus von Bellingshausen* z paluby loď *Vostok* při výpravě do jižních polárních oblastí antarktické pobřeží princezny Marty (pojmenovaném tak o mnoho let později norskou výpravou). Podal zprávu, že „za ledovými poli a ostrůvky je vidět ledovou pevninu, jejíž břehy příkře spadají do moře. Táhnou se, kam náš zrak dosáhne. Zvedají se v jižním směru a připomínají skutečné pobřeží.“ S touto událostí je spojováno objevení Antarktidy. Ustáleně se přičítá právě expedici carského Ruska, kterou *Bellinghausen*, užívající své jméno také v ruské verzi jako *Faděj Fadějevič*, vedl společně se svým zástupcem *Michailem Petrovičem Lazarevem*, kapitánem druhé lodi výpravy *Mirnyj*.

Antarktida je kontinent předpokládáný dávno před jeho objevem: *Aristotelem*, *Klaudiem Ptolemaiem*, *Piri Reisem* nebo kartografy *Mercatorem*, *Orteliem*, *Hondiem* a dalšími. Pojmenován byl různě: *Alter Orbis*, *Magellanica*, *Terra Incognita Australis* a spojovaly se s ním nejrůznější fantastické představy a fabulace, jejichž zrcadlení najdeme i po objevení kontinentu v *Dobrodružství Arthura Gordona Pyma* nebo *Ledové sfínze*. Pro současné čtenáře *Právnicka* jsou zřejmě atraktivnější spíše beletristické příběhy antarktických dobrodružství od *Roberta Masella* nebo *Dana Browna*, popřípadě filmy jako *Carpenterův klaustrofobický horor Věc*, *Andersenův* příspěvek do série o invazivních návštěvách z vesmíru *Vetřelec vs. Predátor* nebo *Marshallovo dobrodružství huskyů a malamutů Osm statečných*, jejichž příběh se již sotva zopakuje, protože do 1. ledna 1994 museli být z Antarktidy psi odvezeni a jejich doprava na tamější pevninu nebo ledovcové šelfy je zakázána podle jedné z příloh tak řečeného Madridského protokolu.

Pro *Právnicka* a jeho záběr jsou ovšem pyramidy na ledovém kontinentu, ať vyfabulované v *Moorově* slavném komiksu o *Strážcích*, anebo sloužící predátorům ke zkoušce dospělosti, docela nezajímavé. Právnický nezajímavý je pro nás i východoantarktické Nové Švábsko, zanesené na mapách vzešlých z tiskáren hitlerovského Německa po *Ritscherově* antarktické výpravě z let 1938–1939: Německo na toto území nárok nikdy nevzneslo, a tak to ani pro mezinárodní právo veřejné není téma. Dokonce i Pyramid Peak, kolem níž se před nedávnem šířily divoké spekulace, či další pyramidové hory ledového kontinentu mají dosud právní význam jen z hlediska zachování nedotčených přírodních hodnot kontinentu a jejich estetického významu ve smyslu Protokolu o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě.

Právním otázkám spojeným s Antarktidou se náš časopis věnoval opakovaně. Bicenariem jejího objevení je dobrou příležitostí, aby *Právnick* přišel s aktuálními příspěvky na toto téma. Sluší se poděkovat docentům *Filipu Křepelkovi* a *Janu Ondřejovi* za ochotu, s níž vyhověli žádosti redakce o tvorbu statí k právním otázkám spojeným s Antarktidou.

Hodí se také připomenout, že s velkým výročím je spojeno i jedno malé. Tento měsíc je to jednadevadesát let ode dne, kdy na antarktickou pevninu vstoupil 27. ledna 1929 první Čech, účastník *Byrdovy* expedice, *Václav Vojtěch* (1901–1932), první český nositel zlaté medaile Kongresu, nejvyššího vyznamenání Spojených států. Svě zážitky zachytil v knize *Námořníkem, topičem a psododem za polárním kruhem* vydané v roce 1932 a znovu v roce 1968. *Vojtěchovu* osobnost si připomínají čeští musheři memoriálem nesoucím jeho jméno. Po delší přestávce se čeští polárníci dostávali do Antarktidy od roku 1957 jako účastníci sovětských vědeckých expedic.

Dnes je česká komunita v Antarktidě zastoupena týmy polárníků ve vědeckých stanicích *Johanna Gregora Mendela* na severozápadní odlehně straně ostrova Jamese Rosse a *Eco-Nelson* na Nelsonově ostrově v jižních Shetlandách. První z nich byla otevřena v roce 2007 a provozuje ji Masarykova univerzita. Příčiněním profesora Pavla Proška z Geografického ústavu Masarykovy univerzity, zakladatele této polární stanice, vznikla také první česká vědecká monografie o Antarktidě vydaná v roce 2013 nakladatelstvím Academia. Rovněž o této polární stanici se zájemci v tomto čísle *Právnicka* dočtou. Druhou základnu založil v roce 1989 *Josef Pavlíček*; provozoval ji dlouhá léta jako jedinou soukromou polární stanici v Antarktidě. V říjnu 2017 ji věnoval Českému antarktickému nadačnímu fondu. Ten ji pronajal Masarykově univerzitě na devadesát devět let. A tak Masarykova univerzita, respektive Český antarktický vědecký program, který na univerzitě sídlí, provozuje od roku 2018 rovněž polární stanici přejmenovanou na *Czeco Nelson* v nezaledněné oáze na severu ostrova velkého jako mikroregion Labské skály.

STATI

Právní režim Antarktidy dvě stě let od jejího objevení

Jan Ondřej*

Abstrakt: V tomto roce uplyne dvě stě let od objevení Antarktidy. Tento článek mapuje vývoj právního režimu Antarktidy z hlediska mezinárodního práva. Příspěvek však nemůže reagovat na všechny právní otázky týkající se tohoto kontinentu okolo jižního pólu. Cílem příspěvku bylo zaměřit se jednak na shrnutí vývoje, který předchází uzavření Smlouvy o Antarktidě z roku 1959, zejména pokud jde o nároky sedmi států na části Antarktidy. Článek shrnuje vývoj ve vztahu k Antarktidě. Dále analyzuje antarktický právní režim z hlediska jeho přínosnosti i pro jiné, srovnatelné mezinárodněprávní režimy. V příspěvku je poukázáno i na některá negativa tohoto režimu. V neposlední řadě je text zaměřen i na vnitrostátní realizaci antarktického smluvního režimu a úlohu České republiky v tomto režimu.

Klíčová slova: teritoriální nároky, svoboda vědeckého výzkumu, ochrana životního prostředí, využívání výlučně pro mírové účely

Úvod

Antarktida je jedním z mezinárodních prostorů. Antarktický kontinent zahrnuje oblast okolo jižního pólu o velikosti více než 14 miliónů kilometrů čtverečních. Dalšími mezinárodními prostory jsou volné moře, mořské dno za hranicemi národní jurisdikce, kosmický prostor a nebeská tělesa. *Prvním* znakem mezinárodních prostorů (*International Spaces*¹) je, že si je žádný stát nesmí přivlastnit, a *druhým* znakem, že všechny státy se mohou za určitých podmínek podílet na jejich využívání. Mezi jednotlivými prostory jsou vedle společných znaků i rozdíly. Tyto rozdíly se projevují například v zákazu přivlastnění. Zde je právě specifická Antarktida. Na části tohoto kontinentu vzneslo v první polovině 20. století sedm států právní nároky z různých titulů. Tyto nároky jsou v současnosti zmrazeny (viz níže). Další rozdíly mezi mezinárodními prostory existují v možnosti jejich využívání. Pro volné moře platí svoboda volného moře, podobně je tomu u kosmického prostoru, zatímco na režim mořského dna za hranicemi národní jurisdikce se vztahuje režim společného dědictví lidstva, ze kterého vyplývá, že činnost na mořském dnu je povolována a regulována. Podobně je režim společného dědictví lidstva ve vztahu k Měsíci a jiným nebeským tělesům naší sluneční soustavy obsažen i v Dohodě o Měsíci z roku 1979. Ve vztahu k Antarktidě platí režim svobody vědeckého výzkumu. Jiná činnost je výslovně zakázaná s výjimkou turistiky. V české a slovenské nauce mezinárodního práva se problematikou Antarktidy v minulosti zabývali G. Mencer, Vl. Kopal, J. Malenovský, M. Šmíd, O. Vícha, P. Sladký a další. Otázky Antarktidy jsou tradičně obsaženy i v českých a slovenských učebnicích mezinárodního práva. V časopise *Právník* byla publikována

* Doc. JUDr. Jan Ondřej, CSc., DSc., Právnická fakulta Univerzity Karlovy. E-mail: ondrej@prf.cuni.cz.

¹ V zahraniční literatuře pojem *International Spaces* je použit např. v díle KISH, J. *The Law of International Spaces*. Leiden: A. Sijthoff, 1973.

řada statí věnovaných Antarktidě. Tento článek vychází z prací autora věnovaných Antarktidě a navazuje na ně.

1. Objevení Antarktidy a předsmluvní období

První přesvědčivé zmínky o existenci země v Jižním oceánu jsou datovány z období expedice Jamese Cooka v 70. letech 18. století. Antarktida byla objevena ruskými mořeplavci F. F. Bellingshausenem a M. P. Lazarovem v lednu roku 1820. Přibližně ve stejné době se v blízkosti Antarktidy plavila také britská loď, které velel E. Bransfield, a v listopadu 1820 se plavila v blízkosti Antarktidy také loď USA.² Počátky mezinárodní spolupráce v oblasti jižního pólu spadají do let 1874–1875 a zejména pak do let 1882–1883, kdy proběhly akce 1. mezinárodního polárního roku.³ V prosinci 1911 stanul R. Amundsen na jižním pólu.

V první polovině 20. století vzneslo celkem sedm států z různých právních titulů právní nároky na části Antarktidy. Nejstarší byly nároky Velké Británie, které byly těsně spojeny s jejich nároky na Falklandy, ostrovy Jižní Georgie a Jižní Sandwichovy ostrovy. Tyto nároky byly rozšířeny královskými dekrety z let 1908 a 1962, čímž byl nárokován sektor mezi 20. a 80. stupněm západní šířky, který je označován jako Britské antarktické území⁴ (BAT). S britskými nároky se však z velké části překrývají nároky Chile a Argentiny. Nároky Austrálie a Nového Zélandu jsou odvozeny od objevů a prohlášení suverenity, které byly učiněny v zájmu Velké Británie a později nezávisle na Velké Británii. Sektor nárokováný Novým Zélandem byl vytvořen vládou Velké Británie a v roce 1923 převeden na Nový Zéland. O deset let později bylo Australské antarktické území uznáno Velkou Británií a převedeno na Austrálii.⁵ Australské antarktické území zůstává největším nárokováným územím a zahrnuje celkem 42 procent kontinentu. V rámci australského sektoru leží malá část sektoru Francie Adéliná země. Francouzský sektor byl vytvořen prezidentským dekretem v roce 1924. Východní a západní hranice Adéliny země byly urovnány mezi Velkou Británií a Francií v roce 1938. Norský sektor byl nárokován na základě královského prohlášení z roku 1939. Byl založen na Amundsenově objevení jižního pólu.⁶ Norské prohlášení se vztahuje na oblast mezi australským a britským územím. Nároky Chile a Argentiny byly vzneseny v roce 1940, navzájem se překrývají a také se překrývají s britským antarktickým územím. Nároky těchto sedmi států se vztahují na čtyři pětiny území Antarktidy, pouze na jednu pětinu území Antarktidy nevznesl nároky žádný stát. V blízkosti Antarktidy se nachází řada ostrovů, na které si také jednotlivé státy uplatňují nároky. Výjimku tvoří ostrovy přiléhající k části, která není nárokována žádným státem. Platnost teritoriálních nároků je uznávána pouze samotnými státy, které je vznesly.⁷ Jednotlivé sektory jsou vymezeny výsečemi, které sahají od pobřeží Antarktidy až po jižní pól.

Nároky evropských států, Austrálie a Nového Zélandu byly založeny na *prvotním objevu* a následné *efektivní okupaci*. Vzhledem ke klimatickým podmínkám, kdy nebylo možné provést prvotní okupaci, „formulovala tehdejší praxe i nauka samotný objev dosud neznámého území za počáteční titul následné efektivní okupace, který pojmově bránil

² SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing, 2015, s. xxvii.

³ MALENOVSKÝ, J. Čtvrtstoletí existence Smlouvy o Antarktidě. *Mezinárodní vztahy*. 1986, č. 6, s. 69.

⁴ SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*, s. lviii.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

jinému státu k takové okupaci přistoupit, ale jen dočasně“.⁸ Pokud jde o efektivní okupaci, odvolávají se nárokové státy mimo jiné na případ Las Palmas⁹ z roku 1928 a na případ Východního Grónska¹⁰ z roku 1933. Problém efektivní okupace na Antarktidě spočívá v tom, že je vzdálená od nárokových států a také nehostinné prostředí brání v osídlení mimo izolované výzkumné stanice. Nárokové státy poukazují na to, že nižší standard efektivní okupace je přijat v obou výše zmíněných případech s ohledem na vzdálené oblasti. Přiměřená úroveň aktivity státu vzhledem k okolnostem bude dostatečná pro splnění potřebného standardu.¹¹

Nároky Chile a Argentiny jsou založeny na titulech, ve kterých se odráží politická emancipace latinskoamerických zemí v období 2. světové války a po ní.¹² Tyto nároky jsou založeny na *územní přilehlosti (contiguity)* v případě Chile nebo *geologické kontinuity (continuity)*¹³ mezi Antarktidou a územím Argentiny. Argentina tak zasahuje do vymezeného britského sektoru i do chilského územního požadavku. Překrývání teritoriálních nároků Velké Británie, Argentiny a Chile vedly k tomu, že Velká Británie předložila spor Mezinárodnímu soudnímu dvoru. Argentina a Chile však příslušnost Mezinárodního soudního dvora odmítly.

V roce 1948 navrhly USA vytvořit z Antarktidy poručenské území pod dohledem OSN. USA nevznesly žádný teritoriální nárok vůči Antarktidě. Návrh byl odmítnut některými nárokovými státy, které trvaly na svých suverénních právech. Velká Británie zase nechtěla, aby SSSR získal záchytný bod v Antarktidě. Sovětský svaz nesouhlasil s tím, aby se vytvořil právní režim Antarktidy bez jeho účasti. V červnu 1950 vydal SSSR memorandum, které bylo interpretováno Chile a Argentinou jako vznesení nároku ze strany SSSR na Antarktidu, což oba státy odmítly.¹⁴ V roce 1958 přišly USA s přijatelnější iniciativou – dne 2. 5. rozeslaly nótu, ve které navrhly svolání mezinárodní konference o Antarktidě za účasti dvanácti států, které projeví svůj zájem o ní aktivní účastí na programu Mezinárodního geofyzikálního roku.¹⁵ Důvodem pro tento posun byl zejména zvýšený zájem států spolupracovat při vědeckém výzkumu Antarktidy v rámci Mezinárodního geofyzikálního roku 1957–1958 a dále také obava z konfrontace mezi supervelmocemi v době studené války.¹⁶

2. Vytvoření antarktického smluvního režimu

Výsledkem konání konference svolané z podnětu USA bylo sjednání Smlouvy o Antarktidě¹⁷ v prosinci 1959. Do jejího uzavření nebyla přijata žádná speciální mezinárodní smlouva, která by se týkala Antarktidy. Rovněž se neustálila žádná obyčejová pravidla. Byly však uzavřeny některé mezinárodní smlouvy, které se dílčím způsobem dotýkaly oblasti Antarktidy a zejména moří okolo ní. Jednalo se např. o Mezinárodní úmluvu pro

⁸ ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 198.

⁹ ŠTURMA, P. a kol. *Casebook. Výběr případů z mezinárodního práva veřejného*. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015, s. 222 an.

¹⁰ *Ibidem*, s. 22 an.

¹¹ ROTHWELL, D. R. *The Polar Regions and the Development of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, in: SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing, 2015, s. lviii.

¹² MALENOVSKÝ, J. *Čtvrtstoletí existence Smlouvy o Antarktidě*, s. 71.

¹³ ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 198.

¹⁴ SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*, s. xxxvi.

¹⁵ MALENOVSKÝ, J. *Čtvrtstoletí existence Smlouvy o Antarktidě*, s. 70.

¹⁶ SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*, s. lix.

¹⁷ Český text Smlouvy o Antarktidě in: č. 76/1962 Sb.

regulaci lovu velryb z roku 1946. Tato smlouva byla uzavřena na dobu neurčitou, po uplynutí třiceti let platnosti této Smlouvy (vstoupila v platnost v roce 1961) však může podle čl. XII odst. 2a některá ze smluvních stran, jejichž zástupci mají právo účastnit se konferencí předvídaných v čl. IX, požádat vládu, u níž je Smlouva uložena, aby svolala konferenci všech smluvních stran, která bude jednat o tom, jak je Smlouva prováděna.

2.1 Nároky států ve vztahu k Antarktidě

Smlouva o Antarktidě platí pro oblast na jih od 60. stupně jižní šířky včetně plovoucích ledovců. Vztahuje se i na ostrovy a souostroví v této oblasti, např. jižní Orkneje nebo jižní Shetlandy. Smlouva se však nedotýká výkonu práv, která vyplývají z mezinárodního práva o volném moři (čl. VI). Z formulace „*mezinárodní právo o volném moři*“ lze dospět k závěru, že zahrnuje pravidla mezinárodního práva jak *obyčejová*, tak i *smluvní*. Další otázkou je, zda se mají na mysli pouze pravidla platná v době, kdy Smlouva o Antarktidě vstoupila v platnost. Podle D. Rothwella a S. Kaye¹⁸ čl. VI Smlouvy o Antarktidě nemůže být interpretován tak, že zahrnuje pouze normy platné v době vstupu Smlouvy v platnost. Taková konstrukce by vedla k tomu, že antarktický smluvní systém by nebylo snadné koordinovat se současným mezinárodním právem. Jinými slovy se na moře kolem Antarktidy aplikuje i Úmluva OSN o mořském právu z roku 1982. Z hlediska *konkrétní právní úpravy svobody volného moře*, jak je vymezena v čl. 87 Úmluvy o mořském právu, je ve své podstatě v souladu s právním režimem Antarktidy. Pokud jde o Antarktidu, dá se konstatovat, že závazky rozvinuté podle Smlouvy o Antarktidě a zejména na základě Protokolu o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě (viz níže) poskytují *vyšší úroveň ochrany životního prostředí* nebo *úpravy vědeckého výzkumu* na základě Antarktického smluvního systému. Dá se tak konstatovat soulad s *předmětem a účelem* Úmluvy OSN o mořském právu.¹⁹

V praxi však může při aplikaci čl. VI Smlouvy o Antarktidě vzniknout problém, který se týká *stálých ledů*. Jedná se o led, kterým je Antarktida trvale pokryta a splývá se zamrzlým mořem tak, že na většině míst vůbec nelze zjistit, kde končí pevninový led, kde začíná mořský led a ani to, kde vůbec končí pevnina.²⁰ G. Mencer²¹ v této souvislosti konstatuje, že *rozšíření všech zásad práva* o režimu moře a jejich aplikace na oblasti kryté stálým a pevným ledem je prakticky nemožné. Ledový prvek je novým čtvrtým prvkem, nemůže být porovnán ani se zemí, ani s vodou, ani se vzduchem, avšak mohou na něm být stavěny budovy.²²

Význam Smlouvy o Antarktidě spočívá mimo jiné v tom, že suspendovala (zmrazila) nároky sedmi²³ států, které byly vůči Antarktidě od počátku 20. století uplatňovány. Tyto nároky znamenaly nebezpečí rozdělení Antarktidy, navíc se vzájemně překrývaly a bylo zde nebezpečí vzniku konfliktů mezi státy. Podle čl. IV odst. 2 po dobu platnosti Smlouvy

¹⁸ ROTHWELL, D. – KAYE, S. In: VIGNI, P. The Interaction between the Antarctic Treaty System and the Other Relevant Conventions Applicable to the Antarctic Area. *Max Planck Yearbook of the United Nations Law*. 2000, č. 4, s. 494.

¹⁹ SCOTT, K. N. – VANDERZWAAG, D. L. Polar Oceans and Law of the Sea. In: ROTHWELL, D. R. – ELFERINK, A. G. O. – SCOTT, K. N. – STEPHENS, T. *The Oxford Handbook of The Law of the Sea*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 740.

²⁰ MENCER, G. *Mezinárodně právní problémy Antarktidy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 88.

²¹ *Ibidem*, s. 95–96.

²² Například stálá základna a stanice USA byla v minulosti postavena v Rossově moři (v tzv. novozélandském sektoru), kde led je stálý.

²³ Jednalo se o Francii, Velkou Británii, Norsko, Argentinu, Chile, Austrálii, Nový Zéland.

nemohou být uplatněny stávající nároky a ani nemohou být vzneseny žádné nové nároky. Suspendování (zmrazení) teritoriálních nároků je považováno za *nejdůležitější prvek*²⁴ Smlouvy o Antarktidě.

Pokud jde o nároky států, které jsou suspendovány (zmrazeny), vyvstává také otázka těchto nároků ve vztahu k moři. Článek VI Smlouvy o Antarktidě zmiňuje pouze mezinárodní právo *o volném moři*. Ženevské úmluvy z roku 1958 kodifikující mořské právo obsahovaly vedle režimu volného moře i vnitřní moře, pobřežní moře, pásmo souvislé, a i část mořského dna – kontinentální šelf. Záměr tvůrců Smlouvy o Antarktidě byl zřejmý. Jestliže byly nároky sedmi států na částí území Antarktidy na základě čl. IV suspendovány (zmrazeny) a bylo zakázáno vznést i nové nároky, mohla být *těžko vymezena jednotlivá pásma moře u břehů Antarktidy*. Totéž platí i pro Úmluvu OSN o mořském právu, která vymezuje ještě také výlučnou ekonomickou zónu, vody souostrovnických států a dělí mořské dno vedle dna pod pobřežním mořem, dále na kontinentální šelf a také na mořské dno za hranicemi národní jurisdikce států. Podobně někteří autoři²⁵ potvrzují, že všechny antarktické vody *musí být považovány za volné moře*.

Situace však není zdaleka jednoznačná, neboť územní nároky sedmi států byly „pouze“ zmrazeny po dobu platnosti Smlouvy o Antarktidě. Zmrazení těchto nároků nebude podle Smlouvy vykládáno jako jejich zřeknutí (čl. IV). Z čistě formálního hlediska by tak v případě *ukončení její platnosti* nebo její změny mohly být *územní nároky uplatněny*.

Některé státy však vznesly nároky na mořská pásma v Antarktidě. Například Austrálie učinila nárok na *výlučnou ekonomickou zónu*²⁶ v Antarktidě v roce 1994. Tento nárok nevyvolal žádnou reakci od ostatních států, s výjimkou USA, které učinily protest²⁷ v roce 1995. Podobná prohlášení týkající se nároků na *výlučnou ekonomickou zónu* učinily také Argentina a Chile.

Rovněž u antarktického *kontinentálního šelfu* byla Komisi pro hranice kontinentálního šelfu předložena postupně podání států, která se týkají jeho vymezení.²⁸ Austrálie tak učinila v roce 2004, Norsko v roce 2009 a Argentina v roce 2009 předložila informace o navrhovaných vnějších limitech antarktického kontinentálního šelfu Komisi pro hranice kontinentálního šelfu.²⁹ Na vznesení těchto nároků reagovaly některé státy verbálními nótami generálnímu tajemníkovi OSN. Ve své nótě z 3. prosince 2004 USA připomněly čl. IV Smlouvy o Antarktidě a vyjádřily, že neuznávají žádný nárok státu na území Antarktidy a v důsledku toho neuznávají žádná práva státu na mořské dno a podloží podmořských oblastí, které přiléhají k antarktickému kontinentu.³⁰ Podobnou nótu předložilo Rusko³¹ dne 9. prosince 2004. Podle ní Rusko na základě čl. IV Smlouvy o Antarktidě neuznává žádné nároky na území, na které se vztahuje Smlouva, a dále ani pokud jde o nároky jakéhokoli státu zakládající práva s ohledem na mořské dno (kontinentální šelf) a jeho nerostné zdroje v oblastech patřící k Antarktidě. V této souvislosti Ruská federace poznamenává, že Komise pro hranice kontinentálního šelfu by neměla činit žádná řízení

²⁴ SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*, s. lx.

²⁵ Například BIRNIE, P. In: VIGNI, P. *The Interaction between the Antarctic Treaty System and the Other Relevant Conventions Applicable to the Antarctic Area*, s. 493.

²⁶ CHURCHILL, R. R. – LOWE, A. V. *The Law of the Sea. Third edition*. Manchester: Manchester University Press, 1999, s. 165.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*, s. 953 an.

²⁹ SCOTT K. N. – VANDERZWAAG, D. L. *Polar Oceans and Law of the Sea*, s. 740.

³⁰ SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*, s. 954.

³¹ *Ibidem*, s. 955.

s ohledem na část podání, které se týká mořského dna a jeho podloží, které patří k Antarktidě v oblasti, na kterou se vztahuje Smlouva o Antarktidě z roku 1959. Podobné nóty v reakci na australské podání zaslalo také Nizozemí a Indie³² v roce 2005, ve kterých tyto státy vyjádřily, že neuznávají teritoriální nároky žádného státu s odkazem na čl. IV Smlouvy o Antarktidě a dále požadovaly, aby Komise pro hranice kontinentálního šelfu nečinila žádná jednání, pokud jde o mořské dno a jeho podloží v oblastech, které přiléhají k Antarktidě. Podobnou reakci vyvolalo i podání Argentiny z roku 2009, proti kterému se svými nótami vymezily USA, Rusko, Indie, Nizozemí, Japonsko, stejný okruh států vyjádřil své protesty i proti podání Norska v roce 2009. Proti argentinskému podání se navíc vymezila ve své nótě i Velká Británie.³³ Komise se nemůže tudíž těmito nároky zabývat podle jejich procedurálních pravidel, která vyžadují souhlas všech zainteresovaných států pro posouzení jakéhokoli územního nebo námořního sporu.³⁴

V roce 2006 učinil podání Komisi pro hranice kontinentálního šelfu také Nový Zéland. Je však odlišné, protože na rozdíl od australského podání z roku 2004 neobsahuje odkaz na oblasti kontinentálního šelfu, které přiléhají k Antarktidě. Jedná se pouze o dílčí podání v souladu s pravidly Komise pro hranice kontinentálního šelfu, s tím, že podání týkající se kontinentálního šelfu může být učiněno později.³⁵ Podobná podání učinila také Velká Británie v roce 2009 a Francie rovněž v roce 2009.³⁶ Rovněž na tato tři podání reagovaly Japonsko a Nizozemí ve svých nótách.

Na výše uvedených případech uplatňování nároků na výlučnou ekonomickou zónu a kontinentální šelf je zřejmé, že se státy mající teritoriální nároky na Antarktidu svých nároků nevzdávají a případně by je chtěly rozšířit i na zóny moře a mořského dna. Na druhé straně je zde zřejmý odpor dalších států, které tyto nároky ve vztahu k moři a mořskému dnu popírají. Daná situace nevyvolává větší problémy, pokud platí čl. IV Smlouvy o Antarktidě, jak byl přijat v roce 1959. Složitá situace by však mohla nastat v případě, že by tento článek přestal platit.

3. Využívání Antarktidy

Vedle zákazu přivlastnění lze za základ pro využívání Antarktidy považovat čl. I, podle kterého bude Antarktida využita *jen pro mírové účely (for peaceful purposes only)*. Zakazuje se mimo jiné jakákoliv opatření vojenského charakteru, jako je vybudování vojenských základen a opevnění, konání vojenských manévrů, jakož i pokusy s jakýmikoliv druhy zbraní. Ve smyslu čl. I odst. 2 však Smlouva nezabraňuje využít vojenského personálu nebo zařízení pro vědecké výzkumy nebo pro jakékoli jiné mírové účely. Vojenský personál může však být využit výslovně pro logistickou podporu civilní činnosti.³⁷

Smlouva o Antarktidě se stala vzorem pro úpravu mírového využívání i jiných mezinárodních prostorů a má z tohoto hlediska nejprísnejší režim. Pro formulaci tohoto článku mluvily historické důvody, kdy některé státy, např. Velká Británie, Argentina, Chile, tam zřídily vojenské základny, po druhé světové válce se tam konaly i vojenské manévry USA

³² Ibidem, s. 955 a 996.

³³ Ibidem, s. 965–966.

³⁴ ONDŘEJ, J. *Právní režimy mořských oblastí. Srovnání s kosmem a Antarktidou*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 158.

³⁵ SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*, s. 957.

³⁶ Ibidem, s. 956, 957, 959, 961.

³⁷ MALENOVSKÝ, J. *Čtvrtstoletí existence Smlouvy o Antarktidě*, s. 70.

pod velením admirála Byrda, které měly navenek vědeckou povahu, sledovaly ale vojenské cíle.³⁸ Z hlediska mírového využívání vyvstává také otázka moře kolem Antarktidy, kterého se ve smyslu čl. VI Smlouvy dotýká režim volného moře. Právní úprava volného moře, jak je upravena v Úmluvě OSN o mořském právu z roku 1982, je mnohem méně striktní. Podle čl. 88 Úmluvy z roku 1982 je volné moře určeno pro *mírové účely*. Mírové účely jsou specifikovány v čl. 301 podle kterého se účastnické státy vystríhají hrozby silou nebo použití síly, tj. ve smyslu čl. 2 odst. 4 Charty OSN. Pokud jde o Antarktidu formulace jakákoli opatření vojenského charakteru v čl. I Smlouvy o Antarktidě bylo interpretováno tak, že jakákoli forma nepřátelských vojenských operací je nedovolená podle Smlouvy o Antarktidě.³⁹ Při válce o Falklandské ostrovy mezi Argentinou a Velkou Británií v roce 1982 respektovaly oba státy tento výklad a vojenské operace nezasahovaly do oblasti Smlouvy o Antarktidě.

Zmrazením nároků sedmi států bylo překonáno nebezpečí hrozících mezinárodních konfliktů a zákazem jakýchkoli opatření vojenského charakteru se vytvořil předpoklad pro potřebu intenzivního výzkumu Antarktidy. Smlouva ve smyslu čl. II zajišťuje *svobodný vědecký výzkum* v Antarktidě a spolupráci v tomto směru. Na základě daného ustanovení všechny státy mají právo provádět vědecký výzkum v Antarktidě.

Smlouva vedle zakázané činnosti upravuje pouze vědecký výzkum. Další způsoby dovoleného využívání Smlouva neupravuje. Neupravuje tudíž otázku průzkumu a těžby nerostných zdrojů ani využívání živých zdrojů Antarktidy. Rovněž neobsahuje výslovná ustanovení o ochraně životního prostředí Antarktidy, výraz životní prostředí není ve Smlouvě o Antarktidě zmíněn. Z hlediska ochrany prostředí Antarktidy je však významný čl. V Smlouvy, který zakazuje jakékoli jaderné výbuchy v Antarktidě, tj. i pro mírové účely, jakož i zneškodňování radioaktivního odpadového materiálu v této oblasti.

Pro kontrolu dodržování Smlouvy o Antarktidě počítá čl. VII s prováděním *inspekci*. Inspekce jsou prováděny pozorovateli, které mají právo jmenovat státy, které se mohou ve smyslu čl. IX Smlouvy účastnit konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě, tj. státy první a druhé skupiny (viz níže). Pozorovatelé musí být občany smluvních stran, které je jmenují. Jména pozorovatelů budou oznámena každé ze smluvních stran. Pozorovatele nemohou tudíž jmenovat smluvní státy třetí skupiny (státy, které nepatří mezi původních 12 smluvních států ani nevyvíjejí v Antarktidě podstatnou vědeckou činnost). Inspekce lze provádět bez jakýchkoli omezení. Podle čl. VII odst. 2 každý jmenovaný pozorovatel má naprosto volný přístup do kterékoli či do všech oblastí Antarktidy, a to v kteroukoli dobu. Ve smyslu čl. VII odst. 3 Smlouvy o Antarktidě všechny oblasti Antarktidy, včetně všech stanic a zařízení v těchto oblastech, a také všechny námořní lodě a letadla na základnách, kde se vykládá nebo nakládá náklad či personál v Antarktidě, jsou v kteroukoli dobu přístupné k inspekci jmenovaným pozorovatelům.

Kontrolu lze také ve smyslu čl. VII odst. 4 Smlouvy provádět *pozorováním ze vzduchu* v kterékoli době a nad kteroukoli či nad všemi oblastmi Antarktidy každou ze smluvních stran, která má právo jmenovat pozorovatele. Může být provedena nad celým územím Antarktidy i vojenskými letadly, jinak vojenská letadla nemají přístup nad Antarktidu. Jde o tzv. *účelovou svobodu přeletu*.⁴⁰

³⁸ MENCER, G. *Washingtonská smlouva o Antarktidě. Studie z mezinárodního práva*. 1961, s. 83–84.

³⁹ ONDŘEJ, J. *Právní režimy mořských oblastí. Srovnání s kosmem a Antarktidou*, s. 159.

⁴⁰ JANKUV, J. a kol. *Mezinárodní právo veřejné. Druhá část*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 90.

V zájmu dosažení stanovených cílů a v zájmu dodržování ustanovení této Smlouvy má každá ze smluvních stran *informovat* ostatní smluvní strany a včas je uvědomit:

- a) o všech výpravách do Antarktidy nebo do oblasti Antarktidy, které podnikají její lodě nebo její občané, a o všech výpravách do Antarktidy, které jsou organizovány na jejím území, nebo jsou z jejího území vysílány,
- b) o všech stanicích v Antarktidě provozovaných jejími občany,
- c) o každém vojenském personálu či vybavení, určeném k vyslání do Antarktidy s přihlédnutím k podmínkám stanoveným bodem 2 článku I této Smlouvy.

Pokud jde o provádění inspekcí, původně se týkaly zejména dodržování čl. I Smlouvy o Antarktidě. V současnosti se týkají zejména otázek ochrany životního prostředí, nevládní činnosti a turistiky, vědeckého výzkumu, stanic apod. Výčet činností, na které se vztahují, jsou vyjádřeny v Usnesení 5 z roku 1995 (*Resolution 5, Antarctic Inspection Checklist*), které bylo revidováno v roce 2010. Výčet není závazný. Jedná se o dokumenty přijaté v rámci konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě (viz níže).

4. Antarktický smluvní systém

Právní režim Antarktidy v současnosti nevytváří pouze Smlouva o Antarktidě, ale činnost v Antarktidě je regulována souborem norem, které vytvářejí *antarktický smluvní systém*. Tento systém je charakterizován v jedné z pozdějších smluv, která je jeho součástí v Protokolu o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě⁴¹ z roku 1991.

Podle čl. 1 písm. e) Protokolu z roku 1991 je systém tvořen:

- a) Smlouvou o Antarktidě,
- b) opatřeními učiněnými podle Smlouvy o Antarktidě,
- c) přidruženými mezinárodními instrumenty, kterými jsou v současnosti další čtyři smlouvy. Jedná se o Úmluvu o zachování antarktických tuleňů z roku 1972, Úmluvu o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy z roku 1980, Úmluvu o úpravě činností týkajících se nerostných zdrojů Antarktidy z roku 1988 a o Protokol o životním prostředí Antarktidy ke Smlouvě o Antarktidě z roku 1991. Dále se jedná o opatření učiněná podle těchto instrumentů. Z hlediska ochrany *životního prostředí Antarktidy jsou právně relevantní všechny čtyři výše uvedené smlouvy*.

Podle čl. 1 písm. b) Protokolu o ochraně životního prostředí z roku 1991 tvoří tento systém také *opatření* učiněná podle Smlouvy o Antarktidě. Tato opatření jsou přijímána na *konzultativních schůzkách* Smlouvy o Antarktidě. Jedná se o *akty tohoto speciálního orgánu*, který byl vytvořen na základě čl. IX Smlouvy o Antarktidě. Daných schůzek se mohou zúčastnit pouze státy, které patří do první a druhé skupiny smluvních států Smlouvy o Antarktidě. *První skupinu* tvoří ve smyslu čl. IX odst. 1 dvanáct původních smluvních států, které jsou uvedeny v preambuli Smlouvy. *Druhou kategorií* představují podle čl. IX odst. 2 státy, které projevují svůj zájem o Antarktidu tím, že tam vyvíjí podstatnou vědeckou nebo výzkumnou činnost, jako je vybudování vědecké stanice nebo vyslání vědecké expedice. V současnosti se jedná o dalších sedmáct států, mezi které patří

⁴¹ Český text Protokolu in: sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 42/2005 Sb. m. s.

v současnosti od roku 2014 i Česká republika. Vedle těchto dvou kategorií jsou smluvní stranou další státy, celkem čtrnáct, které tvoří třetí skupinu smluvních států. Tato *třetí skupina* má omezená práva v tom smyslu, že nemá právo účastnit se konzultativních schůzek a mít vliv na další rozvoj antarktického smluvního systému.⁴²

Smlouva o Antarktidě počítá s konáním *konzultací* smluvních států první a druhé skupiny. Smyslem těchto konzultací, které jsou od jejich prvního konání v roce 1961 označeny jako *konzultativní schůzky* (*Antarctic Treaty Consultative Meeting – ATCM*) je činit ve smyslu čl. IX odst. 1 *doporučení* (angl. *recommendation*) smluvním státům, která by přispěla k uskutečnění zásad a cílů této Smlouvy včetně opatření o využití Antarktidy pouze pro mírové účely, podpoře vědeckého bádání v Antarktidě; podpoře mezinárodní vědecké spolupráce v Antarktidě; podpoře k uskutečnění práv inspekce, stanovených v článku VII této Smlouvy; otázkách, týkajících se výkonu jurisdikce v Antarktidě; ochraň a uchování živých zdrojů v Antarktidě.

Tato opatření vstoupí v platnost podle čl. IX odst. 4 po schválení všemi smluvními stranami, jejichž zástupci měli právo účastnit se Konzultativních schůzek. Daná opatření jsou významná z toho důvodu, že Smlouva o Antarktidě upravuje pouze svobodu vědeckého výzkumu, další činnost je spíše zakázána. Vzniká otázka právní závaznosti těchto opatření. A. Watts⁴³ konstatuje, že výraz vstoupit v platnost (angl. *become effective*) není synonymem pro právní závaznost, i když tento význam není vyloučen. Určitý postup, jak vykládat význam přijatých doporučení, je vyjádřen v Doporučení XV – 1. Pro právní povahu závazků v existujících opatřeních je nezbytná jejich větší přesnost (angl. *to state those obligations with greater precision*) a důležitá je také forma těchto opatření. Jako příklad je možné uvést Dohodnuté opatření pro zachování antarktické flóry a fauny z roku 1964. Toto opatření představuje *základ pro ochranu životního prostředí* Antarktidy. Zakazuje např. lov zvířete na kontinentu, včetně přilehlých ostrovů a ledovců, s výjimkou potravy pro lidi a psy nebo vědecká studia. Z hlediska formy jsou tato Opatření spíše smlouvou, jejich ustanovení jsou obsažena v řadě článků a jejich jazyk je spíše závazkem než doporučením.⁴⁴ Také obsahují formální ustanovení, pro schválení stranami Konzultativních schůzek a pro přijetí *jakýmkoli jinými stranami* Smlouvy o Antarktidě, tj. nejenom těch, které se zúčastní Konzultativních schůzek (podrobněji o těchto Dohodnutých opatřeních níže).

Na XIX. Konzultativní schůzce konané v roce 1995 přijaly smluvní státy pravidlo Rozhodnutí č. 1⁴⁵ (*Decision 1*) o opatřeních (*measures*), rozhodnutích (*decisions*), usneseních (*resolutions*) a doporučeních (*recommendations*). *Opatření*, jejichž text obsahuje ustanovení, která jsou zamýšlena jako právně závazná a jsou schválena všemi smluvními stranami Konzultativních schůzek, vstoupí v platnost až po jejich vnitrostátním schválení jednotlivými smluvními státy Smlouvy o Antarktidě. *Rozhodnutí* učiněná Konzultativní schůzkou se týkají vnitřních organizačních věcí a jsou právně závazná pro státy Konzultativních schůzek, nejsou schvalována vnitrostátně. *Usnesení* jsou pouze doporučeními, nejsou právně závazná a nejsou schvalována vnitrostátně jednotlivými státy Konzultativních schůzek.

⁴² ONDŘEJ, J. *Právní režimy mořských oblastí. Srovnání s kosmem a Antarktidou*, s. 153.

⁴³ WATTS, A. In: ŠTURMA, P. – ONDŘEJ, J. – ZÁSTĚROVÁ, J. *Problémy mezinárodněprávní ochrany životního prostředí. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. 2002, č. 2–3. Praha: Karolinum, 2003, s. 30.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*, s. 179.

Pro usnadnění a koordinaci práce Konzultativních schůzek byl zřízen stálý *Sekretariát* se sídlem v Buenos Aires v Argentině. O jeho zřízení bylo rozhodnuto na XXIV ATCM v roce 2001. Toto rozhodnutí bylo podrobněji rozvinuto Opatřením č. 1 z roku 2003 (*Measure Secretariat of the Antarctic Treaty*).⁴⁶ Sekretariát vykonává svou činnost od 1. září 2004. V Opatření se definuje postavení Sekretariátu a jeho funkce a v příloze je uvedena sídelní smlouva Sekretariátu⁴⁷. Sekretariát je podle čl. I Opatření *podřízen* Konzultativním schůzkám. Sekretariát ve smyslu čl. II Opatření vykonává své funkce pro usnadnění činnosti Konzultativních schůzek a Výboru pro ochranu životního prostředí. Svou činnost Sekretariát provádí pod vedením a dohledem Konzultativních schůzek.

4.1 Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě

Z dalších mezinárodních smluv, které jsou v Protokolu označeny jako přidružené mezinárodní instrumenty, je nejdůležitější Protokol o ochraně životního prostředí Antarktidy ke Smlouvě o Antarktidě z roku 1991, který vstoupil v platnost dne 14. ledna 1998. Protokol má sloužit k zajištění integrace a koordinace právně vynutitelných pravidel pro *komplexní ochranu životního prostředí Antarktidy*. Jak je konstatováno v preambuli, „*měl by přispět k rozvoji všestranného režimu na ochranu životního prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů*“. Do té doby existující opatření na ochranu prostředí Antarktidy byla založena na jednotlivých opatřeních a úmluvách, které se týkaly různých otázek.

Výhodou komplexního režimu je, že stanoví jednotná pravidla pro veškerou lidskou činnost na kontinentě. Komplexním režimem se rovněž mohou překlenout mezery v dosavadní úpravě, která je obsažena v jednotlivých smlouvách a v přijatých opatřeních. Například turistika nebyla upravena žádnými právně vynutitelnými pravidly. Komplexní systém rovněž umožňuje překonání nedostatku důslednosti a přísnosti existujících opatření. Nevýhodou přijatých opatření je i ta skutečnost, že postrádají řádný vynuocovací mechanismus. Jako příklad lze uvést *Dohodnutá opatření o ochraně fauny a flóry* z roku 1964 neobsahující centralizované monitorovací nebo donuocovací ústrojí.

Existující práva a závazky smluvních stran Protokolu jsou zachovány. Výslovně je v čl. 4 odst. 1 stanoveno, že Protokol *doplňuje* Smlouvu o Antarktidě a ani ji *nepozměňuje a nemění*. Rovněž ve smyslu čl. 4 odst. 2 *neruší práva a závazky* stran podle jiných mezinárodních instrumentů platných v rámci systému Smlouvy o Antarktidě. V jeho preambuli je přímo zmíněna Úmluva o uchování mořských živých zdrojů Antarktidy. Dalšími právy a závazky jsou ty, které jsou obsaženy v ostatních smlouvách uzavřených v rámci systému Smlouvy o Antarktidě, ale rovněž příslušná doporučení přijímaná Konzultativními schůzkami, ale i jinými orgány v rámci antarktického smluvního systému. Pro zajištění slučitelnosti jednotlivých složek antarktického smluvního systému se strany Protokolu *budou radit a spolupracovat se smluvními stranami* jiných mezinárodních instrumentů platných v rámci systému Smlouvy o Antarktidě (čl. 5).

V čl. 2 Protokolu je vyjádřen cíl právní úpravy. Strany se zavazují k všestranné ochraně životního prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů a označují tímto *Antarktidu za přírodní rezervaci, zasvěcenou míru a vědě*. V preambuli Protokolu je zdů-

⁴⁶ Ibidem, s. 139 an.

⁴⁷ SLADKÝ, P. Orgány antarktického smluvního systému a účast ČR na jejich činnosti. *Právník*. 2006, roč. 145, č. 11, s. 1327.

razněna potřeba posílit systém Smlouvy o Antarktidě tak, aby se zajistilo, že Antarktida bude nadále vždy využívána výlučně pro mírové účely a nestane se dějištěm, ani předmětem mezinárodních neshod. Preambule také potvrzuje zvláštní právní a politické postavení Antarktidy. Dále je v něm zdůrazněna zvláštní odpovědnost konzultativních stran Smlouvy o Antarktidě zajistit, aby všechny činnosti v Antarktidě byly v souladu s *účely a zásadami* Smlouvy o Antarktidě.

V čl. 3 Protokolu jsou vyjádřeny *zásady* životního prostředí, jež jsou základem pro plánování a provádění *všech činností* v oblasti Smlouvy o Antarktidě. Podle čl. 3 odst. 1 ochrana životního prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů a vnitřní hodnota Antarktidy, včetně její nedotčené přírody a estetických hodnot, jakož i její hodnota jako oblasti pro provádění vědeckého výzkumu, zejména výzkumu, který je podstatný pro pochopení globálního životního prostředí, jsou základními faktory v plánování a provádění všech činností v oblasti Smlouvy o Antarktidě. Článek 3 odst. 2 konkretizuje a obsahuje řadu požadavků, které musí být splněny pro to, aby se dosáhlo obecného cíle zamýšleného v odstavci prvním tohoto článku.

Protokol se vztahuje na *veškerou činnost* v oblasti, na kterou se aplikuje Smlouva o Antarktidě, tj. na oblast na jih od 60. stupně jižní šířky včetně ostrovů a plovoucích ledovců. Podle čl. 3 odst. 2, písm. a) Protokolu se činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě *plánují a provádějí* tak, aby byly *omezeny nepříznivé účinky* na životní *prostředí* Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů. Vystává otázka, jaká činnost se má na mysli, případně jaká je zakázaná. Třetí odstavec tohoto článku stanoví, že činnosti se plánují a provádějí v oblasti Smlouvy o Antarktidě tak, aby se poskytla *přednost vědeckému výzkumu* a uchovala se hodnota Antarktidy jako oblasti pro provádění takového výzkumu. Protokol dává tudíž přednost vědeckému výzkumu před jakoukoli jinou činností. Touto jinou činností se má na mysli *turistika a všechny jiné vládní i nevládní činnosti* v oblasti Smlouvy o Antarktidě.⁴⁸ Ve smyslu čl. 3 odst. 4 Protokolu turistika a všechny jiné vládní i nevládní činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě, se považují za činnosti, pro něž se vyžaduje předběžné sdělení v souladu s článkem VII, odstavcem 5 Smlouvy o Antarktidě. Tyto činnosti budou *upraveny, pozastaveny* nebo *zrušeny*, jestliže povedou, nebo hrozí, že povedou k takovým dopadům na životní prostředí Antarktidy nebo závislé či přidružené ekosystémy, které jsou neslučitelné s těmito zásadami.

Pokud jde o turistiku a jinou nevládní činnost, jsou tyto otázky v obecné rovině zmíněny v Protokolu o ochraně životního prostředí, který však neobsahuje jejich konkrétní regulaci. Počet turistů, kteří navštěvují Antarktidu, každoročně stoupá. Uvádí se, že na přelomu roku 2007/08 navštívilo Antarktidu na 46 tisíc turistů.⁴⁹ Regulace turistiky a nevládní činnosti je tudíž upravena v dokumentech přijatých na konzultativních schůzkách Smlouvy o Antarktidě (ATCM). Tato činnost je regulována Doporučením (*Recommendation*) XVIII – 1, které bylo přijato v roce 1994. Tato pravidla byla doplněna v roce 2004, kdy bylo na konzultativní schůzce přijato Opatření 4 (*Measure 4*) o nepředvídatelných událostech, pojištění a jiných otázkách. V roce 2011 bylo přijato Usnesení (*Resolution 3: General Guidelines for Visitors to the Antarctic*), kdy konzultativní schůzka přijala obecná pravidla pro návštěvníky Antarktidy. Usnesení obsahuje obecná doporučení pro návštěvu

⁴⁸ ŠTURMA, P. – ONDŘEJ, J. – ZÁSTĚROVÁ, J. *Problémy mezinárodněprávní ochrany životního prostředí*, s. 48.

⁴⁹ Secretariat of the Antarctic Treaty. Tourism and non Governmental Activities. Dostupné z: <https://www.ats.aq/e/ats_other_tourism.htm>. (citováno dne 17. 9. 2019).

kterékoli lokality. Cílem je zajistit, aby nedocházelo ke škodlivým vlivům na životní prostředí v Antarktidě nebo na její vědecké hodnoty. Smluvní strany Smlouvy o Antarktidě a Protokolu o ochraně životního prostředí upravují ve své vnitrostátní legislativě podmínky pro vydání povolení pro výpravy do Antarktidy (viz Antarktida a Česká republika).

Podle Protokolu je v Antarktidě v podstatě zakázána jiná činnost, než je vědecký výzkum a turistika. Antarktida je bohatá na nerostné suroviny (železnou rudu, zlato, cín, olovo, měď, stříbro apod.). Výslovně se v čl. 7 zakazuje každá jiná činnost týkající se *nerostných zdrojů*, než je vědecký výzkum. Na tento článek navazuje čl. 25 odst. 5 Protokolu, podle kterého může kterákoliv z konzultativních stran Smlouvy o Antarktidě požádat o svolání *hodnotící konference* po uplynutí 50 let ode dne nabytí platnosti tohoto Protokolu, tj. v roce 2048, sdělením zaslaným depozitáři. Protokol tak obsahuje *padesátileté moratorium* na průzkum, těžbu a jinou činnost, která se týká nerostných zdrojů, než je vědecký výzkum.

Ještě před uzavřením Protokolu o ochraně životního prostředí v roce 1991 byla v roce 1988 uzavřena *Úmluva o úpravě činností týkajících se nerostných zdrojů Antarktidy*.⁵⁰ Proti Úmluvě však byly některé nevládní mezinárodní organizace a rovněž některé státy. Francie a Austrálie oznámily dne 18. srpna 1989 svůj úmysl Úmluvu nepodepsat.⁵¹ Ratifikace těmito dvěma státy byla nezbytná pro to, aby Úmluva mohla vstoupit v platnost. Podle čl. 62 musí Úmluvu ratifikovat, přijmout, schválit nebo přistoupit k ní státy, které se zúčastnily závěrečného zasedání čtvrté zvláštní konzultativní schůzky Smlouvy o Antarktidě. J. Verhoeven⁵² v této souvislosti konstatuje, že zatím byla dána přednost ochraně životního prostředí před těžbou zdrojů Antarktidy. Riziko, které může průzkum nerostných zdrojů mít pro Antarktidu a celou planetu je tak velké, že je lepší zakázat zcela průzkum a těžbu. Těžba nerostných zdrojů Antarktidy by také mohla mít vliv na rozvojové země, které jsou značně závislé na exportu primárních nerostů.⁵³

Na antarktickém kontinentu je rovněž výslovně *zakázán lov zvířete*. Žijí zde např. různé druhy tuleňů, tučňáků apod. Tento zákaz je obsažen již v *Dohodnutých opatřeních pro zachování antarktické flóry a fauny* z roku 1964 (viz výše). Dohodnutá opatření se vztahují na stejnou oblast jako Smlouva o Antarktidě z roku 1959. Dohodnutá opatření obsahují určité výjimky, pokud jde o poskytnutí *potravy* nezbytné pro lidi a psy v omezeném množství a v souladu s cíli a zásadami Dohodnutých opatření. Dalším důvodem jsou *vědecká studia* nebo jako *výstavní kusy* pro muzea, zoologické zahrady nebo pro využití ve vzdělávacích nebo kulturních zařízeních. Dohodnutá opatření jsou *revidována* v Příloze II o *uchování fauny a flóry Antarktidy*, která je rovněž nedílnou součástí Protokolu o ochraně životního prostředí. Příloha zakazuje odběr, tj. lov nebo sbírání rostlin nebo škodlivé zasahování s výjimkou, že je to v souladu s povolením podle čl. 3. Taková povolení stanoví dovolenou činnost včetně toho, kdy a kým má být prováděna. Důvodem pro vydání povolení jsou *vědecké a vzdělávací činnosti* (získání vzorků pro vědecké studium nebo vědecké informace, vzorky pro muzea, zoologické a botanické zahrady). Důvodem je i podle čl. 3 odst. 2 stavba nebo provoz vědeckých podpůrných zařízení. Příloha II rovněž

⁵⁰ Text Úmluvy in: SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*, s. 71 an.

⁵¹ VERHOEVEN, J. – SANDS, P. – BRUCE, M. *The Antarctic Environment and International Law*. London – Dordrecht – Boston: Graham and Trotman, 1992, s. 12.

⁵² *Ibidem*, s. 16–17.

⁵³ *Ibidem*, s. 7.

v čl. 4 odst. 1 *zakazuje* zavlečení druhů zvířat nebo rostlin, jenž není původem z oblasti Smlouvy o Antarktidě, že takový druh nebude zavlečen na pevninu nebo ledovcové šelfy nebo do vod v oblasti Smlouvy o Antarktidě jinak než v souladu s povolením. Dovoleno je pouze dovoz zvířat a rostlin uvedených v Dodatku B k této Příloze. Výslovně je *zakázáno* podle čl. 4 odst. 2 *přivádět psy* do Antarktidy na pevninu a na ledovcové šelfy. Psi, kteří sehráli významnou úlohu při objevování Antarktidy, museli být odvezeni do 1. dubna 1994. Úprava v Příloze II se vztahuje pouze na živé zdroje na antarktickém kontinentu. Na mořské živé zdroje se vztahují další dvě smlouvy, které jsou označeny jako přidružené mezinárodní instrumenty. Jedná se o Úmluvu o zachování antarktických tuleňů⁵⁴ z roku 1972 a o Úmluvu o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy⁵⁵ z roku 1980. Tyto smlouvy *nezakazují* rybolov v *antarktických vodách*, pouze ho *regulují*. Úmluva z roku 1972 stanoví počet *dovolených úlovků* za rok, který je uveden v Příloze k ní. Úmluva z roku 1980 se *nepoužije na oblast Smlouvy o Antarktidě jako takovou, nýbrž pouze na mořský život v oblasti*. Účelem Úmluvy je podle čl. II zajistit zachování (*conservation*) mořských živých zdrojů. Zachováním se má na mysli jejich racionální využití. Úmluva však výslovně v čl. VI stanoví, že její ustanovení *nederogují* práva a závazky smluvních stran podle Mezinárodní úmluvy pro úpravu lovu velryb a Úmluvy pro zachování antarktických tuleňů.

Vedle Přílohy II o Uchování fauny a flóry Antarktidy byly k Protokolu přijaty ještě další tři přílohy. Příloha I o Posuzování vlivů na životní prostředí, Příloha III o Odkládání odpadu a hospodaření s ním a Příloha IV o Zabraňování mořskému znečišťování. Tyto čtyři přílohy tvoří podle čl. 9 odst. 1 nedílnou součást Protokolu. Podle čl. 9 odst. 2 Protokolu mohou být přijaty i další přílohy a nabýt platnosti v souladu s čl. IX Smlouvy o Antarktidě. Tímto způsobem byla na XVI ATCM přijata dne 18. října 1991 Příloha V o Ochráně a režimu oblasti. Dále byla na XXVII ACTM v roce 2005 přijata Příloha VI o Odpovědnosti za škody ze znečištění. K jejímu vypracování došlo na základě čl. 16 Protokolu, podle kterého mají být vypracována pravidla týkající se odpovědnosti za škody způsobené činnostmi v oblasti Smlouvy o Antarktidě. Na základě Protokolu byl v roce 1998 zřízen Výbor pro ochranu životního prostředí (CEP). Jeho úkolem je poskytovat rady a formulovat doporučení smluvním stranám Protokolu. Výbor lze považovat za odborný orgán Konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě.⁵⁶ Výbor zasedá zpravidla během prvního týdne konání zasedání Konzultativních schůzek.

Antarktidy se dotýkají také *další smlouvy*, které nepatří do systému Smlouvy o Antarktidě. V Příloze II k Protokolu o ochraně životního prostředí Antarktidy z roku 1991 je výslovně uvedena v čl. 7 Mezinárodní úmluva pro regulaci lovu velryb, podle kterého nic v této příloze neruší práva a závazky stran podle Mezinárodní úmluvy pro regulaci lovu velryb. Na základě této Úmluvy byla vytvořena Mezinárodní velrybářská komise (*International Whaling Commission*), která se schází každoročně a stanoví kvóty pro lov, metody lovu, chráněné druhy apod. V roce 1986 Komise vyhlásila *moratorium* na lov velryb, které trvá *dodnes*. Dovoleno je lov velryb na základě speciálních povolení podle čl. VIII Úmluvy, který dovoluje lov pro vědecké účely. Island, Japonsko a Norsko provádějí lov velryb na základě čl. VIII. Japonský *lov velryb pro vědecké účely* vyvolal spor, kterým se zabýval i *Mezinárodní soudní dvůr OSN*. V roce 2014 vydal Mezinárodní soudní dvůr rozsudek

⁵⁴ Text Úmluvy in: SAUL, B. – STEPHENS, T. (eds). *Antarctica in International Law*, s. 47 an.

⁵⁵ Text Úmluvy, ibidem, s. 59 an.

⁵⁶ SLADKÝ, P. *Orgány antarktického smluvního systému a účast ČR na jejich činnosti*, s. 1325.

týkající se lovu velryb v Antarktidě.⁵⁷ Jedná se o spor mezi Austrálií a Japonskem. Spor je založen na interpretaci čl. VIII Mezinárodní úmluvy pro regulaci lovu velryb z roku 1946. Dvůr nakonec ve svém rozsudku dospěl k závěru, že Japonsko *porušilo moratorium* na komerční lov velryb a zákaz komerčního lovu velryb v jižním oceánu. Dvůr konstatoval, že speciální povolení poskytované Japonskem není v souladu s čl. VIII odst. 1 Úmluvy a musí vydaná povolení zrušit. Rozsudek Mezinárodního soudního dvora v této věci je první, který se týká Antarktidy. V žalobách Velké Británie proti Argentině v roce 1955 a proti Chile v roce 1956 musel Mezinárodní soudní dvůr konstatovat nedostatek své *jurisdikce*, protože oba žalované státy nepřijaly jeho příslušnost.

Rovněž několik dalších smluv jako Úmluva OSN o mořském právu z roku 1982, smlouvy, které se týkají ochrany mořského prostředí, a další jsou aplikovatelné na oblast Smlouvy o Antarktidě.

5. Antarktida a Česká republika – česká stanice v Antarktidě

Česká republika a předtím Československo projevovaly zájem o Antarktidu již v minulosti. Listina o přístupu Československé republiky byla uložena u Státního departmentu Spojených států amerických dne 14. června 1962 a toho dne vstoupila Smlouva o Antarktidě pro Československo v platnost.

Teprve mnohem později byl pro realizaci závazků vyplývajících z antarktického smluvního systému v České republice přijat zákon č. 276/2003 Sb. o Antarktidě a o změně některých zákonů. Den *účinnosti* tohoto Zákona je ve smyslu § 36 vázán na den *vyhlášení Protokolu* o ochraně životního prostředí Antarktidy z roku 1991 ve *Sbírce mezinárodních smluv*. Protokol byl vyhlášen ve Sbírce mezinárodních smluv⁵⁸ ke dni 31. 3. 2005 pod číslem 42/2005 Sb. m. s.

Zákon č. 276/2003 Sb. slouží k *realizaci* závazku čl. 13 odst. 1 Protokolu z roku 1991. Podle daného ustanovení každá strana přijme *vhodná opatření* v mezích své příslušnosti, včetně přijetí *zákonů* a předpisů, správních akcí a donucovacích opatření, aby zajistila dodržování tohoto Protokolu. Protokol explicitně *neukládá povinnost* přijmout příslušná zákonodárná a jiná opatření. *Nepřímo však lze dospět k tomuto závěru*⁵⁹ z toho důvodu, že státy mají povinnost vynaložit náležitě úsilí podle čl. 13 odst. 2 Protokolu, aby „*nikdo neprováděl jakoukoli činnost odporující tomuto Protokolu*“.

Jak je konstatováno v Důvodové zprávě⁶⁰ k návrhu zákona, převážná většina států Smlouvy o Antarktidě a Protokolu z roku 1991 již přijala příslušný vnitrostátní předpis, kterým převedly do svého právního řádu závazky vyplývající z těchto mezinárodních instrumentů. Například v roce 1994 tak učinily Velká Británie, SRN, Švédsko a Nový Zéland, v roce 1995 to bylo Norsko a Itálie, v roce 1996 Finsko, v roce 1998 Nizozemí, v roce 2001 Bulharsko. Obdobný právní předpis je připravován také v Belgii, Francii, Jižní Koreji, na Ukrajině atd.

Dá se konstatovat, že přijetí Zákona o Antarktidě v České republice bylo nutné k implementaci závazků obsažených ve Smlouvě o Antarktidě, Protokolu o ochraně životního

⁵⁷ International Court of Justice. Whaling in the Antarctic (*Australia v. Japan: New Zealand intervening*), Judgement No. 2014/14, 31 March 2014.

⁵⁸ Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě vstoupil pro Českou republiku v platnost dne 24. září 2004.

⁵⁹ ONDŘEJ, J. *Právní režimy mezinárodních prostorů*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 114.

⁶⁰ *Ibidem*.

prostředí a na jejich základě přijatých opatření v rámci antarktických konzultativních schůzek. Samotná Smlouva o Antarktidě ani Protokol nemají povahu smluv *self-executing*, nelze tudíž jejich provádění zajistit odkazem v čl. 10 Ústavy České republiky. Bylo nutné vydat speciální zákon a adaptovat tak příslušné mezinárodní závazky do právního řádu České republiky. J. Malenovský uvádí v této souvislosti početné mezinárodní smlouvy, které nebyly zamýšleny k přímému použití ve vnitrostátních vztazích, nýbrž představují jen mezinárodněprávně závazný návod k prováděcí vnitrostátní úpravě.⁶¹ Jak konstatuje O. Vícha, nemusela být všechna ustanovení Protokolu o ochraně životního prostředí implementována do vnitrostátního právního řádu. Jako příklad uvádí čl. 5, čl. 6 nebo čl. 16 a čl. 17. Protokolu.⁶²

Účelem zákona o Antarktidě č. 276/2003 Sb. je podle § 1 odst. 1 „zajistit dodržování mezinárodních závazků České republiky týkajících se Antarktidy, zejména zajistit všestrannou ochranu životního prostředí Antarktidy jako přírodní rezervace zasvěcené míru a vědě v souladu se Smlouvou o Antarktidě a Protokolem o ochraně životního prostředí Antarktidy.“ Pro zajištění dodržování mezinárodních závazků Českou republikou zákon podle § 1 odst. 2 a) upravuje práva a povinnosti státních občanů České republiky dále právnických osob se sídlem na území České republiky a osob bez státní příslušnosti, které mají trvalý pobyt na území České republiky, pokud se účastní činností v Antarktidě. Dále ve smyslu § 1 odst. 1b) upravuje práva a povinnosti cizinců, kteří nepatří do kategorie osob uvedených v článku VIII odst. 1 Smlouvy, pokud se účastní výpravy do Antarktidy, která je organizována v České republice nebo místo jejího konečného odjezdu je v České republice. Z daného ustanovení vyplývá, že cizinci, kteří se účastní výpravy do Antarktidy, podléhají *jurisdikci*, tj. pravomoci *českých orgánů*,⁶³ s výjimkou čl. VIII odst. 1 Smlouvy o Antarktidě. Zákon upravuje i výkon státní správy v tomto směru a také kontrolu a správní tresty, které mohou být uloženy za nedodržování daných závazků.

Čeští vědci projevovali dlouhodobě zájem o vědecký výzkum v Antarktidě. Vznikla myšlenka na vybudování české vědecké stanice. Počáteční úvahy o vybudování vědecké stanice v Antarktidě sahají do roku 1997, kdy byl přidělen Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity vědecký projekt podporovaný Grantovou agenturou České republiky.⁶⁴ Projekt bylo nutno obhájit mimo jiné před Výborem pro ochranu životního prostředí Antarktidy (CEP), který byl zřízen na základě Protokolu z roku 1991. Výbor pro ochranu životního prostředí posuzuje aktivity, které mají více než malý nebo přechodný vliv na životní prostředí.⁶⁵ Takovým případem je výstavba vědecké stanice. Bylo nutné vypracovat studii EIA o možných dopadech stavby stanice na životní prostředí. V roce 2004 byla česká EIA na XXVII ATCM v Kapském Městě schválen. Ke schválení stavby stanice přispělo projednání a schválení zákona o Antarktidě⁶⁶ č. 276/2003 Sb. Během podzimu byl do Chile dopraven materiál a vlastní stavba byla naplánována na začátek roku 2005.⁶⁷ Vědecká stanice byla otevřena v roce 2007 na pobřeží ostrova Jamese Rosse.

⁶¹ MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné. Obecná část a poměr k jiným právním systémům*. Brno – Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 463.

⁶² VÍCHA, O. *Antarktické právo. Mezinárodněprávní a vnitrostátní aspekty ochrany životního prostředí Antarktidy. České právo životního prostředí*. 2003, č. 3, s. 130.

⁶³ ONDŘEJ, J. *Právní režimy mezinárodních prostorů*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 115.

⁶⁴ PROŠEK, P. a kol. *Antarktida*. Praha: Academia, 2013, s. 218.

⁶⁵ SLADKÝ, P. *Orgány antarktického smluvního systému a účast ČR na jejich činnosti*, s. 1326.

⁶⁶ PROŠEK, P. a kol. *Antarktida*, s. 221.

⁶⁷ ADÁMEK, H. *Český dům v Antarktidě. National Geographic*. 2005, červen.

Vybudováním vědecké stanice se vytvořily předpoklady pro to, aby se Česká republika mohla stát stranou Konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě a mohla tak ovlivňovat provádění a vývoj antarktického smluvního systému. Trvalo však ještě několik let, než se podařilo tohoto cíle dosáhnout. Stalo se tak na 36. Konzultativní schůzce v Belgii v roce 2013. Na schůzce bylo přijato Rozhodnutí 1 (*Decision 1*) o Uznání České republiky za konzultativní stranu. V Rozhodnutí bylo konstatováno, že Česká republika splnila požadavky obsažené v čl. IX odst. 2 Smlouvy o Antarktidě. Mimo jiné bylo v rozhodnutí také uvedeno, že Česká republika oznámila Depozitáři svůj záměr schválit doporučení a opatření přijatá na Konzultativních schůzkách Smlouvy o Antarktidě. Což bylo následně schváleno všemi smluvními stranami, které se účastní Konzultativních schůzek. Česká republika se tak k datu 1. dubna 2014 stala stranou Konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě jako dvacátý devátý smluvní stát. Oceněním přínosu České republiky pro Antarktidu je i skutečnost, že se čtyřicátá druhá Konzultativní schůzka (XLII ACTM) konala v Praze v červenci 2019.

6. Zhodnocení přínosu antarktického smluvního systému

Smlouva byla ve své době přínosná zejména tím, že se tehdejší státy Východu a Západu dohodly na vytvoření režimu, který se týká celého kontinentu. Vytvořením daného režimu se tak předešlo a zabránilo nebezpečí vypuknutí konfliktů, případně i ozbrojených, zejména mezi státy, které vznášely územní nároky na části Antarktidy a které se i v některých případech překrývaly. Zmrazením těchto nároků sice nedošlo k jejich zániku, nicméně po dobu platnosti Smlouvy o Antarktidě, pokud nedojde k její změně, nemohou být tyto nároky uplatněny a nemohou být ani vznášeny nároky nové. Tento aspekt antarktického smluvního režimu je někdy kritizován v tom smyslu, že nároky nejsou popřeny.

Pro předcházení vzniku konfliktů o Antarktidu má význam ustanovení o výlučně mírovém využívání Antarktidy. Jedná se o nejpřísnější právní režim tohoto druhu, který byl vytvořen. Smlouva o Antarktidě zakazuje jakákoli opatření vojenského charakteru. Zakázané činnosti jsou demonstrativně ve smlouvě uvedeny. Výslovně jsou v Antarktidě zakázány i jaderné výbuchy pro jakékoli účely. Antarktida je tak zcela demilitarizovaným, neutralizovaným a denuklearizovaným kontinentem. Režim mírového využívání se stal i vzorem pro podobné právní úpravy, které se týkají kosmického prostoru a nebeských těles, mořského dna apod. U těchto dalších prostorů není daná úprava však tak důsledná.

Mezi specifika Smlouvy o Antarktidě patří i rozdělení smluvních stran do tří skupin, přičemž první dvě skupiny mají privilegované postavení. Smlouva o Antarktidě tak zakládá právní nerovnost mezi smluvními státy. Na jedné straně to může být předmětem kritiky, na druhé straně rozlišování smluvních stran může lépe zajistit efektivní fungování antarktického smluvního režimu. Pouze státy, které projevují zájem o Antarktidu a fakticky zde vykonávají činnost, ovlivňují fungování antarktického právního režimu. Státy, které zde nevykonávají žádnou činnost a nemají tudíž faktický vliv na Antarktidu, nemohou výrazněji ovlivňovat provádění antarktického režimu.

Mezi pozitiva Smlouvy můžeme dále zahrnout provádění kontroly v Antarktidě. Kontrola se provádí jednak inspekci, případně leteckým pozorováním, které mohou vyslat pouze státy prvních dvou skupin smluvních států. Tyto inspekce však mají neomezený přístup do všech stanic, zařízení, lodí, které kotví u břehu Antarktidy v kteroukoli dobu. Systém kontrol, které původně byly zamýšleny zejména pro dodržování závazků pro výlučně mírové využívání, se dnes týká i jakékoli jiné činnosti v Antarktidě. Právní úprava

inspekci byla vzorem i pro jiné právní režimy. V Antarktidě však jde tato úprava nejdále, což je dáno i výlučně mírovým využíváním Antarktidy a převážně vědeckou činností na tomto kontinentu.

Velmi přínosným aspektem antarktického smluvního systému je, že činnost v Antarktidě je omezena na vědeckou činnost. Přímo na antarktickém kontinentě je v současnosti zakázán lov zvířete, průzkum a těžba nerostných zdrojů. Antarktida je tak jednou velkou vědeckou rezervací. Skutečnost, že státy daly přednost ochraně životního prostředí, je tak významná nejen pro tento kontinent, ale i pro životní prostředí na celé Zemi.

Závěr

Smlouvou o Antarktidě z roku 1959 byl vytvořen specifický právní režim, který se týká antarktického kontinentu a přilehlých moří na jih od 60. stupně jižní šířky. Dá se říci, že systém Smlouvy o Antarktidě „vytváří objektivně existující režim, na nějž třetí státy nemohou nebrat zřetel“.⁶⁸ Ve vztahu ke třetím státům⁶⁹ je namířen závazek v čl. X Smlouvy o Antarktidě, podle kterého každá ze smluvních stran se zavazuje, že vyvine náležitě úsilí, aby v Antarktidě nebyla prováděna žádná činnost, odporující zásadám nebo cílům této Smlouvy. Specifikem Antarktického smluvního systému je ta skutečnost, že byl vytvořen a existuje mimo systém OSN. Nicméně byla otázka Antarktidy od roku 1983 rovněž projednávána na zasedáních Valného shromáždění OSN. Valné shromáždění vyzdvihuje zejména pozitiva Antarktického smluvního systému, zvláště komplexní ochranu životního prostředí, kdy Antarktida je prohlášena za přírodní rezervaci. Dále je také vyzdvihován výlučně mírový charakter využívání Antarktidy. Za určitý problém může být považováno to, že je poměrně nízký počet smluvních států, pouhých 53, zaznívají tak kritické hlasy ze strany států, které nejsou smluvní stranou Smlouvy o Antarktidě a Protokolu k ní. Některé státy zastávají názor, že Antarktický smluvní systém není vhodný pro úpravu zejména zdrojů Antarktidy. Například Malajsie, Antigua a Guinea prosazovaly, že Antarktida je *společným dědictvím lidstva*⁷⁰ i na 46. zasedání Valného shromáždění OSN. Proti tomu je argumentováno mimo jiné tím, že povaha Antarktického smluvního systému (rozlišující různé skupiny smluvních stran) není slučitelná s konceptem společného dědictví lidstva, podle kterého mají všechny státy *stejná práva* a dále, že tento koncept není obsažen v instrumentech, které se týkají Antarktidy.

Závěrem lze konstatovat, že Antarktický smluvní systém vytváří specifický režim, který i přes omezený počet smluvních států s různým právním postavením plní své poslání. Za určitý problém může být považováno zmrazení nároků sedmi států. Proti tomu však vystupují státy jako USA, Rusko, Indie a další, které ve svých nótách zdůrazňují, že neuznávají zejména další vznášené nároky, např. na kontinentální šelf, z toho důvodu, že je to v rozporu s čl. IV Smlouvy o Antarktidě. Zákaz přivlastnění Antarktidy bude však platit po dobu platnosti Smlouvy o Antarktidě. Vznik mezinárodněprávního obyčeje, který by zakazoval přivlastnění Antarktidy, je tak problematický. V případě změny Smlouvy o Antarktidě v tomto směru, k níž mohlo dojít po třiceti letech od vstupu v platnost, tj.

⁶⁸ MALENOVSKÝ, J. *Čtvrtstoletí existence Smlouvy o Antarktidě*, s. 73.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ VIGNI, P. *The Interaction between the Antarctic Treaty System and the Other Relevant Conventions Applicable to the Antarctic Area*, s. 499.

v roce 1991, by mohly být nároky uplatňovány. K tomu však nedošlo a antarktický systém byl naopak posílen. V roce 1991 byl přijat Protokol o ochraně životního prostředí, který mimo jiné zakazuje jakoukoli jinou činnost týkající se nerostných surovin, než je vědecký výzkum. Státy tak daly zatím přednost ochraně životního prostředí Antarktidy, která má vliv na ochranu životního prostředí na celé Zemi. V budoucnosti bude záležet na dalším vývoji ve světě, zejména pokud jde o nerostné zdroje, možnosti obnovitelných zdrojů apod. V případě nepříznivého vývoje v těchto otázkách by mohla být možnost průzkumu a těžby v Antarktidě znovu zvažována. Možnost vytvoření režimu pro činnost týkající se nerostných zdrojů v Antarktidě je přímo vyjádřena v čl. 25 Protokolu o ochraně životního prostředí. Je zde také zdůrazněno, že tento režim plně zabezpečí zájmy všech států uvedených v článku IV Smlouvy o Antarktidě. Může také dojít k celkovému zhoršení mezinárodní politické situace a k případným konfliktům mezi státy, to by mohlo opět otevřít otázky uplatňování nároků i vůči Antarktidě. Existující antarktický smluvní systém je tak velmi křehký a o jeho existenci rozhodne budoucí vývoj.

Antarktida: představení a promýšlení práva konce světa

Filip Křepelka*

Abstrakt: Při příležitosti dvousetletého výročí objevení Antarktidy v roce 1820 se věnujeme právnímu rámci tohoto ledem pokrytého světadilu. Územní nároky některých států čelí odmítání mezinárodního společenství. Státy provádějící antarktický polární výzkum postupně vytvořily Antarktický smluvní systém pro její správu. Výzvou doby je ochrana antarktického životního prostředí. Česká republika získala v tomto systému díky soustavnému výzkumu výsadní postavení. České angažmá vyústilo ve vytvoření českého antarktického práva.

Klíčová slova: Antarktida, mezinárodní právo, ochrana životního prostředí, polární stanice, Česko

Předmluva

Předseda redakční rady profesor Karel Eliáš mě požádal, zda bych obstaral článek do časopisu *Právník* ke dvousetletému výročí objevení Antarktidy. Určitě bylo důvodem, že jsem učitelem z katedry mezinárodního a evropského práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, jejíž vědci založili Mendelovu polární stanici.

Kolegové vyučující mezinárodní právo veřejné se však tématu nechopili, soustředí se na jiná. Další kolegové mi pak řekli, že toto téma je okrajové, ne-li zbytečné. Sám připouštím, že jsou důležitější témata. Brněnské polárníky téma pochopitelně zaujalo. Na sepsání tohoto textu se nepodíleli, ani to neslibovali. Moje poděkování si nicméně zaslouží za ochotu se se mnou podělit o své zážitky a poznatky, společně promýšlení právních záležitostí a podněty pro další bádání polárníci Pavel Prošek, Ladislav Janíček a Pavel Kapler.¹

Sám jsem v Antarktidě nebyl a nezamýšlím tam jet. Mé běžkování na Vysočině začíná a končí na nádraží, nikdy jsem se neodvážil na sněhu tábořit. Následující pojednání je tak představením právního rámce Antarktidy, které vyústí do promýšlení rysů práva uplatňovaného na samém konci světa se zaostřením na český antarktický výzkum a právo vytvořené vlastně právě kvůli němu, které vzniklo za psacím stolem stejně jako jiné texty. Pomohly však vzpomínky akademického činovníka sledujícího snažení brněnských polárníků.²

* Doc. JUDr. Filip Křepelka, Ph.D., vedoucí katedry mezinárodního a evropského práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity. E-mail: krepelka@law.muni.cz.

¹ Prof. RNDr. Pavel Prošek, CSc., je klimatolog a meteorolog, nyní emeritní profesor na Geografickém ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Doc. Ing. Ladislav Janíček, Ph.D., MBA, působil jako kvestor Masarykovy univerzity v dobách budování a provozování stanice, nadto se na polské jachtě několikrát plavil přes Drakeův průliv. Ing. Pavel Kapler, Ph.D., je současný správce Mendelovy polární stanice. Jakákoli nemístná zjednodušení, natožpak zkrácení a překroucení, padají na hlavu autora tohoto textu.

² V letech 2006–2011, kdy se dokončovala a začala provozovat (2007) Mendelova polární stanice, jsem byl předsedou Akademického senátu MU. Zúčastnil jsem se tak některých souvisejících jednání. Akademický senát o záměru budovat antarktickou stanici rozhodoval však jen zprostředkovaně při schvalování každoročních rozpočtů. Výstavba nebyla předmětem vlastního projednávání. To probíhalo především na úrovni přírodovědecké fakulty.

1. Objevování

Připomeňme si objevování Antarktidy.³ Za hledáním cizích krajů byla touha tyto pevniny poznat, využít a ovládnout. Očekávalo se, že světadílů jsou na zeměkouli rozmístěné rovnoměrně. Největším objevem byl dvojitý světadíl na Západě, Amerika Severní a Jižní. Jihovýchodně od Asie pak byla Austrálie, jež ale nenaplnovala očekávání *terra australis incognita*. Zmínit třeba plavby, které vedl britský kapitán James Cook. Dále na jih od Ameriky, Afriky a Austrálie byl širý oceán, stále studenější a nakonec ledový. Tehdy nastal okamžik, jehož dvousetleté výročí bylo důvodem sepsání tohoto textu. Pobřeží Antarktidy poprvé 28. ledna 1820 spatřila flotila lodí *Mirnyj* a *Vostok* ruského námořnictva, jíž veleli admirál Fabian Gottlieb von Bellingshausen a kapitán Michail Lazarev.⁴ Ledová země byla liduprázdná.⁵

Tato a další námořní výpravy zmapovaly pobřeží světadílu, který byl pojmenován jako opak Arktidy, oblasti severního pólu, jejíž okraje Evropané znali staletí. Výpravy po pevnině následovaly na přelomu 19. a 20. století. Dosažení severního a jižního pólu byly vzrušené souboje expedic. Na jihu to byl souboj, který v letech 1911–1912 svedli se svými druhy Nor Roald Amundsen a Brit Robert Falcon Scott.⁶ Historici označují tyto expedice za heroické. Motorizované expedice umožnily vědecký výzkum Antarktidy. Zmínit zaslouží přelet jižního pólu v roce 1929 a olbřímí americká námořní expedice v letech 1946–1947, které velel admirál Richard Evelyn Byrd. Odlehlý zmrzlý světadíl nehrál roli během první ani druhé světové války.⁷ Milníkem bylo vědecké úsilí řady států zvané Mezinárodní geofyzikální rok (1957–1958). Polární stanice začaly stavět další státy. Objevuje se první turistika, jak výletní lodě a jachty v mořích Antarktidy, tak polárníci-ultrasportovci. Osídlení však chybí.

UVědomme si antarktické přírodní poměry. Krátké léto jsou teploty nejvýše kolem nuly, zima je třeskutě mrazivá. Skoro celá Antarktida se nachází za polárním kruhem, takže je zde polární den a noc. Stupeň nehostinnosti však není stejný. Antarktický poloostrov na západní polokouli má v nižších zeměpisných šířkách podnebí mírnější. Zde se nachází většina polárních stanic. Výrazně nižší teploty jsou ve vnitrozemí, zejména ve východní Antarktidě, kde byl naměřen rekordní mráz $-89,2^{\circ}\text{C}$. Antarktida má vysokou průměrnou nadmořskou výšku (1 958 m), neboť na stlačeném horninovém podloží leží průměrně 1900 m silný ledovcový příkrov. Jsou zde též velehory.

³ Netřeba zastírat, že orientaci umožňují hesla ve Wikipedii. Paletu informací o Antarktidě, její neživé a živé přírodě, historii objevů, současnosti polárního výzkumu a politiky čtenář znalý angličtiny nalezne na portálu <www.coolantarctica.com>. S ohledem na zaostření na český polární výzkum si zaslouží vyzdvížení popularizační monografie, kterou sepsal jeho zmíněný nestor PROŠEK, P. a kol. *Antarktida*. Praha: Academia, 2013.

⁴ Ze zahraniční historiografie zacilené na plavby v oblasti Antarktidy lze uvést GURNEY, A. *Beyond the Convergence: voyages towards Antarctica, 1699–1839*. New York: Penguin Books, 1998. Zámožské objevitelské plavby včetně polárních jsou zpracovány rovněž v knihách pro mládež.

⁵ Ve 20. století zazněly názory, že Antarktidu objevili v 7. století Polynésané a že se do ní dostali Indiáni z Ohňové země na jižním cípu Jižní Ameriky. Pro přítomnost člověka před 19. stoletím nejsou však archeologické doklady. Existují fantastické a konspirační teorie, že v Antarktidě jsou ztracená města v pyramidách.

⁶ Amundsenova výprava dosáhla pólu 11. prosince 1911 a Scottova 17. ledna 1912.

⁷ Nacistické Německo jako vyspělý evropský stát nicméně v letech 1938–1939 vypravilo do Antarktidy utajenou polární expedici. Ta působila v oblasti pojmenované Neuschwabenland. Během války a po ní se vyrojily spekulace o vojenských aktivitách nacistického Německa v Antarktidě. Ty byly jedním z důvodů pro zmíněnou Byrdovu expedici. K soudobému poznání této etapy antarktické historie viz SUMMERHEYES, C. – BEECHING, P. *Hitler's Antarctic Base: The Myth and the Reality*. *Polar Record*. 2007, č. 43. s. 1–21.

2. Přivlastňování

Objevování Antarktidy spadá do 19. století, kdy vrcholil evropský kolonialismus. Objeveny byly sebeodlehlejší ostrovy, prozkoumalo se vnitrozemí Afriky, Asie a Ameriky. Na začátku byli odhodlaní mořeplavci a vůdcové pozemních výprav, ale též dobrodruzi bažící po kořisti. Vládu evropských států však posléze zajistili jejich vojáci a úředníci. Na domorodce se nebral ohled. Jen několik asijských států a jediný africký si zachovaly samostatnost. Amerika kolonizovaná od 16. století se však již osamostatňovala.

Územní nároky na základě námořních a pozemních expedic a lovu velryb a ploutvoňců vznesly Austrálie, Nový Zéland, Francie, Norsko, Velká Británie, Argentina a Chile až ve 20. století. Vymezily je poledníky až na jižní pól. Nároky posledních tří států na Antarktickém poloostrově se překrývají. Tyto nároky zobrazují starší atlasy. Spojené státy Americké a Sovětský svaz si vyhradily právo nároky vznést. Vlastně překvapí, že v Antarktidě zbylo území, jež si nikdo nenárokoval.⁸

Zmíněné nároky⁹ si navzájem uznala pětice prvně uvedených států. Zdrženlivý postoj ostatních odráží skutečnost, že uvedené státy nedokázaly nárokované území ovládnout osídlením. Příležitostně vyjadřované nároky dalších jihoamerických států se pak neuznávají vůbec.

V roce 1959 ve Washingtonu sjednaná a od roku 1961 platná Smlouva o Antarktidě¹⁰ položila základy současného režimu. Další nároky se nepřipouštějí a zapovídá se rozšiřování nároků uplatněných dříve a polární činnost nadále nemá být důvodem pro vznášení územních nároků.¹¹

Tento režim je uměním možného. Shora uvedené nároky se neuznávají, ale ani nepopírají.¹² To by se státy, které je uplatnily, zdráhaly zapojit. Přitom jsou to státy mající na antarktickém polárním výzkumu klíčový podíl. Zvláště blízké státy Jižní Ameriky, Argentina a Chile, se snaží zvýšit legitimitu svých nároků civilní přítomností, jež však zůstává symbolická.

3. Sdílení

Nyní již atlasy žádnou státní příslušnost Antarktidy neuvádějí, jen jména a státy polárních stanic. Toto odráží skutečnost nejlépe. Antarktida se díky uvedené smlouvě stala společně spravovaným územím. Zjednodušeně se dá označit za kondominium.

V 50. až 80. letech 20. století soupeřily Spojené státy americké a Sovětský svaz a obecně demokratický (kapitalistický) a komunistický (socialistický) blok. Hrozba jaderné války, jež by svedla vyhladit pozemský život, nakonec zabránila velkým válkám. Zástupně

⁸ Uvádějí se stupně, popřípadě minuty západní (W), respektive východní délky (E): Argentina (1942) 25° W – 74° W, Austrálie dva oddělené nároky (1933) 160° E – 142°2' E a 136°11' E – 44°38' E, Chile 53° W – 90° W (1940), Francie 142°2' E – 136°11' E (1840 – mezi později uplatněnými australskými nároky), Nový Zéland 150° E – 160° E (1923), Norsko 44°38' E – 20° W (1929, jako nárok až na jižní pól zpřesněno teprve 2015) a Ostrov Petra I a Velká Británie (1908) 20° W – 80° W. Antarktická *terra nullius* je tedy 90° W – 150° W.

⁹ Podrobněji k právnímu odůvodnění nároků zmíněných států a jejich popírání dalšími státy např. CONFORTI, B. Territorial Claims in Antarctica: A Modern Way to Deal with an Old Problem. *Cornell International Law Journal*. 1986, s. 249–258.

¹⁰ Smlouva o Antarktidě (*Antarctic Treaty*), sjednaná 1. 12. 1959 ve Washingtonu, vstup v platnost 23. 6. 1961, pro Československo 14. 6. 1962, na základě nástupnictví pro Česko 1. 1. 1993, zveřejněná pod č. 76/1962 Sb., dále „S. o A.“.

¹¹ Čl. IV odst. 2 S. o A.

¹² Čl. IV odst. 1 S. o A.

války však ničily různé země. Zápověď umístění a zkoušek zbraní stejně jako budování opevnění¹³ doplněná výslovným zákazem jaderných zkoušek¹⁴ se prosazuje obecnou přístupností polárních stanic.¹⁵ Demilitarizaci Antarktidy nelze s ohledem na dobu jakkoli podcenit, odrážela však patrně mínění klíčových států, že Antarktida postrádá vojenské využití.¹⁶

Polární výpravy a stanice však byly a jsou vesměs státní. Pro dopravu se běžně využívá vojenské námořnictvo a letectvo. Řada polárníků byli a jsou vojáci. Instituce a programy antarktického polárního výzkumu si žádají kázeň, která se podobá té vojenské.¹⁷

Za hlavní činnost v Antarktidě se prohlásil mírový vědecký výzkum. Geologie je jeho běžnou součástí. Nezapomeňme však, že drtivou většinu (98 %) území pokrývá Antarktický ledový příkrov (štíť), většinu pobřeží nadto lemuje rozsáhlé šelfové ledovce. Na těžbu se myslelo po desetiletí, žádná se však nezačala. Důvodem je jistě odlehlost, obtíže dopravy vytěžené suroviny po ledu stejně jako po zamrzajícím moři, ale hlavně třeskutý mráz. Pro očekávanou těžbu se přitom vytvořil rámec, který předpokládal sdílení výnosů. Úmluva o regulaci aktivit při využívání nerostných surovin sjednaná v roce 1998 ale nevstoupila v platnost.¹⁸

Nakonec totiž převážila ochrana životního prostředí. Sporadická vegetace a mořští živočichové (velryby, kosatky, tuleni, ryby, kril, ptáci, zejména tučňáci a buňňáci) jsou specifickými křehkými vztahy vázání na prostředí a ohroží je již drobné znečištění. V 1991 v Madridu sjednaný a od roku 1998 uplatňovaný Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě¹⁹ zakotvil vysoký standard ochrany antarktického ekosystému.²⁰ Antarktida se tak stala svého druhu jedinečnou obrovskou přírodní rezervací. Těžba se zapověděla.²¹

Smlouva o Antarktidě, Madridský protokol včetně příloh, další mezinárodní smlouvy,²² ujednání, rozhodnutí a doporučení dále uvedených orgánů a struktur vytvořily právní rámec, který si zaslouží nazývat Antarktický smluvní systém (*Antarctic Treaty System*).²³

¹³ Čl. I odst. 1 S. o A.

¹⁴ Čl. V S. o A.

¹⁵ Čl. VII odst. 2, 3, 4 S. o A.

¹⁶ Podrobněji o demilitarizaci Antarktidy ALMOND, Harry H., Jr. *Demilitarization and Arms Control: Antarctica. Case Western Reserve Journal of International Law*. 1985, s. 229.

¹⁷ Výslovně povoluje čl. I odst. 2 S. o A.

¹⁸ Anglicky *Convention on the Regulation of Antarctic Mineral Resources Activities* (CRAMRA). Podrobněji viz VOMÁČKA, V. *Smluvní mezinárodní právo*. In: JANČÁROVÁ, I. a kol. *Právo životního prostředí: obecná část*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 48.

¹⁹ Protokol o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě (*Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty*), český překlad vyhlášený v č. 42/2005 Sb. m. s., dále „MP“.

²⁰ Kolektivní reflexi antarktického environmentálního mezinárodního práva zpracovanou na počátku jeho uplatnění poskytuje VERHOEVEN, J. – SANDS, P. – BRUCE, M. *The Antarctic Environment and International Law*. Kluwer Law International, 2001. Český podrobně VÍCHA, O. *Antarktické právo: Mezinárodněprávní a vnitrostátní aspekty ochrany životního prostředí Antarktidy*. *České právo životního prostředí*. 2003, č. 3, s. 5–276.

²¹ Čl. 7 MP.

²² Jsou to smlouvy předcházející MP věnované ochraně vybraných složek antarktického ekosystému, tedy Dohodnutá opatření pro zachování antarktické fauny a flóry (*Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora*) z roku 1964, považovaná za překonaná MP, Úmluva o zachování antarktických tuleňů (*Convention for the Conservation of Antarctic Seals*) z roku 1972 či Úmluva o zachování živých mořských zdrojů Antarktidy (*Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources*) z roku 1980.

²³ Autentickými jazyky S. o A., MP a dalších dokumentů Antarktického smluvního systému jsou angličtina, francouzština, ruština a španělština. V textu se uvádí anglické znění a český překlad, je-li vyhotoven. Česky SLADKÝ, P. *Orgány antarktického smluvního systému a účast ČR na jejich činnosti*. *Právník*. 2006, č. 11, s. 1318–1338.

Okruh zapojených států vzrostl z 12 států provádějících v 50. letech 20. století antarktický výzkum²⁴ na 54 státy.²⁵ Připojit se může každý členský stát Organizace Spojených národů.²⁶ Konzultativní status (hlasovací právo) však mají pouze státy, jež se na antarktickém výzkumu podílejí expedicemi a nyní hlavně provozem stanic, jež jako významné uznají další státy.²⁷

Zdá se, že nepřívětivost Antarktidy vede státy ke spolupráci. Žádný stát světa totiž neprovádí polární výzkum na vlastní pěst, natožpak činnosti shrnutým právem zapovězené. Tento rámec by pochopitelně pro takový stát závazný nebyl. Smluvní strany Smlouvy o Antarktidě se však zavázaly odrazovat ostatní státy od takového počínání.²⁸

Antarktický smluvní systém je příkladem vznikání mezinárodní organizace. Do roku 1991 jedou za dva tři roky a posléze každoročně se schází Konference (setkání) států Antarktické smlouvy (*the Antarctic Treaty Consultative Meeting – ATCM*).²⁹ Ochranu životního prostředí pak zajišťuje Výbor pro ochranu životního prostředí (*the Committee for Environmental Protection – CEP*). Organizační zázemí oběma mezivládním grémiím od roku 2004 zajišťuje Sekretariát Antarktické smlouvy (*Antarctic Treaty Secretariat – ATS*).³⁰ Ke každoroční konferenci se běžně přidružují další zainteresované struktury a organizace.³¹

Dokumentace konference, respektive sekretariátu dokladuje soustavné projednávání antarktických záležitostí, včetně působení na jednotlivých polárních stanicích. Vzniká tak svébytný správní režim pro Antarktidu, zejména územně-stavební normy, specifické standardy ochrany antarktického ekosystému včetně posuzování vlivů na životní prostředí (*environment impact assessment – EIA*) a kooperace pro vyšší bezpečnost polárníků.

Objevování Antarktidy bylo dílem Evropanů. Dodnes mají evropské státy významný podíl na výzkumu Antarktidy a tak také na její správě. Evropská unie samotná se však přímo angažuje omezeně. To lze vysvětlit skutečností, že přítomnost řady těchto evropských států předcházela vzniku Evropských společenství. Středo- a východoevropské státy vesměs zahájily antarktické působení ještě jako socialistické státy. Antarktická agenda přesto či snad právě proto dokáže být předmětem vnitřního kompetenčního sporu.³² Ani

²⁴ Argentina, Austrálie, Belgie, Chile, Francie, Japonsko, Nový Zéland, Norsko, Jihoafrická unie (dnes Jihoafrická republika), Sovětský svaz (dnes Rusko), Velká Británie a Spojené státy americké.

²⁵ K uvedeným státům přibýly Bělorusko, Brazílie, Bulharsko, Česko (dříve jako Československo), Čína, Dánsko, Ekvádor, Estonsko, Finsko, Guatemala, Indie, Itálie, Island, Kazachstán, Kanada, Kolumbie, Kuba, Korea (jižní), Korea (severní), Maďarsko, Mongolsko, Monako, Německo (původně samostatně jak Spolková republika Německo, tak Německá demokratická republika), Nizozemsko, Pákistán, Papua Nová Guinea, Peru, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Řecko, Slovensko (dříve jako Československo), Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, Turecko, Ukrajina, Uruguay a Venezuela. Vývoj není důsledkem pouze přístupu dalších států, nýbrž také jejich rozdělení a spojování.

²⁶ Čl. XIII odst. 1 S. o A.

²⁷ Čl. IX odst. 2 S. o A. Vedle 12 původních smluvních stran S. o A konzultativní status získaly Polsko (1977), Německo (1981, též Německá demokratická republika 1987), Indie a Brazílie (1983), Čína a Uruguay (1985), Itálie (1987), Španělsko, Švédsko (1988), Peru, Korea (jižní) a Finsko (1989), Ekvádor a Nizozemsko (1990), Bulharsko (1998), Ukrajina (2004) a jako poslední Česko (2014).

²⁸ Srovnej čl. X S. o A. Smluvní strany se v mezích Charty Spojených národů zavazují odrazovat „kohokoli“ od činnosti v Antarktidě neslučitelných s touto smlouvou.

²⁹ Čl. IX odst. 1 S. o A. svolával první setkání v australské Canberře. Přehled setkání ATCM viz <<https://www.ats.aq/devAS/Meetings?lang=e>>.

³⁰ Založený prostřednictvím Measure 1(2003) ATCM XXVI. v Madridu.

³¹ Vědecký výbor pro antarktický výzkum (*the Scientific Committee on Antarctic Research – SCAR*) a Rada manažerů národních antarktických programů (*the Council of Managers of National Antarctic Programs – COMNAP*). Obě struktury odrážejí určitou míru samostatnosti národních programů výzkumů v Antarktidě.

³² Rozsudek C-626/15 a C-659/16 *Evropská komise proti Rada Evropské unie* ze dne 20. 11. 2018. Evropská komise neuspěla ve snaze převzít vyjednávání ohledně ochrany mořských zdrojů ve Wedellově moři v rámci výlučné kompetence Evropské unie v oblasti mořského rybolovu dle čl. 3 odst. 2 Smlouvy o fungování Evropské unie. Rozsudek hojně odkazuje na mezinárodní antarktické smlouvy.

Organizace Spojených národů se zde neangažuje bezprostředně. Rozvojové státy neuspěly ve snaze jejím prostřednictvím přeznačit Antarktidu na společné dědictví lidstva.³³ Antarktický smluvní systém zůstává klubem států vypravujících polární expedice a provozujících polární stanice.

4. Lidé

Počty lidí v Antarktidě se nestanovují snadno. Nikdo zde nežije celý život. Antarktida nemá obyvatele v obvyklém slova smyslu. Narození desítky miminek na argentinské stanici-osadě *Esperanza* a chilské *Villa la Estrellas* bylo politickou symbolikou. Pobývají zde vědci, technici a další odborníci. Rodiny jsou výjimkou. Mnohé naznačuje, že pro jednotlivce zde pobývajících se vžilo zvláštní slovo polárník/polárnice.

Počet polárníků každoročně kolísá. Během druhého desetiletí 21. století jich za kratičkého antarktického léta bývají zhruba čtyři tisíce. Převažuje působení na padesátce polárních stanic,³⁴ pro potřeby delších výprav do terénu existují desítky refugií a tábořišť. Americká *McMurdo* je nejlidnatější, v létě má až tisíc polárníků. Další stanice hostí desítky, nanejvýš stovky polárníků. Zmínku zaslouží rovněž americká stanice *Amundsen-Scott* přímo na jižním pólu a ruská (dříve sovětská) stanice *Vostok* ve vnitrozemí východní Antarktidy poblíž pólu nedostupnosti, kde se naměřil rekordní mráz. Některé další polární stanice se ještě zmíní. Další tisícovka polárníků se plaví v jižních mořích na vědeckých lodích. Během polární zimy počet polárníků klesá pod tisícovku.³⁵ Při několikaměsíční temnotě v třeskutém mrazu lze totiž vykonávat jen zlomek výzkumných činností. Antarktida zůstává liduprázdná, je to *anekumena*. Pro srovnání dodejme, že nejméně zalidněný světadíl-stát Austrálie má desítky milionů obyvatel.

Organizátoři polárních expedic a šéfové polárních stanic si kolegy vybírají. Prověřuje se zdraví uchazečů. Tito podstupují určitý výcvik. Pro některé programy se provádějí psychologická vyšetření. Pokud si někdo v Antarktidě počíná problematicky, je konfliktní či se u něj projeví psychické či somatické potíže, tak se při nejbližší příležitosti posílá domů. Nepochybujeme, že též po návratu se posuzuje, kdo se osvědčil a kdo nikoli. Antarktida je světem vybraných jedinců. „Do Antarktidy“ se nenutí. Naopak, mnozí ji touží navštívit.

Dnešní polární stanice provozují veřejné instituce či se jedná o státní programy. Též dřívější subpolární a polární expedice byly státní či měly významnou státní podporu. Za antarktickými objevy a počiny však vždy stáli jedinci tímto zmrzlým světadílem přitahovaní. Všichni tito jednotlivci vynaložili nemalé úsilí a někteří přitom obětovali život.

Antarktidu během letní sezóny – v zimě je tma, takže není co obdivovat – každoročně navštíví řádově desítky tisíc turistů. Většina jsou pasažéři výletních lodí, vybavených pochopitelně pro plavbu v chladných a bouřlivých vodách moří kolem Antarktidy. Australské a jihoamerické aerolinie provozují vyhlídkové lety. Na desítkách jacht se Antarktidě každoročně přiblíží stovky jachtařů. Jenom desítky ultrasportovců však po antarktickém ledovci putují na lyžích či jako horolezci slézají zdejší hory. (Sub)antarktická turistika

³³ Podrobněji BECK, P. The United Nations and Antarctica. *Polar Record*. 1984, s. 137–144.

³⁴ Na internetové prezentaci ATS bohužel není databáze antarktických polárních stanic. Přehled stávajících stejně jako opuštěných antarktických polárních stanic včetně údajů o umístění, stěhování, státu, provozovatelské instituci včetně jejich stěhování, změny provozovatele a dalších důležitých údajů poskytuje heslo *Research Stations in Antarctica* v anglické Wikipedii, přičemž většina polárních stanic má vlastní heslo.

³⁵ Podle <https://www.coolantarctica.com/Antarctica%20fact%20file/science/can_you_live_in_antarctica.php>.

zůstává exkluzivní, mohou si ji dovolit jen bohatí. Během prvních desetiletí 21. století však počet turistů v Antarktidě vsuktu vzrostl. Důvodně se proto zdůrazňuje odpovědná turistika.³⁶

Antarktida je natolik nepřívětivá, že se nikdy nestala útočištěm či úkrytem uprchlíků, běženců, zločinců či pirátů. Do Antarktidy vstupující turisté-dobrodruzi se vnímají jako problém hlavně kvůli obavě o jejich život. Polárníci jsou schopní a ochotní značného nasazení při záchraně vlastních či dalších kolegů v nouzi. Právě proto však na hazardéry nahlížíjete podezřívavě.

Dosavadní faktická nedostupnost se zeslabuje. Nastupují tak formální omezení. Státy vyžadují ohlášení cest, ba svým občanům ukládají žádat povolení pro cestu do Antarktidy či ji obklopujících moří. Z povahy věci je však obtížné tato omezení prosazovat. Na jachtě se vybavený a odhodlaný dobrodruh do Antarktidy jistě dokáže dostat.

Objevování břehů Antarktidy stejně jako heroické a mechanické expedice byly záležitostí mužů. Po staletí vlastně ženy nesměly být námořníky. Nepochybujeme, že ve 20. století se řadě žen jejich zájem účastnit se polárních expedic či působit na polárních stanicích rozmluvil, nebyly-li důrazně odmítnuty. Teprve ve druhé polovině 20. století se staly členkami polárních expedic a stanic.³⁷ Ryze mužské společenství je jiné než společenství smíšené. Též v Antarktidě se již objevilo sexuální obtěžování přinejmenším v současném *MeToo* pojetí.³⁸ Lze jen hádat pocity rodiček, které přivedly na svět zmíněnou desítku antarktických miminek.

5. Události

Právní souvislosti událostí, jež se v Antarktidě staly či se mohou stát, jakož také právní rámec každodenního života polárníků jsou důvodem pro zpracování tématu pro právníký časopis.

Antarktida je „životu nebezpečná“. V roce 1819 v Drakeově průlivu ztroskotala španělská válečná loď *San Telmo*. Zahynuly stovky námořníků. Po desetiletích se trosky našly v Antarktidě. Je tak možné, že jako první ji spatřili ztroskotanci, než se stala jejich chladným hrobem. Dramata a tragédie doprovázely heroické výpravy. Zmíněný druhý objevitel jižního pólu zemřel při zpáteční cestě kvůli nepřízní počasí, zklamání a chybám ohledně vybavení.³⁹ Letoun *Air New Zealand* let 901 narazil 28. 11. 1979 za „bílé tmy“ do úbočí antarktické sopky *Erebus*, všech 257 cestujících a členů posádky zahynulo.⁴⁰ Tato tragédie zastavila na desetiletí vyhlídkové lety. Dočíst se můžeme o individuálních tragédiích a řadě dramat.

Státy vyšetřují takové tragédie stanovenými postupy. Může se ukázat něčí zavinění, takže by se mohla vyvozovat správní, soukromoprávní či trestní odpovědnost. Vyšetřování

³⁶ Spolupráci cestovních kanceláří zaměřených na Antarktidu za účelem zajištění bezpečnosti a ohledům vůči životnímu prostředí zajišťuje *International Association of Antarctica Tour Operators*, viz <<http://www.iaato.org>>.

³⁷ Různé informace o ženách v Antarktidě přináší internetová prezentace <<http://womeninantarctica.com>>.

³⁸ WADMAN, Meredith. *Disturbing allegations of sexual harassment in Antarctica leveled at noted scientist*. 6. 10. 2017. Dostupné z: <<https://www.sciencemag.org/news/2017/10/disturbing-allegations-sexual-harassment-antarctica-leveled-noted-scientist>>.

³⁹ Tragédie Scottem vedené expedice *Terra nova* se stala předmětem řady literárních zpracování. Opakovaně se vydávaly Scottovy deníky s dovětkem o smrti všech účastníků při návratu od jižního pólu.

⁴⁰ Pro českého čtenáře ADÁMEK, H. Sopka Mount Erebus je místo nejtragičtější letecké havárie v Antarktidě. Proč k ní došlo? *National Geographic*. 27. 2. 2012. Dostupné z: <<https://www.national-geographic.cz/antarkticky-projekt/sopka-mount-erebus-je-mmisto-nejtragictejsi-letecke-havarie-na-antarktide-proc-k.html?photo=1>>.

v Antarktidě je však náročné a nákladné. Leccos se nepodaří zjistit. Poznání antarktických tragédií a dramát je přitom potřebné též pro poučení.

Přes výběr polárníků a jejich kázeň je pobyt v Antarktidě náročný a dokáže být vyčerpávající. Už se zde spáchaly zločiny – násilí, vraždy, žhářství, respektive vyvstalo podezření na ně.⁴¹ Problémem může být požívání alkoholu či léčiv. Podle brněnských polárníků jsou kritické špatné zprávy z domova. Internet je přinese rychle, návrat bývá však možný až podle plánu.

Řada právem žádaných či organizátory expedic a šéfy polárních stanic učiněných opatření slouží vyvarování se kritických situací, popřípadě zmenšení jejich následků. Zmínit třeba protipožární opatření. Ledová Antarktida má málo srážek, vzduch je suchý. Všimněme si větších vzdáleností mezi budovami a sklady stanic. Moderní výstroj a zařízení pochopitelně tato rizika snižují. Vyzdvihnout třeba moderní komunikační prostředky.

Rostoucí důraz na ochranu životního prostředí klade na polární expedice a stanice vyšší nároky a žádá si odpovídající nakládání s odpady a předcházení úniku paliv či chemikálií.⁴² Zakazuje se některé předměty a látky do Antarktidy vůbec dovážet. Bez vážného důvodu sem nesmějí třeba polystyrenové kuličky a plátky (*polystyrene beads*). Vědci musejí zvažovat, zda dovážené materiály potřebné pro výzkum lze zabezpečit a odstranit. Stejně tak do Antarktidy nesmějí nepůvodní druhy živočichů a rostlin. Dokonce se před výstupem na pevninu čistí podrážky bot, aby se nerozšířily nepůvodní rostliny. Je snaha zabránit zavlečení chorob. Zneškodňují se také zbytky potravin. Některé potraviny se před dovozem do Antarktidy sterilizují. Čtenáře zaujme, že polárníkům již nepomohou tažní psi,⁴³ kteří v minulosti potrhali množství tučňáků. Nedostatky při dodržování ekologických standardů jsou dalším důvodem nedůvěry vůči amatérským polárníkům.

Antarktický smluvní systém na území Antarktidy vymezuje nejen zvláště chráněná území (*Antarctic Specially Protected Area – ASPA*) jako rezervace v úzkém slova smyslu, ale také uznává historická místa a památníky (*Historic Site or Monument – HSM*) a stanoví území zvláštní správy (*Antarctic Specially Managed Area – ASMA*), kde je potřeba společná správa.⁴⁴

Polární expedice a stanice potřebují potraviny, léky, výstroj, nástroje, vybavení domácnosti polárníků, palivo na topení a výrobu elektřiny, přístroje pro vědecký výzkum a také stavební materiál. Budovy se sestavují z prefabrikátů. Materiál musí být nadstandardní. Je tak drahý, stejně jako jeho doprava. Ne vždy se jí kvůli počasí podaří zajistit v plánovaném rozsahu. Pečlivě se tak zvažuje, co se veze s sebou. Přeprava vybavení přes jiné státy je předmětem celních kontrol.⁴⁵ Leccos se dokoupí v zemích jižní polokoule.

Na místě se však již nekoupí nic. Polární stanice si vyměňují či obchodují zásoby vzácně, nanejvýš zapůjčují vybavení. Vzdálenosti mezi mnohými stanicemi jsou koneckonců značné. Hotovost tak má v Antarktidě malý význam.⁴⁶

⁴¹ Přehled zločinů, podezřelých případů a problematických aktivit poskytuje pěkně zpracované heslo v anglické Wikipedii *Crime in Antarctica*.

⁴² Příloha III k MP – odstraňování odpadu a nakládání s odpady (*waste disposal and waste management*).

⁴³ Čl. 4 odst. 2 přílohy II k MP.

⁴⁴ Příloha V k MP.

⁴⁵ V případě výpravy s vybavením obstaraným v Česku se jedná o vývoz z Evropské unie. Průvoz přes Argentinu či Chile je bezcelní jako jiné průvozy. Antarktida totiž není státem (či celním územím), který by uplatňoval cla. Dovoz do ní je tedy bezcelní. Vývoz z Česka znamená osvobození od daně z přidané hodnoty. Návrat vybavení – lze předpokládat, že méně či více opotřebovaného – do Česka je za určitých okolností v režimu zpětného dovozu. Nepotřebné věci a odpad se vozí zpět a jejich likvidace podléhá kontrole. Má poděkování za zvažování celních a daňových aspektů zaslouží kolegyně JUDr. Dana Šramková, Ph.D.

⁴⁶ Toliko na americké velezákladně *McMurdo* jsou bankomaty.

Demilitarizace byla zmíněná. Na stanicích není ani profesionální policie. Při kritické situaci je tak nezbytná svépomoc kolektivu. Antarktičtí polárníci si neberou zbraně. Na pevnině nejsou divoká zvířata. Lov mořských savců ani rybolov není – oproti Arktidě – obživou. Zvířata se naopak těší ochraně. Není tak důvod mít ani lovecké zbraně včetně harpun.

V Antarktidě také chybějí hasiči, zdravotnická záchranná služba či horská služba jako stálá služba na zavolání. Polárníci musejí být připraveni se postarat o sebe sami. Na větších polárních stanicích se nicméně vytvářejí požární a záchranářská družstva. Důležitým členem polárních stanic je tak lékař. Někdy dokáže situace být skutečně dramatická.⁴⁷

Antarktické právo pochopitelně vyzdvihuje stav nouze jako ospravedlnění porušení environmentálních standardů.⁴⁸

Působení v Antarktidě je riskantní nejen pro člověka, ale také vybavení. Přes vysoké ceny kvalitního vybavení lze předpokládat, že výrobci odmítají nést odpovědnost za jejich selhání, natožpak za jím vzniklé škody. Drahé je pojištění vybavení dopraveného do Antarktidy, není-li toto riziko prostě nepojistitelné. Pojištění polárníků samotných je pochopitelně též drahé. Újma na životě či zdraví je tak více než jinde rizikem jednotlivců, když je nepřevezme stát.

Nezbytná je samostatnost na místě. Zároveň se polární stanice a expedice neobejdou bez zásobování. Současné technologie neumožňují polárním stanicím a expedicím soběstačnost. V Antarktidě nelze vyrobit palivo, potraviny (pěstování zeleniny ve sklenicích je nanejvýš doplňkem a problematický je dovoz zeminy) ani další materiál.

Lze očekávat, že polárníci mají zázemí ve stovkách spolupracovníků doma. Samotní polárníci věnují mnoho času přípravě na cestu a zpracování výsledků doma. Jak bylo uvedené, na místě mají peníze omezené užití. Musejí být však připravené pro zabezpečení polárníků obstaráním potřebného materiálu a služeb v našem světě.

Námořní kapitáni stejně jako vůdci pozemních objevitelských výprav pečlivě vedli deníky. Jejich zápisy svědčí o postupu, objevech všeho druhu, ale také dramatech a tragédiích. Šanony si však polárníci do Antarktidy nebrali. Ani na dnešních polárních stanicích se příliš neúřaduje. Nepochybně, že antarktické polární stanice využívaly vždy ty nejlepší telekomunikační technologie. Po roce 2000 se tak též do Antarktidy dostal internet.⁴⁹ Jeho prostřednictvím je možné vyřizovat leccos. Nepochybně však, že vedoucí polárníci vyřizují všemožné záležitosti hlavně při přípravě expedice a po návratu z ní. Úřadům se předkládají zprávy.

Rovněž mezinárodní správa Antarktidy se zajišťuje odjinud. Každoroční jednání se odehrávají v nejrůznějších městech smluvních stran. Sekretariát antarktické smlouvy sídlí v Buenos Aires.⁵⁰ Blízká Argentina vznášející územní nároky byla určitě dobrou volbou, protože je žádoucí její vysoké zapojení do mezinárodní spolupráce.

Smlouva o Antarktidě sice stanoví, že spory při souhlasu stran rozhodne Mezinárodní soudní dvůr Organizace Spojených národů.⁵¹ V Haagu však poté Antarktida tématem

⁴⁷ Zmínit lze legendární operaci zánětu slepého střeva, kterou s pomocí druhů na sobě samém provedl v roce 1961 sovětský polárník-lékař Leonid Rogozov.

⁴⁸ Čl. 7 Přílohy I, čl. 2 Přílohy II, čl. 12 Přílohy III, čl. 7 Přílohy IV a čl. 11 Přílohy V MP.

⁴⁹ Antarktida má jako jiná území přidělenou vlastní internetovou doménu nejvyššího řádu .aq. Ta hostí mimo jiné internetovou prezentaci Sekretariátu Antarktické smlouvy <<http://www.ats.aq>>.

⁵⁰ Dle Measure 1 (2003), které přijala XXVI. ATCM v Madridu.

⁵¹ Čl. XIII odst. 2 S. o A.

sporu přímo nebyla. Patrně to platí pro arbitráž předpokládanou Madridským protokolem.⁵² Státy Antarktického smluvního systému se zjevně svedou domluvit. Lze koneckonců předpokládat, že při určování národních antarktických politik mají značný vliv sami vedoucí polárníci.

V Antarktidě nesídlí žádná kancelář Antarktického smluvního systému jako mezinárodní správa, natožpak jakýkoli antarktický soud, a tedy ani žádná advokátní kancelář. Nelze předpokládat, že by mezi polárníky byli právníci více než ojedinele. Takže vlastně není tak opovržlivé, že tento text píše někdo, kdo v Antarktidě nebyl a nebude.

Antarktický smluvní systém jsou závazky států. Vůči jednotlivcům jej musí zprostředkovat státy jako smluvní strany příslušných mezinárodních smluv. Lze si představit jejich přímé použití na základě inkorporační ústavní či zákonné klausule.⁵³ Leccos však je třeba rozpracovat, zejména vymezit postihy. Některé státy přijaly pro Antarktiku zvláštní předpisy. Tyto řeší vesměs především zvláštnosti pobytu v jižní polární oblasti. Právo států se uplatní obecně. Tím není jen správní právo, například na ochranu životního prostředí, ale také trestní právo.⁵⁴ Teritoriální jurisdikce se uplatní, dosáhne-li na pachatele stát vznášející územní nároky. Antarktický smluvní systém však žádá zdrženlivost. Namísto toho se postuluje jurisdikce personální. Smluvní strany mají uplatňovat své právo na své občany v Antarktidě.⁵⁵ Vyzdvihnout je třeba rámec mezinárodní právní odpovědnosti za ekologickou újmu.⁵⁶

Podobně si lze představit úpravu soukromoprávních vztahů. Pro Antarktiku se hodí hraniční určovatel *lex patriae* zúčastněných polárníků.⁵⁷ Expedice se však zúčastňují a na stanicích působí zahraniční polárníci. Nejvhodnější je potom určení práva podle státní příslušnosti kolektivu, respektive instituce. Co třeba hraniční určovatelé *lex stationis*, respektive *lex expeditionis*?

Latinská maxima *ubi societas, ibi ius* platí pro Antarktiku, respektive pro činnosti států a jejich polárníků v ní. Podobně jako další příprava polárníků se však složitější vědomé uplatnění předpokládající vyhotovování dokumentů odehrává ve zbylém obydleném světě.

Antarktický smluvní systém je rozsáhlý soubor smluv a rozhodnutí. Propracované jsou zejména standardy ochrany životního prostředí. Národní antarktická legislativa se pochopitelně liší stát od státu. Předpokládejme, že je fragmentární. Neočekávejme minuciózní reflexi antarktického práva, například detailní komentáře. Administrativa je omezená, judikatura chybí. Antarktické právo se týká řádově tisíců polárníků, jednotlivců zároveň rozhodných a ukázněných.

⁵² Na stránkách ATS není dohledatelná žádná agenda *Arbitral Tribunal*.

⁵³ V případě Česka tedy čl. 10 Ústavy České republiky inkorporující mezinárodní smlouvy, s jejichž ratifikací vyslovil souhlas zákonodárny sbor, nýbrž též § 3 odst. 1 zákona č. 276/2003 Sb., o Antarktidě, jehož formulaci „Osoby uvedené v § 1 odst. 2 písm. a) a b) (dále jen „české osoby“) jsou povinny chovat se v souladu se Smlouvou, Protokolem a s dalšími mezinárodními závazky týkajícími se Antarktidy, kterými je Česká republika vázána.“ lze považovat za inkorporaci antarktického mezinárodního práva nad rámec citované ústavní klausule.

⁵⁴ K problematice vyšetřování sporných úmrtí jako možných zločinů v Antarktidě např. SCOTT, K. N. Managing Sovereignty and Jurisdictional Disputes in Antarctic: The Next Fifty Years. *Yearbook of International Environmental Law*. 2009, sv. 1, s. 3–40.

⁵⁵ Čl. VIII odst. 1 S. o A.

⁵⁶ Čl. 16 MP rozpracovává příloha VI schválená na XXVIII. ATCM ve Stockholmu v roce 2005. Podrobná úprava žádá, aby provozovatelé polárních stanic a turisté nesli odpovědnost za újmu na životním prostředí, přičemž nástrojem zajištění jejich odpovědnosti má být pojištění (čl. 11) a vytváří se rezervní fond (čl. 12). Diskutovat lze o míře odpovědnosti států jako smluvních stran antarktického smluvního systému za počínání jejich občanů, respektive za dozor nad nimi.

⁵⁷ V případě Česka srovnaj § 33 zákona č. 276/2003 Sb., o Antarktidě a o změně některých zákonů, dále „z. o A.“, „Působnost českého práva – Na české osoby se v Antarktidě vztahují ustanovení zákonů a dalších právních předpisů České republiky stejně jako na jejím státním území, nestanoví-li tento nebo jiný zákon nebo mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, jinak.“

6. Obdoby

Při zmínkách úpravy obdobných jevů laici postrádají trpělivost. Nicméně při vytváření práva – alespoň kontinentální tradice – se porovnává běžně. Právní úprava pro jeden účel se napodobuje pro účely obdobné. Zohlednění podobných úprav napomůže též při výkladu.

Jako první obdoba nás jistě napadne oblast severního pólu neboli Arktida. Jsou zde však zásadní rozdíly. Antarktida je vzdálený zmrzlý kontinent, zatímco střed Arktidy tvoří Severní ledový oceán, Evropa, Asie a Amerika tvoří její okraj. Evropané do Arktidy vstoupili před staletími. Na jejím okraji se po staletí lovily ryby a mořští savci.

Antarktidě se podobá ledovcovým štítem hlavně Grónsko. Zde je však domorodé osídlení. Kolonizovalo je Dánsko. Ve 20. století Grónsko získalo samosprávu. Přes patrné nerostné bohatství je inuitská (eskymácká) společnost křehká. Nezávislost je dosud velké sousto. Jakkoli nyní byl americký prezident za vyjádření zájmu koupě oprávněně peskovan, v minulosti se právě tento obchod zvažoval. Norsko se pokoušelo kolonizovat neobydlený severovýchod Grónska, to však zavrhl Stálý soud mezinárodní spravedlnosti.⁵⁸ Podobně byla nejistá norská svrchovanost nad Špicberky. Jedinečná mezinárodní úprava nakonec Norsku přikázala demilitarizaci a dalším státům umožnila výzkum či těžbu.⁵⁹ Díky expedici se Země Františka Josefa jmenuje po proslulém mocnáři, nicméně Rakousko-Uhersko mající jen středozemní pobřeží a vyvíjející jen omezené námořní činnosti se ji nepokoušelo ovládnout. Součástí Ruska se stejně jako Severní země objevená až začátkem 20. století stala díky územní blízkosti.

Ledová pokrývka Severního ledového oceánu se zmenšuje, rovněž ostrovní ledovce odtávají. To otevírá námořní cesty, jimiž se v minulých stoletích nedařilo proplout. Nabízí se těžba šelfových nerostů. Tyto změny se však hlavně nyní vnímají úkorně jako důsledek globálního oteplování. Nelze vyloučit vážné dopady pro blízkou Evropu.

Odlišná je mezinárodní spolupráce.⁶⁰ Není žádné společně spravované území. Arktická rada je mezinárodní organizace, jejímiž členy jsou pouze státy na naznačeném území Arktidy, další státy se připouštějí toliko jako pozorovatelé.

Druhá obdoba jsou moře. Po nich se však lidé plavili po tisíciletí, lovili ryby a užívali další jejich zdroje. Postupně se prozkoumaly všechna moře a oceány. Námořní cesty byly zásadní nejen pro obchod a migraci, ale též pro expanzi států včetně zmíněného kolonialismu. Soupeřící evropské státy začaly pojmát moře jako společné a volné (*mare liberum*), jakkoli pochopitelně hlídají pobřežní vody. Rostoucí rybolov a využívání dalších zdrojů vedlo k rozšíření dosahu moci za původní pojetí pobřežních vod uznáním výlučné hospodářské zóny. Mezinárodní mořské právo je kodifikované.⁶¹ Námořní dopravu upravuje řada dalších mezinárodních smluv. Každý pobřežní stát má vlastní mořské a námořní právo.⁶²

⁵⁸ *Cour Permanente du Justice Internationale*, arret du 5. 4. 1933.

⁵⁹ Smlouva o uznání svrchovanosti Norska nad souostrovím Špicberky (*Treaty recognising the sovereignty of Norway over the Archipelago of Spitsbergen*) sjednaná 9. 2. 1920 v Paříži. Smluvní stranou se stalo též Československo.

⁶⁰ K politickým poměrům v Arktidě včetně právních otázek lze doporučit publikace slovenské autorky-pedagožky Doroty Harakalové, např. HAKALOVÁ, D. Právne režimy v Arktidě. *Medzinárodné vzťahy 2018*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave. Vydavateľstvo EKONÓM, 2018, s. 212–220.

⁶¹ Úmluva Organizace Spojených národů o mořském právu (*United Nations Convention on the Law of the Sea – UNCLOS*), český překlad sdělení č. 240/1996 Sb.

⁶² Pro českého čtenáře např. ONDŘEJ, J. *Právní režimy mořských oblastí: srovnání s kosmem a Antarktidou*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017. Jak název uvádí, autor pohledem mořského práva hodnotí rovněž režim Antarktidy. Kniha tak představuje soudobé tuzemské zpracování antarktického práva.

Moře si zaslouží zmínku, protože Antarktidu obklopuje. Je to Jižní oceán s jednotlivými moři, respektive Atlantický, Indický a Tichý oceán.⁶³ Doprava na polární stanice se běžně děje po moři. Jediný přístav má americká stanice *McMurdo*, ostatní pobřežní stanice mají toliko kotviště pro čluny dopravující náklady od lodí. Pro účely společné správy se Antarktida vymezuje včetně moří jako oblast na jih od 60. rovnoběžky.⁶⁴

Jestliže Antarktida postrádá dodnes hospodářské využití, tak to neplatí pro ji omývající moře. Již před stoletím se zde lovily velryby a ploutvonožci, nyní zejména hlavonožci a kril (drobní koryšši). Obecné právní rámce se tak prolínají.⁶⁵ Nadto existuje zvláštní právní rámec pro ochranu mořských zdrojů kolem Antarktidy.⁶⁶

Polární expedice a stanice se podobá námořní lodi na širém moři vzdáleností od státního území a tedy jeho moci. Kapitán námořní lodi tak má určité pravomoci, v minulosti směl dokonce posádku trestat na hrdle. Polární expedice byly ale jedinečné, aby státy upravovaly vztahy mezi jejich členy. Pro kolektivy na polárních stanicích však obdobná uspořádání některé státy angažující se v Antarktidě stanovují.

Třetí obdobou je vzdušný prostor. Letadla v něm však vydrží pouhé hodiny, navíc hrozí jejich pád. Z nebe ve 20. století padaly bomby. Letadlo lze ale také sestřelit. Státy si tedy prosadily svrchovanost nad vzdušným prostorem.

Letadlo je rychlý způsob dopravy do Antarktidy ze zemí jižní polokoule a do nich. Na místě jsou důležité vrtulníky. V Antarktidě chybějí standardní letiště (*airport*). Významné polární stanice však mají přistávací dráhy na vyčištěném povrchu (*airstrip*), jinde se přistává na sněhu a ledu a startuje se z něj. Létání v mrazu, tmě a mlze má svá úskalí. Provoz nad Antarktidou je pochopitelně malý, přesto se kvůli bezpečnosti musí sledovat obdobně jako nad širým mořem. Mezinárodní ráz letectví jej předurčuje k rozsáhlé mezinárodní úpravě.⁶⁷

Čtvrtá obdoba je vesmír. Na Zemi je Antarktida nejvíce nehostinné dostupné místo. Vesmír je však nehostinný daleko více. Je tam vakuum, stav beztlíže, třeskutá zima a smrtelné záření. Kosmonauté musejí pobývat v lodi či ve skafandru. Hrstkou kosmonautů zabezpečují stovky lidí na Zemi. Lety na Měsíc byly vrcholem kosmických závodů. Jejich 50. výročí však hlavně ukázalo meze pilotované kosmonautiky. Kosmonautika je drahá. Praktické využití je omezené. Dříve očekávaná kolonizace vesmíru je v nedohlednu. Setkání s mimozemským životem, či dokonce civilizací by byl šok. Nic mu ale nenasměd-

⁶³ Jižní (ledový) oceán (*Southern Ocean, Austral Ocean*) vymezený stykem studené a méně slané vody a teplejší vody zmíněných oceánů totiž nepředstavuje všeobecně uznávané vymezení. Jednotlivá moře (ve směru hodinových ručiček) jsou Wedellovo, Lazarevovo, Riiser-Larsenovo, Kosmonautů, Spolupráce, Davisovo, Mawsonovo, D'Urvilleovo, Samovo, Rossovo, Amundsenovo a Bellingshausenovo.

⁶⁴ Čl. VI S. o A. Angličtina rozlišuje *Antarctic* jako oblast jižního pólu a *Antarctica* jako světadíl. Toto rozlišení je možné též v češtině jako Antarktis and Antarktida, málokdo si je uvědomuje.

⁶⁵ Podrobně např. OXMAN, B. H. *Antarctica and the New Law of the Sea*. *Cornell International Law Journal*. 1986, sv. 19, č. 2, čl. 4. Dostupné z: <<https://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol19/iss2/4>>.

⁶⁶ Úmluva o zachování živých mořských zdrojů Antarktidy (*Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources – CCAMLR*), sjednaná v roce 1980 a vstoupila v platnost v roce 1982. Cílem byla zejména ochrana stavu krilu (drobní koryšši) před nadměrným výlovem, neboť tento je důležitý pro další mořské živočichy. Úmluva nemá úplné stejné okruh smluvních stran než S. o A. a MP, smluvními stranami jsou některé státy jižní polokoule, jejichž souhlas s omezením výlovu byl patrně výsledkem tlaku v rámci rozvojové pomoci. Prosazování standardu napomáhá komise se sídlem v Hobartu, Tasmánie, Austrálie.

⁶⁷ Zejména Úmluva o mezinárodním civilním letectví (*International Civil Aviation Convention*) sjednaná v roce 1944 v Chicagu (běžně Chicagská úmluva), český předklad viz 147/1947 Sb. z. a n. Spolupráci států na poli civilní letecké dopravy slouží Mezinárodní organizace civilního letectví (*International Civil Aviation Organisation*) se sídlem v Montrealu. Do značné míry stranou úpravy však stojí provoz státních (tj. vojenských, policejních apod.) letadel, zde zůstává státům zachovaná svrchovanost nad vzdušným prostorem. Dopravu do Antarktidy zabezpečují zhusta právě tato státní letadla.

čuje. Cesty mimo sluneční soustavu by trvaly generace. Pokud nyní automaty a roboti provádějí rutinní činnosti, tak ve vesmíru se jejich užití nabízí. Tyto poměry odráží mezinárodní vesmírné právo.⁶⁸

Mezi vesmírem a Antarktidou jsou zaznamenáníhodné souvislosti. Polárníci by nám určitě dovedli uvést, jaké jsou možnosti a meze automatizace jejich činností. Spojení Antarktidy s obydleným světem zajišťují satelity. Na polárních stanicích ve vnitrozemí Antarktidy pod čistou oblohou bez oblačnosti se provádějí též astronomická pozorování.

7. Budoucnost

Před desítkami milionů let v Antarktidě byly pralesy. V budoucnu zde zase může rozkvést život. Lidská civilizace trvá jen několik tisíciletí. To už byla Antarktida liduprázdná. Nikdo zde nebyl před pouhými dvěma sty lety.

Lidstvo se znova ocitá na křižovatce. Je možné, že klimatické změny podobu civilizace změní během několika desítek let. Nikdo si netroufá odhadovat, co bude za stovky let. Stát jako takový je křehkým uspořádáním společností, pouhý náš „stan v divočině“. Zásadní změny společnosti jej svedou zničit. Právo je jen jedním nástrojem takového státu, je tedy též pomíjivé.

Leckteré mezinárodní smlouvy se sjednávají na dobu určitou. Mnohé další lze vypovědět. Právní režim se však může rozpadnout pro neshodu států či selhání státu. Do hry může vstoupit některý z dosud nezúčastněných států vlastním přístupem. Pro Antarktický smluvní systém byl zakotven mechanismus revize po 30 letech,⁶⁹ který v 90. letech vyústil v Madridský protokol.

Militarizace Antarktidy snad nehrozí, nejeví se totiž výhodná. Arktida se v tomto ohledu odlišuje, neboť byla vlastně prostorem mezi svářícími se velmocemi a dnes je dostupnější.

Antarktida se spíše hrozí ocitnout se v hledáčku těžařů. Suroviny však zatím nepodražily tak, aby se začal provádět skutečný hornický výzkum. Klimatické změny přinášejí tlak na omezení spotřeby fosilních paliv. Lze si tak spíše představit těžbu nějaké vzácné suroviny, pokud by nebyla dostupná jinde, třeba některého vzácného kovu. Nejvíce představitelná je nyní těžba ropy v antarktickém šelfu. V roce 2048 se nicméně otevře možnost pro přehodnocení zákazu těžby.⁷⁰

Polární expedice a stanice jsou energeticky náročné (letecká a lodní doprava, vytápění a výroba elektřiny diesellovými generátory). Též kvůli ekologickým důvodům polárníci na antarktických stanicích instalují obnovitelné zdroje energií. Nabízí se zejména – během antarktického léta – trvalý sluneční svit pro ohřev vody a výrobu elektřiny pomocí fotovoltaických článků.

Polárníci sledují globální oteplování. V Arktidě jsou jeho projevy výrazné, projevují se rovněž v Antarktidě. Ledovce se zmenšují. Již zvyšování hladiny Světového oceánu o centimetry znamená hrozbu milionům lidí. Roztání celého antarktického ledovcového štítu –

⁶⁸ Zejména Smlouva o zásadách činnosti států při výzkumu a využívání kosmického prostoru včetně Měsíce a jiných nebeských těles (*Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*), sjednaná v roce 1967 v Londýně, Moskvě a Washingtonu a platná od stejného roku, český překlad vyhláška MZV 40/1968 Sb.

⁶⁹ Čl. 12 S. o A.

⁷⁰ Viz čl. 25 MP.

a objemem desetinnového grónského patrně ještě dříve – by zvýšilo hladinu moří o desítky metrů. To by znamenalo zatopení značné části obydlené souše, jíž obývají miliardy lidí. Dokonce při katastrofických scénářích by to však mělo trvat tisíce let. Nyní Antarktida klima stabilizuje.

Bedlivě se sledovala rovněž ozonová díra, jež představovala riziko pro zdraví na jižní polokouli, právě v Antarktidě představovala pro polárníky další riziko. Tuto hrozbu se snad díky mezinárodně sjednanému omezení emisí freonů⁷¹ daří zažehnat.

8. Češi

Československo sice nebylo mezi původními smluvními stranami Smlouvy o Antarktidě, připojilo se však již v roce 1962 jako první další stát.⁷² Česko (stejně Slovensko) bylo jako jeho nástupnický stát její smluvní stranou od svého vzniku. V roce 2014 byl Česku díky polární stanici přiznán konzultativní status.⁷³ V roce 2019 Praha hostila XLII. Konferenci států Antarktické smlouvy (ATCM) a XXII. Zasedání Výboru na ochranu životního prostředí (CEP).⁷⁴

V Antarktidě působí hlavně velmoci a sousední státy. Méně lidnatých dalších států není mnoho. Nový Zéland je blízko. Norsko, Švédsko a Finsko jsou arktické státy. Překvapí Bulharsko, to má ale moře. Česko je jediný vnitrozemský (*landlocked*) stát s konzultativním statutem.

Jaké jsou příčiny tohoto našeho výsadního postavení? Pro polární výzkum je předpokladem robustní tuzemská přírodověda. Čeští vědci dosáhli řady úspěchů. Nezbytnou přísadou je však též cestovatelské zaujetí. Češi vždy cestovali do nejbližších koutů světa. Rovněž nyní jsou Češi čilí turisté. Pozoruhodná je česká touha po moři. Čechoslováci žádali koridor a plánovali tunel na Jadran. Versailleská smlouva poskytla Československu přístavní zónu v Hamburku. Ze všech vnitrozemských států mělo největší obchodní loďstvo socialistické Československo. Důvodem byl jistě státní zahraniční obchod, patrná však byla touha plout po moři. Antarktida se zdá být nejzazším cílem tohoto zaujetí.⁷⁵

Českoslovenští vědci vyvíjeli snahy vybudovat polární stanici již od 60. let 20. století. Záměry však opakovaně troskotaly pro nedostatek peněz. Mnozí čeští vědci alespoň pobývali na antarktických stanicích jiných států. Spolupráce s některými se stala soustavou.⁷⁶

Vhodné místo pro českou stanici se hledalo od roku 2001. Umístění a podoba si žádaly svolení v rámci Antarktického smluvního systému. Mendelova polární stanice se nachází na Ostrově Jamese Rosse (*James Ross Island*) blízko Antarktického poloostrova. Vědci Geografického ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity polární stanici

⁷¹ Vídeňská úmluva na ochranu ozonové vrstvy z roku 1985 a Montrealský protokol o látkách, které poškozují ozonovou vrstvu z roku 1987, představují základ mezinárodního práva na ochranu ozonové vrstvy.

⁷² Viz vyhláška Ministra zahraničních věcí č. 76/1962 Sb., o Smlouvě o Antarktidě.

⁷³ Dle rozhodnutí ATCM v Bruselu 29. 5. 2013 s účinností od 1. 4. 2014 na základě žádosti dle usnesení vlády ČR č. 280 ze dne 17. 3. 2013.

⁷⁴ 1.–11. 7. 2019. Internetová prezentace dostupná z: <<https://atcm42-prague.cz/>>. Při této konferenci-setkání se sešly rovněž další přidružené polovládání a nevládní struktury. Již v roce 2018 se v Brně sešel COMNAP (výše).

⁷⁵ Pro úplnost lze dodat, že Jihočeská univerzita provádí výzkum rovněž na Špicberkách, na Stanici Josefa Svobody v lokalitě Petuniabukta v chatě původně sloužící ruskému (sovětskému) podniku Arktikugol.

⁷⁶ Literárně-fotografické zpracování přítomnosti našinců na ledovém světadílu poskytuje knížka ADÁMEK, H. *Češi v Antarktidě*. Praha: freytag & berndt, 2010.

vybudovali v letech 2004–2007. Iničiátorem a organizátorem výstavby a vedoucím každoročních pobytů byl klimatolog a meteorolog profesor Pavel Prošek (nar. 1940).⁷⁷ Česká polární stanice nese jméno světoznámého moravského přírodovědce. Opat brněnského kláštera Gregor Johann Mendel (1822–1884) zformuloval zákony dědičnosti.⁷⁸

Mendelova polární stanice je sezónní. Využívat během antarktického léta ji může až dvacítko polárníků. Stanici tvoří hlavní budova a kontejnerové sklady. Součástí je pocho-pitelně patřičné vybavení pro činnost mimo stanici: čluny, terénní vozidla, laboratoře. Stanice se snaží snížit potřebu paliva obnovitelnými zdroji energie.⁷⁹

Výstavba stanice si vyžádala zhruba 70 milionů Kč. Tuto investici poskytli stát. Každoročně je potřeba 10 milionů Kč na provoz. Státní financování české vědy je přitom labilní. Bez podpory vedení fakulty a univerzity by stanice nevznikla. Jak poznali sami polárníci, tato podpora má své meze. Ty se vyjeví, když se rozhoduje, zda určité peníze dostane antarktický výzkum, nebo jiná výuka, výzkum či další činnost. Netřeba zastírat, že mnozí brněnští akademici byli a jsou vůči polárnímu angažmá skeptičtí.

Brněnští polárníci se tak naučili hledat další podporu. Více než na začátku se podílí další české univerzity stejně jako ústavy Akademie věd České republiky. Ustálit se muselo hrazení využívání jednotlivými polárníky, respektive jejich institucemi. Každoroční výpravy – plánované vesměs jako tříměsíční (včetně cesty od konce listopadu do půli března) tvoří vedle správců, techniků a lékařů vědci, kteří si zajistí financování granty na své výzkumné projekty či sponzory. V roce 2015 jela do Antarktidy minimální expedice. Na české polární stanici tak působili cizí polárníci, vesměs ze států postrádajících vlastní polární stanici.

Český antarktický výzkumný program (*Czech Antarctic Research Program*) je současná organizace aktivity Masarykovy univerzity při provozu Mendelovy polární stanice.⁸⁰ Struktury se proměňovaly v závislosti na financování. Zmínit zaslouží *CzechPolar*,⁸¹ respektive Česká antarktická výzkumná infrastruktura (*Czech Antarctic Research Infrastructure*).⁸² Zprostředkování sponzoringu slouží Český antarktický nadační fond.⁸³ Pozoruhodnou výzkumnou, výdělečnou a propagační činností je testování výrobků, zejména oblečení a bot. Ty výrobky, které obstojí, smějí nést ochrannou známku „Testováno v Antarktidě“.⁸⁴

⁷⁷ Dalšími významnými polárníky z Masarykovy univerzity jsou vedle zmíněných úvodem doc. Mgr. Daniel Nývlt, PhD. (geologie, paleogeografie), prof. Ing. Miloš Barták, CSc. (biologie rostlin), a doc. Mgr. Kamil Láška, Ph.D. (meteorologie, klimatologie, fyzická geografie).

⁷⁸ Název stanice mohl vyvolávat dojem, že jejím zřizovatelem a provozovatelem je Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, která je (velikostí a věkem) třetí brněnskou univerzitou. Doplnění Masarykovy univerzity do názvu by však vytvořilo jenom zmatek.

⁷⁹ Podrobnosti o technickém vybavení PROŠEK, P. *Czech Polar Reports: Facilities of J. G. Mendel Antarctic station: Technical and technological solutions with a special respect to energy sources* [online]. Brno: 2013-01-02 [cit. 2013-10-13]. Dostupné z: <<https://www.sci.muni.cz/CPR/5cislo/Prosek-web.pdf>> (angličtina).

⁸⁰ Oficiální internetové informace viz <<https://polar.sci.muni.cz/>>. Systematická popularizace českého polárního výzkumu na Facebooku, viz <<https://www.facebook.com/polar.sci.muni.cz>>.

⁸¹ V letech 2010–2015, viz <http://www.czechpolar.eu/index_cz.htm>. Druhou vedoucí českou institucí provádějící polární výzkum je Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích – Centrum polární ekologie, která provozuje základnu na Špicberkách (výše).

⁸² Viz <<https://www.sci.muni.cz/CARI/>>. Dalšími členy infrastruktury vedle zmíněných brněnských a českobudějovických pracovišť jsou některá další výzkumná pracoviště, např. Laboratoř extrémofilních organismů na Masarykově univerzitě.

⁸³ Český antarktický nadační fond, Palachova 457/29, Poděbrady, IČ: 03315517, zakladatel ing. Dušan Jamný, prezident prof. Pavel Prošek, viz <<http://www.antarcticfoundation.cz>>.

⁸⁴ Podrobnosti viz vlastní internetové stránky <<https://www.testovanovantarktide.cz/>>. Česká ochranná známka je registrovaná u Úřadu průmyslového vlastnictví dle zákona č. 441/2003 Sb., o ochranných známkách, číslo přihlášky 534320.

Pozoruhodná je šíře českého polárního výzkumu. Na obnažených i zaledněných místech ostrova se provádí výzkum projevů dřívější sopečné činnosti, litosférických desek, klimatu a klimatických změn, ultrafialového záření, ekologie sinic, lišejníků a mechů, biodiversity, biochemie ledovců a jezírek. Spojují se tedy geologie, geochemie, paleontologie, geomorfologie, pedologie, klimatologie, meteorologie, ekologie, botanika, zoologie či mikrobiologie. Na testování a změnách staniční infrastruktury se podílí technické vědy. Zveřejnění výsledků slouží mimo jiné vlastní odborný časopis *Czech Polar Reports*.⁸⁵

České antarktické zaujetí dokládá též amatérské polární působení. Cestovatel a spisovatel Jaroslav Pavlíček (nar. 1943) vybudoval na přelomu 80. a 90. let na ostrově Nelson v blízkosti polárními stanicemi posetého Ostrova krále Jiřího (*King George Island*) privátní stanici.⁸⁶ Pobývali zde jako turisté hledající extrémní prožitky, životní filosofii a výcvik v přežití Češi včetně různých celebrit a také cizinci. Dva Češi zde v roce 1994 bohužel zahynuli.

Tato amatérská polární činnost vyvolávala odtažitost oficiálních polárníků a pozornost úřadů. Zakladatel svou antarktickou usedlost prohlašoval za mezinárodní polární stanici *Eco-Nelson*. Státy antarktického smluvního systému ji však měly za českou. Nikdy se nelegalizovala. Provozovatel dlouhodobě nesvedl splňovat ekologické standardy. Nakonec ji v roce 2018 převzal Český antarktický nadační fond. Nyní se odstraňují odpady včetně těch nasbíraných na pobřeží a připravuje se její přestavba, aby mohla posloužit jako refugium pro potřeby výzkumu.⁸⁷

Další Češi se Antarktidě přiblíží zejména v Drakeově průlivu. Patrně jich jsou desítky ročně. Jejich počty neznáme. Výletní lodě stejně jako jachty plují totiž pod cizími vlajkami.⁸⁸

Kvůli problematické amatérské činnosti a zároveň ve snaze zaštitit český oficiální polární výzkum Česko vytvořilo antarktickou legislativu. Zákon o Antarktidě byl již vícekrát novelizován.⁸⁹ Technicko-organizační standardy a formality stanoví prováděcí vyhláška.⁹⁰

Tato legislativa jistě svede vyvolat uštěpačné poznámky ze strany veřejnosti. Copak je třeba mít zákon pro samý konec světa? Posláním právníků je vysvětlovat účel této legislativy. Česko jako stát Antarktického smluvního systému má povinnost zajistit dodržení svých závazků⁹¹ uplatněním jurisdikce vůči svým občanům a institucím činným v Antarktidě.⁹²

⁸⁵ Informace dostupné z: <<https://www.sci.muni.cz/CPR/>>.

⁸⁶ Podle pamětníků byla nicméně před rokem 1989 stanice „pod hlavičkou“ Socialistického svazu mládeže, krátce po roce 1989 se jí mělo dostat určité veřejné podpory ze strany některých ministerstev.

⁸⁷ Podle hesla *Eco-Nelson* v české Wikipedii. Webové stránky Jaroslava Pavlíčka <www.econelson.org> nadále (stav 27. 10. 2019) informují – anglicky a shrnutí v dalších jazycích, nikoli česky – o možnostech pobytu, stejně jako o vesměs českých knihách. Uvedené převzetí se neuvádí.

⁸⁸ Rozumně pro tato přiblížení § 6 odst. 2 z. o. A. (níže) nežádá ohlášení.

⁸⁹ Zákon č. 276/2003 Sb., o Antarktidě a o změně některých zákonů. Novelizace zákony č. 124/2008 Sb., č. 41/2009 Sb., č. 227/2009 Sb., č. 281/2009 Sb. a č. 183/2017 Sb. Všechny však vyvolaly novelizace či rekodifikace jiných zákonů, například novelizace poslední souvisí s rekodifikací přestupkového práva.

⁹⁰ Vyhláška Ministerstva životního prostředí č. 104/2004 Sb., kterou se provádí zákon o Antarktidě č. 276/2003 Sb., vydaná podle § 31 zákona k provedení § 8 odst. 1 písm. i), § 14 odst. 2, § 15 odst. 8, § 16 odst. 12 a § 24 písm. h) zákona.

⁹¹ Srovnej § 1 odst. 1 z. o. A.: „Účelem tohoto zákona je zajistit dodržování mezinárodních závazků České republiky týkajících se Antarktidy, zejména zajistit všestrannou ochranu životního prostředí Antarktidy jako přírodní rezervace zasvěcené míru a vědě v souladu se Smlouvou o Antarktidě (dále jen *Smlouva*) a Protokolem o ochraně životního prostředí ke Smlouvě (dále jen *Protokol*).“

⁹² Pozoruhodný je v této souvislosti odkaz, který učinil Nejvyšší správní soud v rozsudku 1 Ao 7/2011-526 ze dne 21. 6. 2012 ve věci žaloby, respektive kasační stížnosti řady obcí a jednotlivců proti opatření obecné povahy – zásad územního rozvoje Jihomoravského kraje. NSS shledal v § 15 z. o. A. výjimečné vymezení kumulativních a synergických vlivů včetně potenciálních, respektive pokyn je vyhodnotit.

Hlavním účelem legislativy je ochrana životního prostředí. Antarktická agenda tak spadá pod Ministerstvo životního prostředí. Ministerstvo zahraničních věcí zprostředkovává související mezinárodní styky.⁹³ Zákon zakládá oznamovací a povolovací režimy pro přítomnost v Antarktidě a působení v ní.⁹⁴ Sledovat dodržování antarktických standardů má státní pozorovatel.⁹⁵ Zákon stanoví značné pokuty za porušování zmíněných standardů.⁹⁶

Zákon o Antarktidě ukládá uplatnění českého antarktického práva na českých antarktických stanicích a expedicích včetně zúčastněných cizinců.⁹⁷ Uplatní se však rovněž vůči českým občanům působícím v Antarktidě na polárních stanicích a expedicích dalších států. Zde by však při případném střetu určitě převážilo právo příslušného dalšího státu. Obecná klausule⁹⁸ vyvolává úvahy, jaké české právo je v Antarktidě či ve vazbě na ni rozumně uplatnitelné.⁹⁹

Zákon přechází otázky bezpečnosti a pořádku v kolektivu polární stanice či expedice. Zásah proti jednotlivci, který začal být nebezpečný, by se jistě dal považovat za jednání v nouzi.¹⁰⁰ Představitelná je však zřetelnější úprava. Inspirací může být česká legislativa pro námořní plavbu, která se uplatňuje mimo území Česka obdobně jako ta antarktická. Kapitán námořní lodi působí v případě potřeby jako státní úředník a policista.¹⁰¹ Na Mendelově polární stanici naštěstí zatím neměla nastat žádná vypjatá situace, ve které by byly potřeba velitelské pravomoci. Patrně však takový rámec čestí polárníci sami nechtějí. Obtížný se ukazuje být rovněž dohled státu. Zmíněný ministerský pozorovatel jako člen mezinárodního inspekčního týmu navštívil některé další polární stanice na Antarktickém poloostrově, na Mendelovu polární stanici se však kvůli nepřízní počasí nedostal.

Jako vnitrozemský stát Česko nezajistí svou antarktickou stanici námořnictvem. České polární působení je vůbec zcela civilní. Armáda České republiky se na něm nepodílí.¹⁰² Řešením je spolupráce s Argentinou a Chile. Jejich lodě a vrtulníky převážejí naše polárníky do Antarktidy a zabezpečují dopravu materiálu. Na sousedním Seymour Island je argentinská stanice *Marambio* s přistávací dráhou a vrtulníky. Pro zabezpečení této

⁹³ § 7 odst. 1 ve spojení s § 24 z. o A. (MŽP), respektive § 25 (MZV), obojí ve vazbě na zákon České národní rady č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky, ve znění četných novel, jmenovitě jeho § 6 (MZV) a § 19 (MŽP).

⁹⁴ § 6–7 (ohlašovací režim pro blíže nevynezené „činnosti v Antarktidě“), respektive § 8–11 (povolovací režim mj. pro pobyt nad 30 dní, vědecký výzkum, výstavbu a provoz polární stanice a další významnější činnosti) z. o A.

⁹⁵ § 26 z. o A.

⁹⁶ § 27 vymezuje řadu přestupků a umožňuje udělit pokutu do rozrušené výše (200 000 Kč – 6 000 000 Kč), § 28 umožňuje zabránit věci získané protiprávně v Antarktidě. Přestupky se posuzují v řízení podle zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich.

⁹⁷ § 1 odst. 2 písm. a, b, v této souvislosti § 3 odst. 1 z. o A. zavádí zvláštní právní termín „česká osoba“.

⁹⁸ § 33 – Působnost českého práva z. o A., citovaný výše. Velká většina českého práva není použitelná, protože jimi upravené činnosti vylučuje Zákon o Antarktidě, respektive Smlouva o Antarktidě a Madridský protokol, které představují *lex specialis*, v případě uvedených mezinárodních smluv, jsou-li tyto *self-executing*.

⁹⁹ Například v záležitostech ochrany životního prostředí mimo jiné zákon č. 100/2001 Sb. o posuzování vlivů na životní prostředí a zákon č. 167/2008 Sb., o předcházení ekologické újmě a o její nápravě.

¹⁰⁰ Zvažujeme v kontextu trestního práva, jak jej upravuje zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. V úvahu by připadalo nějaké nouzové uvěznění (nezaměňovat s domácím vězením) na polární stanici, jež sice představuje zločin omezování osobní svobody dle § 171, nicméně jednalo by se o krajní nouzi dle § 28.

¹⁰¹ Srovnaj zákon č. 61/2000 Sb., o námořní plavbě, zejména § 34 – oprávnění velitele námořního plavidla k osobám na námořním plavidle a § 40 – opatření při narození a úmrtí na námořním plavidle, nevěstnosti a pádu přes palubu.

¹⁰² Vrtulník dislokovaný v Argentině či v Chile by umožňoval dopravu osob a proviantu na Mendelovu polární stanici, jakož také výcvik pilotů v polárním prostředí. Představitelný by byl rovněž výcvik přežití několika vojáků (beze zbraní) v polárních podmínkách na ostrově Jamese Rosse.

spolupráce nakonec Česko sjednalo mezivládní smlouvy o antarktické spolupráci jak s Argentinou,¹⁰³ tak s Chile.¹⁰⁴ Českým polárníkům opakovaně pomohla též British Antarctic Survey. Běžně se spolupracuje s polskými kolegy.

Antarktické angažmá obou států se zakládá na vojenském námořnictvu a letectvu. Mendelova polární stanice se přitom nachází v části Antarktidy, jež si nárokují hned tři státy. Případné vyostření sporu o Falklandy (Malvíny) by mohlo, jsou-li Velká Británie a Česko členy Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO) a Evropské unie,¹⁰⁵ spolupráci ztížit.

Na fotografiích Mendelovy polární stanice je viditelná česká vlajka. Při obvyklé české vlažnosti vůči státním symbolům se sluší vyzdvihnout její užívání. Polárníci patrně naznali, že vlajka je nejen symbolem státu, ale také vhodným poznávacím znakem.¹⁰⁶

Antarktický výzkum na polárních stanicích představuje akademickou činnost prováděnou v extrémních podmínkách nejen v obvyklém vnímání (klíma, vzdálenost, rizika), nýbrž také ohledně práva. Právník má sklon přemýšlet, co třeba v polárních podmínkách znamená bezpečnost práce, jakkoli netřeba pochybovat, že polárníci sami jí věnují značnou pozornost.¹⁰⁷

České vysokoškolské právo¹⁰⁸ přitom jen omezeně pamatuje na zvláštnosti práce akademických pracovníků. V jiných zaměstnáních přiměřená hierarchie se ocitá v napětí s akademickou svobodou. Akademici vědí, že jejich práce není časově ohraničená. Značnou volnost v běžných denních hodinách vykupuje práce po večerech, víkendech a prázdninách. Služební cesta není povinnost, nýbrž leckdy iniciativa. Formalizace zadávání veřejných zakázek hrozí obstaráním nekvalitního materiálu. Výuka a výzkum si žádají leckdy složité vykazování.

Údajně se někteří vědci v pralese stávají divochy, pak nesvedou zajistit pokračování financování svého výzkumu. Tropy tedy zůstávají obestřené tajemstvími. Zdá se nicméně, že ledová pustina přitahuje vědce, kteří zůstávají „nohama na (obydlené) zemi“. Jinak by se přece těm českým nedařilo zajistit po dvacet let prostředky na přípravu, výstavbu a provoz Mendelovy polární stanice. Český stát by přesto měl zvažovat, zda si tato činnost nezaslouží určitou základní podporu včetně vojenské.

Na každý pád popřejme českým polárníkům nejen mnoho zdaru při dalším polárním výzkumu včetně zajištění jeho podpory, ale také, a to především, aby se jim vyhnula jakákoli neštěstí na tomto odlehlém, drsném, ale určitě krásném místě naší planety.

¹⁰³ Dohoda o spolupráci v záležitostech Antarktidy mezi vládou České republiky a vládou Argentinské republiky / *Acuerdo de Cooperación en Materia Antártica entre el Gobierno de la República Checa y el Gobierno de la República Argentina*, sjednána v Buenos Aires 2. 3. 2010, vstup v platnost. 8. 4. 2010, zveřejněná pod č. 44/2012 Sb. m. s.

¹⁰⁴ Dohoda o Antarktické spolupráci mezi vládou České republiky a vládou Chilské republiky / *Agreement on Antarctic Co-operation between the Government of the Czech Republic and the Government of the Republic of Chile*, sjednaná 14. 5. 2009, vstup v platnost 1. 6. 2009, zveřejněná pod č. 43/2012 Sb. m. s.

¹⁰⁵ Alespoň v listopadu 2019 s ohledem na odkládaný Brexit.

¹⁰⁶ Podobu a užívání vlajky stanoví § 7–9 zákona č. 352/2001 Sb., o užívání státních symbolů České republiky. Organizačním složkám státu, právnickým osobám a fyzickým osobám ji umožňuje § 7 odst. 2, děje-li se důstojným způsobem. Z. o A. povinnost vyvěšovat vlajku na polární stanici nestanovuje. Pro srovnání lze uvést, že povinnost a právo užívat vlajku předepisuje § 4 odst. 1 zákona č. 61/2000 Sb., o námořní plavbě.

¹⁰⁷ Srovnej § 101–108 zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce, v současném znění.

¹⁰⁸ Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, v současném znění, mj. § 70a upravující sledování pracovní doby.

K storočnici medzinárodného leteckého práva (1919–2019)

Ján Klučka*

Abstrakt: V súčasnosti je medzinárodné letecké právo samostatné odvetvie medzinárodného práva, cieľom ktorého je zabezpečiť riadny a bezpečný chod a rozvoj medzinárodného civilného letectva a tak prispievať k jeho ďalšiemu rozvoju. Toto odvetvie zahŕňa komplex medzinárodných mnohostranných, regionálnych a dvojstranných dohovorov pričom jeho „technickou“ súčasťou sú štandardy a odporúčané postupy Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo. Pri riešení právneho režimu vzdušného priestoru štáty z bezpečnostných dôvodov uprednostnili suverenitu nad svojim vzdušným priestorom, čím došlo k problémom pri poskytovaní komerčných slobôd vzduchu. V dôsledku toho sa bilaterálne dohody o leteckých službách stali na dlhé obdobie prevažujúcou metódou úpravy komerčných slobôd (dnes ich je viac ako 3000). Rozvoj regionalizmu v poslednej štvrtine minulého storočia mal za následok rastúci počet regionálnych dohôd o leteckých službách, pripravených v rámci regionálnych ekonomických organizácií. Pod termínom bezpečnosť civilného letectva (safety) sa dlhé obdobie rozumeli opatrenia Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo ktorými sa zabezpečovalo, aby civilné lietadlá a pozemné letecké vybavenie neohrozovali životy a zdravie cestujúcich. Vonkajšie hrozby pre bezpečnosť civilného letectva sa vynorili začiatkom 60. rokov a spočívajú v nezákonnom zasahovaní ohrozujúcim bezpečnosť lietadiel ako aj cestujúcich a posádok lietadiel (security). Významnú úlohu v boji proti takýmto aktom zohrala Medzinárodná organizácia pre civilné letectvo, ktorá postupne prijímala bezpečnostné štandardy leteckých technických opatrení upravené v Prílohe 17 k Medzinárodnému dohovoru o civilnom letectve, ako aj viaceré medzinárodné dohovory reagujúce na jednotlivé spôsoby ohrozovania bezpečnosti medzinárodného civilného letectva. Širokú medzinárodnú akceptáciu týchto dohovorov potvrdzuje mimoriadne vysoký počet ich zmluvných strán (viac ako 180). Nedielnou súčasťou medzinárodného práva leteckého tvoria pravidlá medzinárodného leteckého práva súkromného upravujúce predovšetkým vzťahy neštátnych účastníkov medzinárodnej leteckej dopravy. Ich podstatou je priama úprava pravidiel v medzinárodných dohovoroch bez nutnosti použitia vnútroštátnych kolíznych noriem štátov.

Kľúčové slová: suverenita štátov nad vzdušným priestorom, komerčné slobody vzduchu, medzinárodné právo letecké verejné a súkromné, bezpečnosť medzinárodného civilného letectva a medzinárodné právo letecké

Úvodom

Po skončení prvej svetovej vojny, a trochu netradične, bol v rámci Versaillskej mierovej konferencie 13. októbra 1919 prijatý Parížsky dohovor o úprave letectva ako prvý mnohostranný dohovor obsahujúci pravidlá rozvíjajúceho sa odvetvia medzinárodnej leteckej dopravy cestujúcich, pošty a tovaru (ďalej ako Parížsky dohovor). Pri bližšom pohliadnutí sa k minuloročnému 100. výročiu vzniku ČSR možno konštatovať, že Parížsky dohovor sa stal prvým „poversaillským“ dohovorom, zmluvnou stranou ktorého sa stala novovzniknutá ČSR.¹ V kontexte doby jeho vzniku ho možno chápať ako prejav zájmu medzinárodného spoločenstva o medzinárodnú právnu úpravu vznikajúcej medzinárodnej civilnej leteckej dopravy. Neskorší vývoj potvrdil, že práve Parížsky dohovor stál na počiatku formovania nového odvetvia medzinárodného práva leteckého s vlastnými špecifikami a vlastnou dynamikou rozvoja. Storočnica leteckého práva poskytuje vhodnú príležitosť

* Prof. JUDr. Ján Klučka, CSc., Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. E-mail: j.klucka@klucka.eu.

¹ Dohovor bol publikovaný pod č. 35/1924 Sb.

pripomenúť, ako medzinárodné právo letecké prispelo k zabezpečeniu riadneho a bezpečného fungovania medzinárodnej civilnej leteckej dopravy, a tým aj k jeho rozvoju.

1. Medzinárodnoprávna úprava režimu vzdušného priestoru nad štátnym územím

1.1 Medzi prvé otázky, ktoré medzinárodné spoločenstvo riešilo v súvislosti so vznikom letectva, bolo *stanovenie právneho režimu vzdušného priestoru nad štátnymi územiami*. Prvý diplomatický pokus bol v tomto smere podniknutý na Parížskej konferencii v roku 1910 o medzinárodnej leteckej doprave (ďalej Parížska konferencia 1910) zvolanej na podnet francúzskej vlády.² Nakoľko rozdielne názory jej účastníkov v otázke právneho režimu vzdušného priestoru sa nepodarilo preklenúť, Parížska konferencia 1910 skončila nezdarom. Jej neúspech však nebol na ujmu rastúcemu presvedčeniu štátov o tom, že vzdušný priestor nad ich štátnym územím treba považovať za jeho súčasť. Významný impulz pre jednostranné vyhlasovanie suverenity štátov nad vzdušným priestorom predstavoval blížiaci sa vojnový konflikt, keď štáty pri vyhlasovaní neutrality vyhlasovali aj suverenitu nad svojim vzdušným priestorom.³ Vzhľadom na vtedajší dobový kontext možno uviesť, že neutrálnym štátom išlo o to, aby počas konfliktu do ich vzdušného priestoru neprenikali vojenské lietadlá bojujúcich strán a nad ich územím nedochádzalo k leteckým bojom. V dôsledku takejto praxe dochádza k: „*všeobecnému súhlasu potvrdeného medzinárodnou praxou štátov ešte pred r. 1919 o uznaní suverenity štátu nad svojim vzdušným priestorom*“.⁴ Hoci prvá svetová vojna prerušila proces prípravy prvého medzinárodného dohovoru o civilnom letectve, je pravdou, že súčasne privedila rozhodujúcu zmenu v názoroch štátov na právnu povahu vzdušného priestoru ako súčasti ich štátneho územia.⁵ Parížska konferencia o medzinárodnom civilnom letectve ktorá sa konala v roku 1919 prijala Parížsky dohovor o civilnom letectve (ďalej ako Parížsky dohovor), v ktorom zmluvné strany uznali úplnú a výlučnú suverenitu štátov nad vzdušným priestorom, ktorý sa nachádza nad ich štátnym územím a pobrežnými vodami. V dôsledku toho štátne územie definitívne nadobúda geografickú trojrozmernosť. Základným prejavom suverenity nad vzdušným priestorom sa stalo právo štátov povolovať lety cudzích lietadiel nad svojim štátnym územím a uplatňovať voči nim svoje právne a iné pravidlá (letové trasy, bezletové zóny, nútené pristátia, trestné činy, civilná a správna jurisdikcia a pod.) Bez predošlého súhlasu mohli preletieť cez vzdušný priestor lietadlá inej zmluvnej strany Parížskeho dohovoru len bez pristátia, pričom zriadenie pravidelných medzinárodných leteckých liniek záviselo od súhlasu každého dotknutého štátu. Ustanovenia Parížskeho dohovoru sa postupne stávajú súčasťou vnútroštátnych právnych poriadkov zmluvných strán a predstavovali inšpiráciu pre rozvoj vnútroštátneho leteckého práva v Európe, ktoré bolo dovtedy značne obmedzené.⁶ V medzinárodnej situácii ktorá vznikla po prvej svetovej vojne v Európe sa Parížsky dohovor považoval za súčasť úsilia medzinárodného spoločenstva o nastolenie nového povojnového medzinárodného právneho poriadku. Vzhľadom na regionálny

² Bližšie k jej priebehu pozri: The Paris Convention 1910: The Path to Internationalism. Dostupné zo: <https://web.archive.org/web/20110607150410/http://www.icao.int/icao/en/hist/stamps/1910_the_paris_convention.htm>.

³ Holandsko, Švajčiarsko, Dánsko, Švédsko, Grécko, Španielsko, Rumunsko, Bulharsko, Čína.

⁴ HOTCHKISS, H. G. *A Treaties on Aviation Law*. 2nd ed. New York: Baker – Voorhis, 1938, s. 6.

⁵ Zatiaľ čo pred prvou svetovou vojnou sa počet lietadiel odhadoval na 2500–3000, v rokoch 1914–1919 vzrástol na 250 000.

⁶ Prvý československý Zákon o civilnom letectve bol prijatý v r. 1925 a publikovaný pod č. 172/1925 Sb.

rozmer Parížskeho dohovoru suverenitu štátu nad vzdušným priestorom potvrdili neskoršie aj dva ďalšie „mimoeurópske“ regionálne dohovory, a to havanský Dohovor o obchodnom civilnom letectve z roku 1928, iniciátorom prijatia ktorého boli USA, a Ibero-Americký dohovor o civilnom letectve z roku 1926, iniciátorom prijatia ktorého sa stalo Španielsko.

1.2 Éra medzivojnových regionálnych leteckých dohovorov skončila v roku 1944, kedy bola na podnet USA zvolaná do Chicaga konferencia 54 neutrálnych a spojeneckých štátov. Výsledkom jej práce sa stal Chicagský dohovor o medzinárodnom civilnom letectve (ďalej ako Chicagský dohovor, Dohovor). Z pohľadu ďalšieho rozvoja medzinárodného letectva išlo o prvý mnohostranný dohovor o civilnom letectve nahradzujúci existujúce regionálne dohovory. Chicagský dohovor si za viac ako 70 rokov svojho pôsobenia udržal výsadné postavenie v oblasti medzinárodno právnej úpravy civilného letectva, nakoľko bol schopný úspešne čeliť postupným zmenám civilného letectva a zodpovedajúcim spôsobom na ne reagovať. Odborná spisba v tejto súvislosti uvádza, že: „*Chicagský dohovor predstavuje cenný zdroj všeobecných princípov leteckého práva ako aj organický dokument úspešnej medzinárodnej organizácie s dostatočnou flexibilitou reagovania na množstvo závažných výziev 21. storočia. Podstatné ustanovenia Dohovoru sú stále stabilné a nevyžadujú podstatné zmeny*“.⁷ Za prejav dôveryhodnosti režimu leteckého práva obsiahnutého v Chicagskom dohovore možno považovať rastúci počet jeho zmluvných strán ktorý v súčasnosti dosiahol už 193. Berúc do úvahy historické okolnosti vzniku ako Parížskeho tak aj Chicagského dohovoru možno poukázať na ich spoločnú črtu, keďže oba boli prijaté v „tieni“ svetových konfliktov, ktoré ich ovplyvnili a stali sa určujúce pre: „*zvýraznenie bezpečnostných aspektov v procese prípravy pravidiel leteckého práva, čo sa výrazne prejavilo v koncipovaní princípu suverenity štátov nad vzdušným priestorom*“.⁸ Chicagský dohovor potvrdil záväzok zmluvných strán uznať, že každý štát má úplnú a výlučnú suverenitu nad svojim územím, pod ktorým sa rozumel zemský povrch a pobrežné vody. Ako ukázala diskusia v oblasti komerčných práv vzduchu, suverenita štátov nad vzdušným priestorom už nemala garantovať len tradičné hodnoty štátov akými sú ich územná integrita a bezpečnosť, ale aj vytvoriť garanciu pre nerušený rozvoj národného leteckého priemyslu v štátoch, ekonomika ktorých bola zničená vojnou. Výnimku z udelenia súhlasu štátu s letmi cudzích lietadiel v jeho vzdušnom priestore predstavujú len lietadlá mimo pravidelných leteckých služieb. Tieto môžu tranzitovať alebo pristávať na neobchodné účely bez predošlého súhlasu, zatiaľ čo pravidelné letecké služby si vyžadujú predošlý súhlas štátov. Odborná spisba v tejto súvislosti uviedla, že: „*Vzhladom na absenciu fyzických hraníc akými sú pohoria, rieky alebo moria vo vzdušnom priestore, Chicagský dohovor hermeticky uzavrel vzdušné priestory štátov vytvorením právnych hraníc, ktoré môžu byť otvorené len na základe medzinárodných dohovorov. To bol jeden zo základných dôvodov, pre ktorý bolo vytvorené medzinárodné letecké právo ako osobitné odvetvie medzinárodného práva, nakoľko štáty majú všeobecný záujem na kontrole leteckého dopravného systému, ktorý sa ocitol pod ich jurisdikciou alebo dohľadom*“.⁹

⁷ DEMPSEY, P. S. The Future of International Air Law in the 21st Century. *German Journal of Air and Space Law*. 2015, Vol. 64, Iss. 2, s. 219.

⁸ MILDE, M. The International Civil Aviation Organisation: After 50 Years and Beyond. *Australian International Law Journal*. 1996, No. 5, s. 60.

⁹ MENDES DE LEON, P. Crossing Borders in International Air and Space Law. *India Law Journal*. 1966, Vol. 3, Iss. 1, s. 2. Dostupné zo: <http://www.indialawjournal.org/archives/volume3/issue_1/article_by_pablo.html> [cit. 2019-10-8].

1.3 Suverenita štátu nad vzdušným priestorom sa neobmedzuje len na jeho právo povoliť a/alebo nepovoliť vstup cudzieho lietadla do svojho vzdušného priestoru, nakoľko zahŕňa aj *letecké dopravné služby na riadenie a kontrolu letu cudzích lietadiel, poskytovanie letových informácií ako aj letecké záchranné služby*. Vzhľadom na rastúcu povojnovú internacionalizáciu takýchto služieb vyvstala otázka, či sú na ich výkon oprávnené výlučne samotné štáty, alebo ich výkon môžu „delegovať“ aj na iné subjekty. Svetová konferencia o leteckej doprave, ktorá sa konala v roku 2013 prijala osobitný dokument týkajúci sa tohto aspektu výkonu štátnej suverenity,¹⁰ v ktorom sa o. i. konštatuje, že Chicagský dohovor výslovne neupravuje záväzok zmluvných strán vykonávať letecké dopravné služby štátmi v ich vzdušnom priestore. V dôsledku toho: „*Suverenita štátu nemôže byť delegovaná, ale zodpovednosť za poskytovanie leteckých služieb môže byť delegovaná na tretie strany pričom štáty sú slobodné vo výbere ich vnútroštátneho alebo zahraničného poskytovateľa. Samotné postúpenie výkonu týchto služieb tretej strane predstavuje výkon suverenity štátu nad jeho vzdušným priestorom, je však časovo obmedzené a štát ho môže kedykoľvek vypovedať.*“¹¹ V budúcom období však nie je vylúčené, aby monitorovacie alebo kontrolné funkcie nad leteckými službami preberali v čoraz väčšom rozsahu špecializované kozmické systémy.¹²

1.4 Napokon povojnový vývoj potvrdil *ďalší rozmer činnosti štátov pri výkone suverenity nad vzdušným priestorom, k „aktivovaniu“ ktorého dochádza pri nepovolenom vstupe cudzieho civilného lietadla do ich vzdušného priestoru*. Vzhľadom na viaceré prípady použitia vojenskej sily voči civilným lietadlám, ktoré v povojnovom období bez predošlého povolenia a z rôznych dôvodov prenikli do vzdušného priestoru iných štátov bol v polovici osemdesiatych rokov v rámci Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo prijatý osobitný Protokol k Chicagskému dohovoru upravujúci povinnosti štátov voči takýmto cudzím lietadlám. Ide o článok 3bis Chicagského dohovoru obsiahnutý v Protokole pozmeňujúcom Chicagský dohovor o medzinárodnom civilnom letectve z 10. mája 1984 (ďalej ako Protokol). V jeho preambule sa zdôrazňuje, že zmluvné strany si želajú opätovne potvrdiť zásadu nepoužitia zbraní voči civilným lietadlám za letu, pretože „elementárne zásady ľudskosti“ prikazujú zaručiť bezpečnosť a životy osôb na palube civilného lietadla. Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN 1067 (1996)¹³ prijatá po tom, čo kubánske letecké sily 24. februára 1996 zostrelili dve civilné lietadlá, uvádza, že pravidlo o zákaze použitia sily voči civilnému lietadlu za letu je obyčajovým medzinárodným pravidlom. Zmluvné strany Protokolu uznávajú, že každý štát sa musí zdržať použitia sily voči civilnému lietadlu za letu a v prípade jeho zadržania nesmie byť ohrozená bezpečnosť lietadla a životy ľudí na jeho palube. Zmluvné strany Protokolu tiež uznávajú, že každý štát vykonávajúci suverenitu nad svojím vzdušným priestorom je oprávnený žiadať, aby cudzie lietadlo, ktoré sa ocitlo v jeho vzdušnom priestore bez povolenia, na jeho príkaz pristálo na určenom letisku a rovnaké právo mu vzniká aj vtedy, ak existujú rozumné dôvody, že lietadlo je používané v rozpore s Chicagským dohovorom.¹⁴

¹⁰ „Airspace Sovereignty“ – ICAO Doc.AT/Conf/6-WP/80,4/3/13.

¹¹ Ibidem, 2.3 a 3.1, s. 2–3.

¹² V súčasnom období pôsobí Globálny navigačný satelitný systém usporiadania leteckej prevádzky-Global Navigation Satellite System-GNSS/ATP – Air Traffic Management.

¹³ S/RES/1067 (1996), Shooting down of two civil aircrafts on 24 February 1996.

¹⁴ Dostupné zo: <<https://www.mcgill.ca/iasl/files/iasl/montreal1984.pdf>>.

2. Medzinárodné letecké právo a komerčné slobody vzduchu

2.1 Napriek tomu, že verejnoprávne aspekty úpravy medzinárodného civilného letectva sa prostredníctvom Chicagského dohovoru podarilo upraviť, problémy vznikli pri úprave *komerčných slobôd vzduchu*. Tieto sa do Chicagského dohovoru nedostali, a preto boli upravené v dvoch alternatívnych dohodách. Prvou z nich sa stala Dohoda o tranzite medzinárodných leteckých služieb (ďalej ako Dohoda o dvoch slobodách), ktorou si zmluvné strany priznali právo preletu cudzích civilných lietadiel nad ich štátnym územím bez pristátia ako aj pristátie z technických dôvodov. V kontexte komerčných slobôd vzduchu má Dohoda o dvoch slobodách len podporný charakter a má význam pre lety do vzdialenejších tretích krajín a tiež pre racionálne smerovanie leteckých trás. V tomto smere odborná literatúra uvádza, že: „*Prvé dve slobody vo svojej podstate nezakladajú práva medzinárodnej leteckej prepravy, v pravom zmysle slova ale vytvárajú podmienky pre využitie ďalších troch slobôd.*“¹⁵

Druhou alternatívnou dohodou sa stala Dohoda o medzinárodnej leteckej doprave (ďalej ako Dohoda o piatich slobodách). V tejto si zmluvné strany priznali právo preletu cudzích lietadiel nad svojimi územiami bez pristátia (prvá sloboda), pristátie z technických dôvodov (druhá sloboda), právo vysadiť cestujúcich a vyložiť poštu a náklad prevzatý na leteckú dopravu v štáte, ktorého príslušnosť lietadlo má (tretia sloboda), právo prevziať na dopravu cestujúcich, poštu a náklad do štátu, ktorého príslušnosť lietadlo má (štvrtá sloboda) a napokon právo vysadiť cestujúcich, poštu a tovar prevzatý na dopravu v ktoromkoľvek štáte a prevziať ich na dopravu do ktoréhokoľvek iného štátu ktorým letecká linka prechádza (piata sloboda). Prvé dve slobody umožňujú výkon leteckej dopravy bez komerčného dopadu, tretia a štvrtá sloboda sa uplatňujú na princípe reciprocity v rámci bilaterálnych vzťahov štátov, takže hlavný problém predstavovala piata sloboda. Jej prijatie by v povojnovom období umožňovalo presadiť sa silným leteckým spoločenstvom USA na medzinárodných leteckých linkách na úkor slabších leteckých spoločností štátov, cez ktoré tieto linky prechádzajú. Z tohto dôvodu Dohodu o piatich slobodách podpísalo len 19 štátov (v súčasnosti má 12 zmluvných strán), pričom samotné USA ako jej hlavný podporovateľ od nej v roku 1946 odstúpili.¹⁶ Ďalší pokus o úpravu obchodných slobôd vzduchu v mnohostrannom dohovore podniklo medzinárodné spoločenstvo v rámci Dočasnej medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo v roku 1947,¹⁷ ktorá pôsobila do začatia činnosti Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo. Jej sekretariát pripravil návrh mnohostranného Dohovoru o obchodných právach a pokiaľ ide o komerčné slobody návrh upravoval poskytovanie, tretej, štvrtej, piatej, šiestej a siedmej slobody. Prvé zasadnutie Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo v roku 1947 ho však odmietlo, v zásade z rovnakých príčin ako Dohodu o piatich slobodách. Pokiaľ ide o súčasné perspektívy uzavretia mnohostranného dohovoru upravujúceho komerčné slobody vzduchu tento do súčasnosti uzavretý nebol. Rezolúcia Zhromaždenia ICAO

¹⁵ GREIG, D. W. *International Law*. London: Butterworths, 1970, s. 278.

¹⁶ Postupom času prax „vygenerovala“ aj ďalšie komerčné slobody vzduchu. Šiesta sloboda obsahuje právo prepravovať cestujúcich a tovar medzi tretími štátmi cez územie štátu registrácie lietadla, siedma sloboda obsahuje právo prepravovať cestujúcich a tovar medzi tretími štátmi pri vynechaní štátu registrácie lietadla, ôsma sloboda obsahuje právo prepravovať cestujúcich a tovar v rámci jedného štátu s následným pokračovaním letu do štátu registrácie lietadla a deviate sloboda obsahuje právo prepravovať cestujúcich a tovar v rámci jedného štátu bez pokračovania letu do štátu registrácie lietadla.

¹⁷ PICAQ-Provisional International Civil Aviation Organisation.

A-33/19:¹⁸ v tejto súvislosti potvrdzuje, že: „v súčasnosti neexistuje šanca na uzavretie komplexného a globálneho mnohostranného dohovoru, hoci multilateralizmus v oblasti obchodných práv v najširšom možnom rozsahu naďalej zostáva cieľom Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo“.

2.2 V dôsledku neúspechu pri príprave mnohostranného dohovoru o komerčných slobodách na Chicagskej konferencii a tiež v rámci Dočasnej medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo štáty v povojnovom období pristupujú k uzatváraniu *dvojstranných dohôd o leteckých službách* upravujúcich tretiu a štvrtú slobodu vzduchu, v kombinácii s prvou a druhou slobodou Dohody o dvoch slobodách.¹⁹ Povojnová prax štátov potvrdila, že dvojstranné dohody sa na dlhé obdobie stávajú prevažujúcou metódou úpravy komerčných slobôd vzduchu. Ich výhodnosť spočívala v tom, že zmluvným stranám garantovali významnú kontrolu nad leteckými spojeniami s druhou zmluvnou stranou. Letecké spojenia uskutočňovali tzv. národní leteckí dopravcovia (*flag carriers*), ktorí ako jediní boli držiteľia letových licencií a ich vlastníkmi či spoluvlastníkmi bývali aj ich domovské štáty. Dohody takisto určovali, ktoré letiská a za akých podmienok možno využívať pre medzinárodnú leteckú dopravu, stanovovali frekvenciu vzájomných letov, rozdelenie prepravnej kapacity medzi leteckými dopravcami, stanovenie leteckých taríf a pod. Vo svojich dôsledkoch takýto systém vylučoval voľnú súťaž a konkurenciu na poli prepravných služieb medzinárodnej leteckej dopravy, čo malo dopad na cenu leteniek, letištných poplatkov, a vytváralo podmienky pre nerovnaký rozvoj civilného letectva a rozvoj medzinárodnej turistiky a i. Na rastúci rozsah a intenzitu vzájomnej leteckej dopravy preto viaceré štáty začínajú reagovať dvojstrannými dohodami ktoré im priznávajú aj piatu (prípadne šiestu) slobodu. Ako typický príklad takejto liberálnejšej dohody sa pravidelne uvádza Dohoda o leteckých službách medzi Veľkou Britániou a USA z roku 1946 (ďalej ako Bermuda I), ktorá spolu s ďalšími leteckými dohodami uzatváranými USA bola založená: „na recipročnej výmene všetkých piatich slobôd vzduchu“²⁰ a stala sa celosvetovým vzorom aj pre letecké dohody ďalších štátov (až do roku 1977, kedy bola nahradená dohodou Bermuda 2). Počiatkom 90. rokov začínajú byť aj ďalšie „tradičné“ bilaterálne dohody renegociované s použitím flexibilnejších termínov a s cieľom umožnenia väčšej liberalizácie leteckej dopravy. Ako prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa sa používa napríklad čiastočné zrušenie štátnej kontroly nad letovými frekvenciami, rozsah prepravovanej kapacity cestujúcich prípadne zvýšenie počtu dopravcov oprávnených k výkonu medzinárodných leteckých služieb. Do určitej miery „liberalizované“ dvojstranné dohody zostávajú naďalej dohodami medzi štátmi a podliehajú režimu Chicagského dohovoru. Priekopníkom liberálnejšieho režimu leteckej dopravy (známeho ako „*open skies*“) sa stali USA, ktoré v poslednej štvrtine 20. storočia uzavreli takéto dohody napríklad s Holandskom (1978) ako aj s viacerými európskymi štátmi.²¹ Celkový počet bilaterálnych dohôd

¹⁸ Consolidated Statement of the Continuing ICAO Policies in the Air Transport Field. Dostupné zo: <https://www.icao.int/Meetings/AMC/MA/Assembly%2033rd%20Session/plugin-resolutions_a33.pdf>.

¹⁹ Výsledkom práce Chicagskej konferencie v tejto oblasti sa stal len nezáväzný model: „Štandardná forma dohody pre dočasné letecké trasy“ (*Standard Form of Agreement for Provisional Air Routes* – známa pod názvom Chicagský model), ktorý sa stal určitým predobrazom Bermudskej dohody z r. 1946. Jeho hlavnou črtou bola dvojstranná výmena piatich leteckých slobôd medzi štátmi na letových linkách uvedených v prílohe dohody.

²⁰ STOFFEL, A. W. American Bilateral Air Transport Agreements on the Threshold of the Jet Transport Age. *Journal of Air Law and Commerce*. 1959, Vol. 26, Iss. 2, s. 120. Dostupné zo: <<https://vdocuments.site/documents/57509f801a28abbf6b1a424c.html>>.

²¹ Rakúsko, Belgicko, Dánsko, Fínsko, Luxembursko, Švédsko, Nórsko, Švajčiarsko, SRN.

o leteckých službách je okolo 3000, takže v súčasnosti: „*naďalej predstavujú celosvetový modus operandi medzinárodnej leteckej dopravy*“.²²

2.3 Neúspech medzinárodného spoločenstva pri príprave mnohostrannej obchodnej dohody však nebránil štátom v úsilí upraviť *komerčné slobody vzduchu na regionálnej úrovni v oblasti nepravidelných leteckých služieb*. Dôvod bol jednoduchý, keďže *ad hoc* povaha nepravidelnej leteckej služby nebola vnímaná tak, že by si z dôvodu suverenity nad vzdušným priestorom vyžadovala predošlý súhlas štátov, prípadne predstavovala prekážku rozvoja vnútroštátneho civilného letectva. Ako príklady možno uviesť Dohovor o komerčných právach v nepravidelnej leteckej doprave v Európe podpísaný členmi Európskej konferencie o civilnom letectve z roku 1956²³ a tiež Dohovor o komerčných právach v nepravidelnej leteckej doprave v juhovýchodnej Ázii z roku 1971.²⁴ Najväčší rozmach dosahuje nepravidelná letecká doprava v 60. a 70. rokoch minulého storočia, pričom výrazne napomáha vzniku a rozvoju nízkonákladových leteckých spoločností. Hoci vo svojich počiatkoch bola považovaná len za akýsi „doplnok“ pravidelnej leteckej dopravy je skutočnosťou, že výrazne prispela k masovému rozvoju medzinárodnej turistiky so značným ekonomickým profitom predovšetkým pre rozvojové krajiny. Jej úspešný rast tiež viedol k postupnému nárastu liberalizovaných pravidelných leteckých služieb.

2.4 S nárastom regionalizmu v poslednej štvrtine minulého storočia sa popri bilaterálnych dohodách o leteckých službách začínajú postupne objavovať aj *regionálne dohody o pravidelných leteckých službách* pripravené v rámci regionálnych ekonomických organizácií na rôznych kontinentoch a s obmedzenou geografickou pôsobnosťou. Takéto dohody vnášajú do leteckého práva regionálne pravidlá ktoré môžu zohľadňovať špecifiká leteckých služieb v rámci konkrétnej regionálnej organizácie. V závislosti od úrovne ich integračných procesov môže postupne slabnúť aj „bezpečnostný aspekt“ suverenity štátu nad vzdušným priestorom ich členov akceptovaním koncepcie „otvoreného neba“ garantujúcej slobodu letov v jednotnom vzdušnom priestore organizácie. Pokiaľ ide o ich význam pre budúcnosť odborná spisba uvádza, že: „*rozvoj regionálneho letectva by mohol viesť k vzniku situácie, keď bude dochádzať k výmene obchodných práv skorej medzi skupinami štátov ako na dvojstrannej zmluvnej základni*“.²⁵ Ako príklad výrazného vývoja regionálnej liberalizácie leteckej dopravy možno uviesť Európsku Úniu (ďalej len EU), ktorá v troch po sebe nasledujúcich balíkoch liberalizačných opatrení (1987, 1990, 1992) postupne vytvárala podmienky na vytvorenie jednotného trhu poskytovania leteckých služieb. Pravidelná letecká doprava v EU sa pôvodne prevádzkovala na základe bilaterálnych dohôd medzi členskými štátmi, do ktorých od roku 1984 (prostredníctvom dohôd uzavretých Holandskom a Veľkou Britániou) vstupuje tretia, štvrtá a čiastočne piata sloboda a rušia sa ich kapacitné obmedzenia. Prvý a druhý liberalizačný balík síce naďalej zachoval systém dvojstranných dohôd, ale významne obmedzil priestor pre zasahovanie štátov pretože zaviedol nové pravidlá cenotvorby, postupne odstránil kapacitné limity

²² WTO Doc.: Development in the Air Transport Sector since the Conclusion of the Uruguay Round. Doc. S/C/W/163/Add. 3. 2001, August 13, s. 17 (51).

²³ Dostupný zo: <https://www.caa.md/files/2013_02/249.pdf>.

²⁴ Dostupný zo: <<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20894/volume-894-i-12781-english.pdf>>.

²⁵ FITZGERALD, G. F. Air Law 1972–2022. *Canadian Bar Review*. 1973, Vol. 51, s. 272.

a rozšíril použitie piatej slobody. Tretí (záverečný) balík opatrení vytvoril po prvýkrát jednotný letecký trh, v rámci ktorého má každý subjekt (fyzická alebo právnická osoba) právo založiť leteckú spoločnosť a vykonávať bez obmedzenia leteckú činnosť bez potreby osobitných povolení. Tretí balík tiež zjednotil podmienky udeľovania leteckých licencií a zrušil všetky kapacitné obmedzenia. Regionálne dohody o komerčných slobodách vzduchu možno v súčasnosti nájsť aj v ďalších regionálnych organizáciách, ovšem s rôznym stupňom liberalizácie civilnej leteckej dopravy.²⁶ Dohovory upravujúce regionálne pravidlá leteckej dopravy buď doplňujú, alebo nahradzujú bilaterálnu zmluvnú úpravu členských štátov regionálnej organizácie, čím sa oslabuje jej výsadné postavenie. Bilaterálne dohovory si však naďalej udržiavajú svoj význam pre úpravu vzťahov členského štátu regionálnej organizácie s tretími (nečlenskými) štátmi.

3. Medzinárodné právo letecké verejné

Pre medzinárodné právo letecké bola od jeho počiatkov charakteristická príprava medzinárodných dohovorov prostredníctvom stálych špecializovaných orgánov pôsobiacich v rámci medzinárodných leteckých organizácií. Prvý takýto orgán zriadil Parížsky dohovor a stala sa ním Medzinárodná komisia pre letectvo ktorá pripravila viacero návrhov dohovorov tzv. *verejného medzinárodného práva leteckého*. Medzi jej úlohy patrila tiež príprava návrhov na eventuálne zmeny respektíve doplnenia Parížskeho dohovoru s cieľom ďalšieho rozvoja medzinárodného civilného letectva, ako aj prijímanie a vylepšovanie technických Príloh Parížskeho dohovoru. V 20. a 30. rokoch Medzinárodná komisia pre letectvo pripravila Protokoly k Parížskemu dohovoru v rokoch 1922, 1923 a 1935 ako aj Zdravotnícky dohovor pre civilné letectvo z roku 1933. Dobová odborná spisba na jej margo uvádza, že: „*Normálna a účinná metóda formulovania nových pravidiel zahŕňa aj vytvorenie výboru alebo komisie pre ich navrhovanie. Zdá sa, že Medzinárodná komisia pre civilné letectvo vytvára účinný prostriedok na zabezpečenie jednotnosti pravidiel medzinárodného obchodného letectva.*“²⁷ Medzinárodná organizácia pre civilné letectvo po druhej svetovej vojne pokračuje v legislatívnom úsilí v oblasti civilného letectva nakoľko v jej právomoci je príprava návrhov medzinárodných leteckých dohovorov a tvorba technických štandardov upravujúcich jednotlivé aspekty medzinárodnej civilnej leteckej dopravy. Pre splnenie tejto úlohy Zhromaždenie Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo v roku 1947 vytvorilo stály Právny výbor. Chicagský dohovor potvrdil výslovne záväzok

²⁶ Príkladne možno uviesť Mnohostrannú dohodu týkajúcu sa fungovania leteckých služieb v rámci Karibského spoločenstva (CARICOM) z r. 1996, Dohovor z Fortaleza liberalizujúci letecké služby medzi členskými štátmi MERCOSUR z r. 1996, Dohovor z Banjul podpísaný Ghanou, Gambiou, Guineou, Nigériou a Cape Verde liberalizujúci letecké služby medzi jeho signatármi z r. 1997, Rozhodnutie afrických krajín v Yamoussoukro z r. 1999 upravujúce plnú liberalizáciu vnútroafrických leteckých služieb vo vzťahu k ich prístupu na letecký trh ako aj slobodné uplatňovanie prvej, druhej, tretej, štvrtej a piatej slobody v pravidelných osobných a nákladných leteckých službách, Mnohostranný dohovor o leteckých službách a liberalizácii leteckej dopravy medzi členskými štátmi Fóra tichomorských ostrovov otvorený na podpis aj tretím štátom z r. 2003, Dohovor o liberalizácii leteckej dopravy medzi 13 arabskými štátmi z r. 2004, Mnohostranný dohovor o otvorenom nebi uzavretý medzi členskými štátmi Latinskoamerickej komisie pre civilné letectvo v r. 2010 upravujúci deväť slobôd, Dohovor o leteckej doprave v Hospodárskom a Finančnom spoločenstve štátov strednej Afriky (CEMAC) z r. 1999, Mnohostranný dohovor o leteckých službách medzi členskými štátmi ASEAN z r. 2008 a. i.

²⁷ BOUVÉ, C. L. The regulation of international air navigation under the Paris Convention. *The Journal of Air Law*. 1935, Vol. VI, Iss. 3, s. 324. Dostupné zo: <<https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=3844&context=jalc>>.

zmluvných strán spolupracovať na zabezpečení pokiaľ možno najvyššieho stupňa jednotnosti v úpravách, normách, postupoch a organizácii vzťahujúcich sa na lietadlá, personál, letecké trate a pomocné služby, pokiaľ jednotná úprava v týchto oblastiach uľahčí a zdokonalí lietanie.

3.1 Za týmto účelom Medzinárodná organizácia pre civilné letectvo podľa potreby a z času na čas prijíma a mení *medzinárodné štandardy a odporúčania*. Znenia štandardov (ktoré netvoria súčasť Chicagského dohovoru) sú obsiahnuté v jeho Prílohách. Za predpokladu, že by štandardy tvorili súčasť Dohovoru, by ich akákoľvek zmena vyžadovala súhlas členských štátov, čo by si vyžiadalo určitý čas. K Chicagskému dohovoru bolo pôvodne pripojených 12 Príloh, počet ktorých postupne rástol tak, že v súčasnosti je ich už 19. Medzinárodná organizácia pre civilné letectvo vykonáva systematickú činnosť jednak pre zdokonaľovanie predpisov uvedených v prílohách, ale aj pre prípravu nových Príloh odrážajúcich aktuálne výzvy a potreby medzinárodnej leteckej dopravy.²⁸ Ich výsledkom je buď nová príloha,²⁹ prípadne poznámky alebo doplnky k existujúcim prílohám. Medzi nové Prílohy možno zaradiť Prílohu 16 (Ochrana životného prostredia – hluk a znečisťovanie) z roku 1972, Prílohu 17 (Ochrana proti činom protiprávneho zasahovania do civilnej leteckej dopravy) z roku 1974, Prílohu 18 (Letecká preprava nebezpečného tovaru) z roku 1981 a pod. V zmysle Chicagského dohovoru prijaté medzinárodné štandardy vytvárajú unifikovanú základňu pre prijímanie vnútroštátnych technických úprav v jednotlivých členských štátoch. Odborná spisba v tejto súvislosti oprávnene zdôrazňuje, že: „Bez takejto štandardizácie a uniformity by každodenné fungovanie modernej medzinárodnej civilnej leteckej dopravy bolo mimoriadne obtiažne, nakoľko technická regulačná základňa medzinárodných letov by musela byť upravená v dvojstranných dohodách o leteckej doprave“.³⁰ Prijímanie nových štandardov napomáha modernizácii leteckého práva bez potreby jeho výrazných zmien a ohrozenia základných princípov upravených v Dohovore o medzinárodnom civilnom letectve.

3.2 Od počiatkových etáp rozvoja civilnej leteckej dopravy bolo zjavné, že vzhľadom na jej medzinárodnú povahu bude viaceré verejnoprávne otázky civilného letectva potrebné upraviť *tradičnými medzinárodnými dohovormi*. Išlo najmä o úpravu postavenia štátov v procese medzinárodnej leteckej dopravy, vrátane jeho suverenity nad vzdušným priestorom, ich práv a povinností v tomto priestore, podmienok za ktorých sú medzinárodné lety cudzích lietadiel dovolené a pod. Existencia týchto medzinárodných dohovorov potvrdzuje, že za svoj storočný vývoj sa medzinárodné právo letecké skonštituovalo ako právo písané (*lex scripta*). Jedinú výnimku predstavuje princíp suverenity štátov nad vzdušným priestorom, ktorý sa ako obyčajové pravidlo ustálil už pred uzavretím Parížskeho dohovoru a až neskôr nadobudol zmluvnú podobu. Spoločným znakom dovojnového a povojnového vzniku medzinárodných dohovorov leteckého práva bola ich príprava v rámci stálych orgánov medzinárodných leteckých organizácií. Po zániku Medzinárod-

²⁸ Letecká komisia o. i. uvažuje o zmenách príloh Chicagského dohovoru a doporučuje Rade ich prijatie.

²⁹ Príprave každej novej prílohy prechádza starostlivá odborná a legislatívna príprava v špecializovaných paneloch a v dialógu so štátmi v rámci Regionálnych konferencií a Leteckej Komisie zvyčajne v lehote okolo dvoch rokov.

³⁰ VAN DAM, R. D. Regulation of International Civil Aviation and ICAO Perspective. In: *Air and Space Law. De Lege Ferenda (Essays in Honour of Henri a Wassenberg)*. Kluwer, 1992, s. 13.

nej komisie pre civilné letectvo sa takýmto orgánom stal Právny výbor zodpovedný za svoju činnosť Rade.³¹ Jeho úlohou je o. i. štúdium problémov verejného a súkromného medzinárodného práva leteckého a príprava príslušných návrhov dohovorov. Osobitná pozornosť je venovaná otázkam prípravy a výkladu zmien samotného Chicagského dohovoru. V roku 1947 až 1998 Právny výbor pripravil celkom 12 zmien textu Chicagského dohovoru (vrátane jeho Čl. 3bis, 45, 50, 83).

4. Medzinárodné letecké právo súkromné

Popri zmluvách medzinárodného práva leteckého verejného sa od jeho vzniku počínajú formovať aj pravidlá *medzinárodného leteckého práva súkromného*, ktoré upravujú predovšetkým vzťahy medzi neštátnymi účastníkmi medzinárodnej leteckej dopravy. Ide napríklad o zodpovednosť za škodu spôsobenú leteckým dopravcom cestujúcim a tovaru, vlastnícke vzťahy k lietadlám a vecné práva k nim, letecké poistenie a pod. Už krátko po prvej svetovej vojne špecializované letecké organizácie poukazovali na absenciu jednotnej právnej úpravy v oblasti medzinárodného leteckého práva súkromného, nakoľko obsahovo rôznorodé vnútroštátne právne predpisy mohli predstavovať prekážku pre jeho ďalší rozvoj. Základné úsilie preto v leteckom práve smerovalo od počiatku k príprave unifikovanej medzinárodnoprávnej úpravy, použitiu ktorej by nepredchádzalo použitie vnútroštátnych kolíznych noriem. Na jej *margo* odborná spisba uvádza, že unifikácia prostredníctvom medzinárodnej zmluvy má výhodu v tom, že: „*pravidlá v nej obsiahnuté sú aplikovateľné nielen ako vnútroštátne pravidlá ale súčasne ako medzinárodné záväzky štátov. V dôsledku toho porušenie niektorého zo záväzkov zakladá nielen zodpovednosť štátu podľa vnútroštátneho práva ale aj možnosť použitia sankcií za porušenie medzinárodného zmluvného záväzku.*“³² V dôsledku toho sa so všeobecnou akceptáciou stretáva myšlienka zjednotenia právnych pravidiel prostredníctvom medzinárodných dohovorov na určitú konkrétnu oblasť (vzťah), ktorý vznikol v súvislosti s prevádzkou civilnej leteckej dopravy. Odborná spisba doterajší vývoj v tejto oblasti dokonca hodnotí tak, že: „*medzinárodné zjednotenie leteckého práva je všeobecne považované za najpokročilejší a najúspešnejší príklad unifikácie súkromného práva*“.³³ Unifikácia medzinárodného práva leteckého súkromného vnáša do predmetu jeho úpravy transparentnosť a právnu istotu, keďže predchádza neželanému konfliktu vnútroštátnych zákonov a konfliktu súdnych jurisdikcií. Ako príklady úspešných unifikačných projektov možno spomenúť Varšavský dohovor o zjednotení niektorých pravidiel týkajúcich sa medzinárodnej leteckej dopravy z roku 1929,³⁴ Dohovor o zjednotení niektorých pravidiel týkajúcich sa škôd spôsobených cudzím lietadlom tretím stranám na zemi z roku 1933, Dohovor týkajúci sa zjednotenia niektorých pravidiel týkajúcich sa zabezpečovacieho obstarania lietadla z roku 1933, ako aj Dohovor o unifikácii niektorých pravidiel týkajúcich sa pomoci pri záchrane lietadla na mori z roku 1938. Povojnový vývoj potvrdil, že viaceré z týchto dohovorov si udržali platnosť a boli dopĺňované a modifikované vzhľadom na meniace sa podmienky a okol-

³¹ ICAO Doc.7325/C 852, Resolution A1-58, 282–260.

³² BAYITCH, A. S. Unification of aviation law in the western hemisphere. *University of Miami Law Review*. 1965, Vol. 19, No. 4, s. 547.

³³ SAND, P. H. *The International Unification of Air Law*, s. 400, 495. Dostupné zo: <<https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3061&context=lcp>>.

³⁴ Publikovaný pod č. 15/1935 Sb.

nosti sprevádzajúce povojnový vývoj medzinárodnej civilnej leteckej dopravy. Jedná sa predovšetkým o Varšavský dohovor z roku 1929, ktorý bol najčastejšie doplňovaný³⁵ ako aj Rímsky dohovor o zjednotení niektorých pravidiel týkajúcich sa škôd spôsobených cudzím lietadlom tretím stranám na zemi z roku 1933.³⁶ Spoločným znakom týchto dohovorov bolo zabezpečiť, aby pravidlá v nich upravené bolo možno použiť priamo, pokiaľ došlo k naplneniu podmienky ich použitia. Príkladmo možno uviesť, že Varšavský dohovor záväzne definuje medzinárodnú leteckú dopravu osôb, batožiny a tovaru, obsahuje jednotné pravidlá pre formu a účinky leteckých dokumentov, náležitosti jednotného režimu zodpovednosti leteckého dopravcu za vzniknuté škody na osobách a dopravovaných veciach, finančné limity zodpovednosti za spôsobenú škodu, meškanie, ako aj jurisdikciu súdnych orgánov pre riešenie sporov v tejto oblasti. Koncom 20. storočia došlo k rekodifikácii právneho režimu zodpovednosti leteckého Montrealským dohovorom z roku 1999. Tento konsoliduje predošlé režimy zodpovednosti v jednom texte čím uľahčuje stanovenie rozhodného právneho režimu a znižuje výdavky na súdne konania.³⁷ Zatiaľ čo Varšavský dohovor upravuje zodpovednosť leteckého dopravcu voči osobám (pasažierom), ktoré sú s ním v zmluvnom vzťahu, Rímsky dohovor zjednocuje pravidlá upravujúce náhradu škôd osobám, ktoré k leteckému dopravcovi nie sú v zmluvnom vzťahu. Podmienkou je, aby im škodu spôsobilo cudzie lietadlo na zemi. Dohovor tiež určuje finančné limity zodpovednosti, tak aby to nebránilo ďalšiemu rozvoju medzinárodnej civilnej leteckej dopravy. Vo svojom komplexe dohovory zjednotili pravidlá zodpovednosti leteckého dopravcu za škody spôsobené cestujúcim a veciam na palube lietadla, tak aj za škody spôsobené na zemi vrátane maximálnych finančných limitov zodpovednosti.

5. Medzinárodné letecké právo a zaistenie bezpečnosti medzinárodného civilného letectva

Chicagský dohovor stanovil, že cieľom Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo bude rozvoj zásad a techniky medzinárodného lietania o. i. zaistovaním bezpečného a usporiadaného rozvoja medzinárodného civilného letectva na celom svete. Až do konca 50. a začiatku 60. rokov sa pod termínom bezpečnosť civilného letectva (*safety*) rozumel komplex technických a iných opatrení, ktorými sa malo zabezpečiť, aby civilné lietadlá neohrozovali životy a zdravie cestujúcich. Aj cieľom väčšiny Príloh k Chicagskému dohovoru je zaistenie takejto technickej respektíve technologickej bezpečnosti civilného letectva.

³⁵ Varšavský dohovor z r. 1929 bol doplňovaný najčastejšie, a to Haagským protokolom z r. 1955, Dohovorom z Guadalajaru, ktorým sa dopĺňa Varšavský dohovor o problematiku leteckej dopravy uskutočňovanej iným ako zmluvným dopravcom z r. 1961, Guatemalským protokolom z r. 1971, ktorým sa dopĺňa Varšavský dohovor pozmenený Haagským protokolom z r. 1955, Montrealské protokoly 1–4, ktoré pozmeňujú jednotlivé znenia Varšavského dohovoru v znení neskorších zmluvných doplnení. Takto pozmeňovaná právna úprava bola v r. 1999 premietnutá (scelená) do Montrealského dohovoru o zjednotení niektorých pravidiel týkajúcich sa medzinárodnej leteckej dopravy.

³⁶ Tento Dohovor bol po prvýkrát pozmenený, Dodatkovým Protokolom týkajúcim sa Rímskeho dohovoru o zjednotení niektorých pravidiel vzťahujúcich sa na škodu spôsobenú cudzím lietadlom tretím stranám na zemi z r. 1938, Dohovorom o škodách spôsobených cudzím lietadlom tretím stranám na zemi z r. 1952, Protokolom meniacim Dohovor o zjednotení niektorých pravidiel týkajúcich sa škôd spôsobených cudzím lietadlom tretím stranám na zemi z r. 1978 a napokon Dohovorom o náhrade škôd spôsobených lietadlom tretím stranám z r. 2000.

³⁷ Určitým novom, ktoré prináša Montrealský dohovor 1999 je skutočnosť, že je otvorený na podpis nielen štátom, ale aj organizáciám pre regionálnu hospodársku integráciu ktoré sa popri štátoch takisto považujú za jeho „zmluvné strany“.

5.1 V spomenutom období však vyvstala aj vonkajšia hrozba spočívajúca v rôznych aktoch *nezákonného zasahovania ohrozujúcich bezpečnosť civilnej leteckej dopravy* (*security*). Prvá vlna takýchto aktov sa odohrala začiatkom 60. rokov, kedy boli unášané lietadlá amerických spoločností na Kubu, a v rôznej intenzite pokračovala v 70. a 80. rokoch, kedy sa únosy lietadiel stávajú nástrojom boja extrémistických palestínskych zoskupení. Nakoľko bolo zrejmé, že nejde o časovo obmedzené a jednorázové akcie, pred medzinárodným spoločenstvom vyvstala úloha prijať účinné opatrenia zamerané na boj proti nim. Vedúcu úlohu v tejto oblasti zohrala Medzinárodná organizácia pre civilné letectvo, pod egidou ktorej bol prijatý (a neustále prispôsobovaný) ako komplex technických opatrení, tak aj medzinárodných dohovorov reagujúcich na jednotlivé spôsoby ohrozovania bezpečnosti medzinárodného civilného letectva. Prvým dohovorom sa stal Tokijský dohovor o trestných činoch a niektorých ďalších činoch spáchaných na palube lietadla z roku 1963,³⁸ cieľom ktorého bolo predovšetkým vyplniť právne vákuum v otázke jurisdikcie štátov nad nezákonnými aktami na palubách lietadiel, ako aj poriadkových a disciplinárnych oprávnení kapitána lietadla. Na prelome 60. a 70. rokov boli prijaté dva ďalšie dohovory, a to Dohovor o potláčaní protiprávneho zmocnenia sa lietadiel z roku 1970,³⁹ a Dohovor o potláčaní protiprávnych činov proti bezpečnosti civilného letectva z roku 1971⁴⁰ doplnený Protokolom z roku 1988. Zničenie amerického lietadla plastickou výbušninou nad škótskym mestečkom Lockerbie v decembri 1988 upriamilo pozornosť na ďalší aspekt leteckého terorizmu, a to uloženie výbušniny do lietadla a jej iniciovanie počas letu bez fyzickej prítomnosti páchatela na palube. Medzinárodnoprávnu úpravu v tejto oblasti predstavuje Dohovor o označovaní plastických výbušnín na účely detekcie z roku 1998. Začiatok milénia je charakteristický snahou Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo modernizovať existujúcu úpravu v tejto oblasti a reagovať na nové spôsoby ohrozenia bezpečnosti medzinárodného civilného letectva. Diplomatická konferencia, ktorú zvolala Medzinárodná organizácia pre civilné letectvo v roku 2010 do Peking, prijala Dohovor o potláčaní protiprávnych aktov týkajúcich sa medzinárodného civilného letectva (modernizujúci Dohovor o potláčaní protiprávnych činov proti bezpečnosti civilného letectva z roku 1971) a Dodatokový protokol k Dohovoru o potláčaní protiprávneho zmocnenia sa lietadiel z roku 1970. Prvý z nich prehlasuje za trestné činy použitie civilných lietadiel ako zbrane, ako aj použitie nebezpečných materiálov za cieľom útoku na lietadlá a iné ciele. Rovnako sú za trestné považované aj kybernetické útoky proti leteckým zariadeniam. Dodatokový protokol rozšíril pôsobenie Dohovoru o potláčaní protiprávneho zmocnenia sa lietadiel na rôzne druhy leteckých únosov, pričom trestnoprávna kvalifikácia nových hrozieb posilňuje spôsobilosť štátov predchádzať ich spáchaniu respektíve trestať ich páchatelov. Ostatným modernizačným dohovorom sa stal Protokol k Tokijskému dohovoru o trestných činoch a niektorých ďalších činoch spáchaných na palube lietadla z roku 2014, ktorý reaguje na rastúci počet incidentov na palubách lietadiel spôsobených agresívnymi a nezvládnuteľnými pasažiermi. Kapitán lietadla je oprávnený vyložiť agresívneho pasažiera z lietadla a odovzdať ho trestným orgánom za účelom trestného stíhania, pričom podmienky na výkon takéhoto opatrenia sú v porovnaní s Dohovorom z roku 1963 výrazne zjednodušené.

---

³⁸ Publikovaný pod č. 102/1984 Zb.

³⁹ Publikovaný pod č. 96/1974 Zb.

⁴⁰ Publikovaný pod č. 16/1974 Zb.

5.2 Medzinárodnoprávna úprava regulujúca postup štátov v boji proti nezákonným aktom ohrozujúcich civilnú leteckú dopravu je od roku 1974 doplnená Prílohou 17 k Dohovoru o medzinárodnom civilnom letectve, ktorá upravuje technické opatrenia na letiskách s cieľom predísť spáchaniu aktov proti bezpečnosti civilného letectva o. i. včasnou identifikáciou ich potenciálnych páchatelov ešte na zemi. Táto Príloha je sústavne prehodnocovaná a doplňovaná, takže do konca novembra 2018 došlo už k šiestnástim modifikáciám jej textu. Vo svojom súhrne predstavuje regulácia zaistenia bezpečnosti medzinárodného civilného letectva prijatá Medzinárodnou organizáciou pre civilné letectvo systém faktických a právnych pravidiel schopných reagovať na nové bezpečnostné hrozby a výzvy, s ktorými je civilná letecká doprava konfrontovaná. Jej povaha je v tomto smere preventívno represívna. Zatiaľ čo preventívnu úlohu plní Príloha 17 k Medzinárodnému dohovoru o civilnom letectve, plnenie represívnej (sankčnej) úlohy je možné v dôsledku trestnoprávnej kvalifikácie aktov namierených proti bezpečnosti civilného letectva v trestných kódexoch zmluvných strán. Do medzinárodných dohovorov sa síce nepremietol princíp povinnej extradície páchatelov do štátov, ktoré o ich vydanie žiadali, ale princíp *aut dedere aut iudicare* (vydať alebo potrestať). Zmluvné a technické zabezpečovacie opatrenia kompletizujú rozšírené poriadkové a disciplinárne právomoci kapitána na palube lietadla, prípadne prítomnosť tzv. leteckých maršalov na palube. Širokú akceptáciu týchto dohovorov medzinárodným spoločenstvom potvrdzuje mimoriadne vysoký počet ich zmluvných strán, keďže Tokijský dohovor z roku 1963 má 185 zmluvných strán. Haagský dohovor z roku 1970 má 185 zmluvných strán a Montrealský dohovor z roku 1971 má 188 zmluvných strán. Pre úplnosť možno spomenúť, že doteraz posledný dohovor, ktorý prijala Medzinárodná organizácia pre civilné letectvo v roku 2009, sa týka náhrady škôd, ktoré môže nezákonné zasahovanie do civilnej leteckej dopravy spôsobiť tretím osobám. Ide o Dohovor o náhrade škody tretím osobám, ktoré vznikli v dôsledku nezákonného zasahovania do civilného letectva vrátane lietadiel. Jeho hlavným cieľom je poskytnutie náhrady, ktorá by sa mala čerpať z Medzinárodného kompenzačného fondu civilného letectva, vznik ktorého Dohovor o náhrade škody predvída.

Záverom

Počas svojho storočného vývoja sa medzinárodné právo letecké sformovalo do samostatného odvetia medzinárodného práva s cieľom zabezpečiť riadny a bezpečný chod medzinárodného civilného letectva a napomáhať jeho rozvoju. V súčasnosti zahrňuje komplex mnohostranných, regionálnych a dvojstranných dohôd, pričom jeho „technickou“ súčasťou sú Štandardy a odporúčané postupy Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo. Pravidlá obsiahnuté v týchto prameňoch sú transponované do vnútroštátnych právnych poriadkov členských štátov Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo, čím sa o. i. zabezpečuje ich vnútroštátna účinnosť a jednotná aplikácia. Do druhej svetovej vojny tvorili medzinárodné právo letecké predovšetkým regionálne dohovory ktoré boli v povojnovom období nahradené mnohostranným Chicagským dohovorom. Pri riešení právneho režimu vzdušného priestoru štáty z bezpečnostných dôvodov uprednostnili princíp štátnej suverenity nad svojim vzdušným priestorom, v dôsledku čoho došlo k problémom pri poskytovaní komerčných slobôd vzduchu prostredníctvom mnohostranného dohovoru. Neúspech Chicagskej konferencie pri príprave takéhoto dohovoru mal za následok, že bilaterálne dohody o leteckých službách sa stali na dlhé obdobie prevažujúcou metódou úpravy komerčných slobôd vzduchu. Dynamický rozvoj regio-

nalizmu v poslednej štvrtine minulého storočia mal za následok rastúci počet regionálnych dohôd o leteckých službách pripravených v rámci regionálnych ekonomických organizácií. Tieto dohody vnášajú do medzinárodného leteckého práva regionálne pravidlá, ktoré môžu zohľadňovať špecifiká leteckých služieb v rámci konkrétnej regionálnej organizácie. Vo vzťahu k bilaterálnym dohodám ich regionálne dohody buď nahradzujú, alebo dopĺňujú. Až do konca 50. a začiatku 60. rokov sa pod termínom bezpečnosť civilného letectva (*safety*) rozumel komplex technických opatrení Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo ktorými sa malo zabezpečiť, aby civilné lietadlá neohrozovali životy a zdravie cestujúcich. Vonkajšia hrozba pre bezpečnosť civilného letectva ktorá sa v tomto období vynorila spočívala v nezákonnom zasahovaní, ktoré ohrozovalo bezpečnosť samotných lietadiel ako aj cestujúcich a posádky (*security*). Významnú úlohu v boji proti takýmto aktom zohrala Medzinárodná organizácia pre civilné letectvo, v rámci ktorej bol prijatý komplex letištných technických opatrení vo forme Prílohy 17 k Chicagskému dohovoru, ako aj súbor medzinárodných dohovorov reagujúcich na jednotlivé spôsoby ohrozovania bezpečnosti medzinárodného civilného letectva. Širokú akceptáciu týchto dohovorov medzinárodným spoločenstvom potvrdzuje mimoriadne vysoký počet ich zmluvných strán, keďže Tokijský dohovor z roku 1963 má 185 zmluvných strán, Haagský dohovor z roku 1970 má 185 zmluvných strán a Montrealský dohovor z roku 1971 má 188 zmluvných strán. Nedielnou súčasťou medzinárodného práva leteckého tvoria aj pravidlá medzinárodného leteckého práva súkromného, ktoré upravujú predovšetkým vzťahy medzi neštátnymi účastníkmi medzinárodnej leteckej dopravy. Doterajšia zmluvná prax v tejto oblasti potvrdzuje, že so všeobecnou akceptáciou sa stretla idea zjednotenia (unifikácie) právnych pravidiel medzinárodného leteckého práva súkromného v medzinárodných dohovoroch, ako aj ich priame použitie bez potreby aplikácie vnútroštátnych kolíznych pravidiel zmluvných strán.

Individuálně cílené mezinárodní sankce v rukou Soudního dvora Evropské unie

Zuzana Trávníčková*

Abstrakt: Rozsudek Evropského soudního dvora ve věci *Kadi*, vynesený v září 2008, inicioval odborné diskuse o vztahu mezinárodního a evropského práva i o lidských právech osob dotčených mezinárodními finančními sankcemi. Současně inspiroval stovky právnických osob a jednotlivců zapsaných na sankční seznamy, aby se žalobou na neplatnost u Tribunálu (Soudu prvního stupně) domáhali vyškrtnutí ze sankčních seznamů. Desítky z nich pak dále motivoval k tomu, aby se po neúspěchu v prvoinstančním řízení pokusili docílit vyškrtnutí v kasačním řízení u Soudního dvora (Evropského soudního dvora). Tento článek studuje skupinu 41 kasačních řízení v tzv. delistingových záležitostech. Jednotlivé epizody jsou rozděleny do šesti skupin podle toho, kdo podal kasační opravný prostředek (dotčená osoba nebo orgán EU), jak řízení probíhalo a jak bylo rozhodnuto. Základní statistická analýza těchto šesti skupin vede k poznatku, že sankce EU vycházející ze sankčních rezolucí OSN jsou napadány častěji než autonomní sankce EU, že aktivita jednotek a jednotlivců je v relativním měřítku srovnatelná, že Soudní dvůr v převážné většině 72 % případů kasační opravný prostředek zamítne (čímž potvrdí rozhodnutí prvoinstančního soudu) a tomu odpovídá i 28% úspěšnost odvolatelů. Na druhé straně absolvování soudního řízení včetně kasačního řízení vede k vyškrtnutí ze sankčních seznamů v 31 % případů. Srovnání doby, která uplyne mezi podáním kasačního opravného prostředku a vynesením rozsudku Soudního dvora ukazuje, že se doba trvání kasačního řízení zkracuje.

Klíčová slova: mezinárodní sankce, cílené sankce, Evropská unie, Soudní dvůr EU, kasační opravný prostředek

Úvod

18. prosince 2001 obdržel Soud prvního stupně žalobu saudskoarabského občana Jássina Abdulláha Kádího. Žalobce se domáhal zrušení několika evropských předpisů¹ zavádějících finanční sankce (tzv. zmrazení aktiv) a další omezení v rozsahu, v němž se ho dotýkají. Šlo o jeden z prvních případů, kdy se jednotlivec zařazený na sankční seznam Evropské unie domáhal svého vyškrtnutí z tohoto seznamu. Vedle novosti přinášel tento případ ještě další zajímavý právní aspekt. Otevíral téma vztahu evropského práva a rezolucí Rady bezpečnosti OSN. Žalobce byl totiž nejprve zapsán na sankční seznam vytvořený Radou bezpečnosti OSN, který následně převzala řada států i EU. Na úrovni OSN ale neměl možnost domáhat se vyškrtnutí ze seznamu, proto své žalobní úsilí zaměřil na národní (americkou, švýcarskou, britskou) a evropskou úroveň, kde se mu možnosti přezkumu nabízejí. Po zamítavém rozsudku Soudu prvního stupně v roce 2005² podal žalobce kasační opravný prostředek a Soudní dvůr mu v září 2008 vyhověl³ a napadené akty zrušil. Rada

* Ing. JUDr. Zuzana Trávníčková, Ph.D., Středisko mezinárodních studií Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze. E-mail: zuzana.travnickova@vse.cz.

1 Nařízení Rady (ES) č. 467/2001 ze dne 6. března 2001, kterým se zakazuje vývoz určitého zboží a služeb do Afghánistánu, zesiluje zákaz letů a rozšiřuje zmrazení prostředků a jiných finančních zdrojů afghánského Talibanu a zrušuje nařízení (ES) č. 337/2000 a nařízení Komise (ES) č. 2062/2001 ze dne 19. října 2001, kterým se potřeťí mění nařízení č. 467/2001. Později žalobce nárok rozšířil ještě na zrušení nařízení Rady (ES) č. 881/2002 ze dne 27. května 2002 o zavedení některých zvláštních omezujících opatření namířených proti některým osobám a subjektům spojeným s Usámou bin Ládinem, sítí Al-Kajdá a Talibanem a o zrušení nařízení č. 467/2001.

2 T-315/01 *Kadi v. Council and Commission*, ECLI:EU:T:2005:332.

3 C-402/05 P *Kadi and Al Barakaat International Foundation v. Council and Commission*, ECLI:EU:C:2008:461.

na rozhodnutí zareagovala novým zápisem Jássina Kádího na sankční seznam, na což dotčený reagoval druhou žalobou k Soudu prvního stupně. Ten mu vyhověl⁴ (v září 2010), možnost podání kasačního opravného prostředku tentokrát využily orgány Evropské Unie podporované členskými státy. Poslední soudní rozhodnutí – ve prospěch žalobce – bylo vydáno po více než jedenácti letech od podání jeho první žaloby, 18. července 2013.⁵

V odborné literatuře si série rozhodnutí Soudu prvního stupně a Soudního dvora v případě Kádí vydobyla významnou pozornost. Na půdorysu, vymezeném střetem sankčních rezolucí Rady bezpečnosti OSN a ochrany lidských práv v EU, totiž začali soudci, generální advokát i nauka diskutovat projekt dalekosáhlejší stavby – vztahu evropského a mezinárodního práva.⁶

Rozsudky týkající se Jássina Kádího měly ale i nepřehlédnutelné dopady na právní praxi; především rozhodnutí Soudního dvora, které vedlo v roce 2008 k jeho vyškrtnutí ze sankčního seznamu, inspirovalo řadu dalších stěžovatelů. Většina navazujících případů souvisela stejně jako Kádího věc se sankčními režimy, které EU převzala z rezolucí Rady bezpečnosti OSN (zejména opatření proti Al-Kajdá, Íránu, terorismu). Část žalob na neplatnost a následných kasačních opravných prostředků byla namířena proti tzv. autonomním sankčním režimům, kdy EU vyhláší omezující opatření z vlastního rozhodnutí jako nástroj zahraniční politiky. Někteří žalobci uspěli už u Soudu prvního stupně / Tribunálu, jiní se po zamítavém rozhodnutí Tribunálu vydali s kasačním opravným prostředkem k Soudnímu dvoru. Celkem bylo dosud Soudním dvorem EU projednáno kolem 300 žalob na neplatnost týkajících se omezujících opatření a kolem padesáti kasačních stížností.

V celkovém nápadu představují žaloby spojené s mezinárodními sankcemi nezanedbatelný díl. V letech 2011 a 2012 tvořily podle statistik Soudního dvora EU druhou nejpočetnější skupinu nových případů (93 z 722 v roce 2011, respektive 59 z 617 v roce 2012).⁷ Pravidelná zpráva Soudního dvora EU řadí otázku omezujících opatření mezi deset hlavních témat, jimiž se zabýval Tribunál v roce 2018 (60 z celkem 1 333 běžících sporů).⁸

Tato stať si klade za cíl výše naznačenou skupinu případů prozkoumat podrobněji. Zaměřuje se na spory před Soudním dvorem EU, které se týkají tzv. vyškrtávání ze sankčních seznamů. Na základě analýzy a komparace jednotlivých případů nabízí odpovědi na otázky, které o řízeních vypovídají jako o skupině. Výzkumné otázky jsou formulovány následovně: Převažují opravné prostředky jednotlivců a jednotek proti nevyškrtnutí nebo častěji napadají orgány EU rozhodnutí Tribunálu (Soudu prvního stupně), která žalobám na vyškrtnutí vyhověla? Který sankční režim je cílem přezkumných řízení nejčastěji? Napadají navrhovatelé více sankční předpisy, kterými EU provádí sankce OSN nebo autonomní sankce EU? Jsou navrhovatelé v kasačních řízeních spíše úspěšní nebo

⁴ T-85/09 *Kadi v. Commission*, ECLI:EU:T:2010:418.

⁵ C-584/10 P *Commission and Others v. Kadi*, ECLI:EU:C:2013:518.

⁶ Např. SHIRLOW, Esme. Taking stock: assessing the implications of the Kadi saga for international law and the law of the European Union. *Melbourne Journal of International Law*. 2014, 15, s. 534; KOKOTT, Juliane – SOBOTTA, Christoph. The Kadi case – constitutional core values and international law – finding the balance? *European Journal of International Law*. 2012, Vol. 23, No. 4, s. 1015–1024; D'ASPREMONT, Jean – DOPAGNE, Frédéric. Kadi: The ECJ' Reminder of the Elementary Divide between Legal Orders. *International Organizations Law Review*. 2008, Vol. 5, Iss. 2, s. 371.

⁷ COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION. *Annual Report 2015: Judicial Activity* [online]. Luxembourg, 2016 [31. 5. 2019]. Dostupné z: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2016-08/rapport_annuel_2015_activite_judiciaire_en_web.pdf>, s. 168.

⁸ COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION. *Annual Report 2018: The Year in Review* [online]. Luxembourg, April 2019 [31. 5. 2019]. Dostupné z: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2019-04/ra_pan_2018_en.pdf>, s. 45.

spíše neúspěšní? Převažují rozsudky Soudního dvora, které závěry Tribunálu potvrzují nebo se závěry Tribunálu a Soudního dvora (SD) zásadně liší? Zkracuje se nebo se prodlužuje doba mezi zahájením řízení a rozhodnutím SD?

Struktura textu odpovídá definovaným cílům. Stručně přibližuje vytváření sankčních seznamů a řízení před Tribunálem v případech, kdy se jednotlivci nebo jednotky domáhají vyškrtnutí ze sankčních seznamů. Podrobněji se pak věnuje druhé možné fázi soudního sporu, tedy kasačnímu řízení. Opravný prostředek mohou proti rozhodnutí Tribunálu podat jak žalobci, tak orgány EU dotčené rozhodnutím. Navazující část je otevřena osvětlením metodického postupu při výběru dále zkoumaných případů kasačních řízení. Jsou představena kritéria, podle nichž jsou jednotlivé případy vybrány a dále uspořádány do šesti skupin. Formou tabulky a grafů jsou prezentována a v textu interpretována hlavní zjištění. Zkoumané případy jsou charakterizovány jako celek, respektive dva celky, odděleně pro kasační opravné prostředky podané jednotlivci a jednotkami na straně jedné a pro kasační řízení vyvolaná Komisí nebo Radou na straně druhé.

1. Sankční sezamy

Sankce zavádějící dokumenty (nařízení a rozhodnutí Rady, do 1. 12. 2009 společně postoje) jsou v Evropské unii vytvářeny ve dvou situacích. První představuje provádění sankcí, přijatých Radou bezpečnosti (RB) OSN, např. proti Severní Koreji, proti Pobřeží slonoviny, proti terorismu, bývalé sankce proti jadernému programu Íránu. Druhým je vysílání autonomních sankcí za okolností, které sice RB OSN není ochotna kvalifikovat jako ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti, ovšem členské státy EU se mezi sebou na přijetí omezujících opatření shodnou (např. sankce proti Ukrajině a Ruské federaci v souvislosti s anexí Krymu, Bělorusku, Zimbabwe nebo Egyptu).

RB OSN může při udržování mezinárodního míru a bezpečnosti vyhlášovat podle čl. 41 Charty OSN opatření bez použití ozbrojené síly, která jsou běžně označována jako mezinárodní sankce (byť Charta OSN tento výraz nepoužívá).⁹ Rozhodnutí RB OSN se všechny členské státy OSN zavazují provést (čl. 25 Charty OSN). Sankční rezoluce RB OSN jsou tedy závazné pro státy (subjekty mezinárodního práva), aby se ale jejich obsah stal součástí vnitrostátního práva a vázal také fyzické a právnické osoby (subjekty vnitrostátního práva), je potřeba dalšího kroku. Členové EU jednájí v oblasti Společné zahraniční a bezpečnostní politiky společně. Za účelem vyhlášení a provádění mezinárodních sankcí – autonomních i vyslaných Radou bezpečnosti OSN – přijímá Rada rozhodnutí podle čl. 29 Smlouvy o Evropské unii a nezbytná, respektive omezující opatření (v praxi se jedná o nařízení) podle čl. 215 Smlouvy o fungování Evropské unie (SFEU). Ten explicitně připouští nejen opatření vůči třetím státům (odst. 1), ale také vůči fyzickým nebo právnickým osobám a skupinám nebo nestátním subjektům (odst. 2). Stejně jako Charta OSN, ani primární a na něm založené sekundární právo EU výraz „sankce“ ve sledovaném kontextu neuzivá a důsledně se drží sousloví „omezující opatření“ (angl. *restrictive measures*).¹⁰ V jiných dokumentech včetně rozhodnutí Soudního dvora a např. též v tiskových zprávách ve webových prezentacích orgánů EU se ale běžně objevuje výraz „sankce“.

⁹ Podrobněji viz např. MRÁZEK, Josef. Mezinárodněprávní rámec sankcí a jejich uplatnění v praxi. *Právník*. 2016, roč. 155, č. 1, s. 29.

¹⁰ Srov. nadpis Hlavy IV v Části páté TFEU, do níž čl. 215 patří: Omezující opatření / *Restrictive measures* (angl.) / *Restriktive Massnahmen* (něm.) / *Les mesures restrictives* (franc.).

Evropská unie patří, společně s Organizací spojených národů, k neaktivnějším vysílatelům multilaterálních sankcí vůči jiným státům nebo nestátním aktérům. Sankční politika EU je součástí Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU a v současné době¹¹ se opírá o cílené sankce. Vedle selektivních obchodních omezení (např. zbrojní sankce, luxusní zboží, položky potřebné pro rozvoj vojenského jaderného programu, zboží dvojího užití) jsou jejími pilíři omezení finanční a cestovní, cílená na konkrétní jednotlivce a jednotky. Z povahy finančních a cestovních sankcí vyplývá, že tyto musí nutně být individuálně cílené; zatímco zákaz vstupu (angl. *travel ban*, *visa ban*, *restriction on admission*) může postihnout výhradně fyzické osoby, spektrum finančních sankcí může omezit jak fyzické, tak právnické osoby.

Součástí aktů Unie jsou proto ve formě oddělených příloh i jmenné seznamy osob a jednotek, jichž se týkají individuálně cílené sankce (zákazy vstupu a zmrazení aktiv). O svém zápisu na sankční seznam se dotčené osoby dozvídají obvykle až po jeho zveřejnění v Úředním věstníku. Mechanismus sestavování sankčních seznamů není předmětem tohoto článku,¹² ten se soustředí na možnosti jednotlivců a jednotek být ze seznamu „vyškrtnut“.

2. Evropské soudy jako poslední „naděje“ osob zapsaných na sankčních seznamech

O vynětí ze seznamu (vyškrtnutí, *delisting*) může dotčený jednatel nebo jednotka požádat Radu, která nese odpovědnost za *listing* (zapisování na sankční seznam) i *delisting*.

¹¹ K důslednému cílení sankcí a k opuštění tradičních plošných sankcí dospěla Evropská unie i ostatní významní sankční aktéři (státy, OSN) na přelomu tisíciletí. Tlak (směřovaný zejména k sankční praxi OSN) na humanizaci sankcí nabral velkou sílu a získal potřebnou pozornost na sklonku roku 1997. Byly to zejména drsné zkušenosti s dopady plošných sankcí na Haiti, Jugoslávii a Irák ve druhé polovině devadesátých let, které stály v pozadí dvou publikací, od nichž se pak odrazila další politická diskuse. Prvním z nich bylo vydání knihy *Political Gain, Civilian Pain: Humanitarian Impacts of Economic Sanctions* (CORTRIGHT, David – LOPEZ, George A. – WEISS, Thomase G. – MINEAR, Larry (eds). *Political Gain, Civilian Pain: Humanitarian Impacts of Economic Sanctions*. Rowman & Littlefield Publishers, 1997). Druhé polínko do ohně přiložil Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva, když vydal (jen den poté, co byla uvedena na trh zmíněná kniha) 8. Obecní komentář ke vztahu mezi ekonomickými sankcemi a respektováním hospodářských, sociálních a kulturních práv (E/C.12/1997/8, 12. prosince 1997). Za podpory švédské, švýcarské a německé vlády proběhla v letech 1998–2003 série expertních jednání, jejichž výsledkem byl nový rámec sankční politiky, opírající se o selektivní a individuálně cílené sankce. Více DRULÁKOVÁ, Radka – ZEMANOVÁ, Štěpánka (eds). *Mezinárodní kontext české sankční politiky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 44. VAN DEN HERIK, Larissa (ed). *Research Handbook on UN sanctions and international law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017, s. 59–60. BRZOSKA, Michael. From dumb to smart-recent reforms of UN sanctions. *Global Governance*. 2003, č. 9, s. 591.

¹² Ve stručnosti lze uvést, že každý závazný sankční předpis nejprve obecně vymezuje osoby a jednotky, které mají být stíženy omezujícími opatřeními a tyto jsou pak jmenovitě konkretizovány v jeho příloze nebo teprve později uvedeny v příloze navazujícího předpisu. Kvalifikace, tedy překlenutí prostoru mezi obecnou definicí a rozhodnutím, že konkrétní osoba/jednotka této definici odpovídá a bude cílem omezujících opatření, přitom představuje složitý neveřejný rozhodovací proces, ve kterém členské státy a orgány Unie vyhodnocují a používají informace často vycházející ze zjištění a pátrání zpravodajských služeb, což ovlivňuje dokazování v následných soudních řízeních. V minulosti se také tvůrci sankčních seznamů velmi často setkávali s problémy při identifikaci dotčených osob, když nedostatečná identifikace mohla vést i k záměně osob. V tomto směru došlo k zásadnímu posunu již v roce 2003, kdy Rada EU poprvé zformulovala Pokyny k provádění a vyhodnocování omezujících opatření (sankcí) v rámci společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU (*Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy*). Dokument 15579/03, které specifikují požadavky na identifikaci fyzických i právnických osob v bodě 15. V současné době platné pokyny z května 2018 (Dokument 5664/18) vyjmenovávají požadavky na identifikaci v bodě 21. K právním i praktickým otázkám sestavování sankčních seznamů na úrovni OSN a EU srov. např. FEINÄUGLE, Clemens A. The UN security council al-Qaida and Taliban sanctions committee: Emerging principles of international institutional law for the protection of Individuals? In: VON BOGDANDY, Armin – WOLFRUM, Rüdiger – VON BERNSTORFF, Joachim – DANN, Philipp – GOLDMANN, Matthias (eds). *The Exercise of Public Authority by International Institutions. Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht*. Berlin: Springer, 2010, s. 101–131. ECKES, Christina. The Law and Practice of EU Sanctions. In: BLOCKMANS, Steven – Koutrakos, Panos (eds). *Research Handbook on CFSP/CSDP*. Cheltenham: Elgar Publishing, 2018, s. 206–229.

Vyhovění takové žádosti lze ovšem považovat za velmi výjimečné; Rada obvykle odstraňuje ze sankčních seznamů pouze jména zemřelých a v případě sankčních režimů zavedených OSN také jména osob, které vyškrtne ze svých sankčních seznamů RB OSN. Rada bezpečnosti OSN sice od roku 2006 podnikla několik kroků pro posílení práv listovaných osob a jednotek (zřízení Kontaktního místa pro *delisting* v roce 2006, zřízení pozice ombudsmana v roce 2009 a posílení jejich kompetencí v roce 2011, zavedení pravidelné revize sankčních seznamů od roku 2008), národnímu a evropskému soudnímu přezkumu se ale žádná z nich nevyrovná. Výjimečné postavení mezi přijatými opatřeními náleží úřadu ombudsmana a možnosti domáhat se *delistingu* jeho prostřednictvím, přístup k tomuto kvazijudiciálnímu orgánu na úrovni OSN mají ale pouze osoby a jednotky zapsané na sankční seznam související s činností ISIL a Al-Kajdá.¹³

V situaci, kdy nelze dosáhnout *delistingu* na úrovni OSN, nebo se jedná o autonomní sankce EU, a listovaná osoba neuspěje s žádostí o vyškrtnutí ze sankčního seznamu u Rady, zbývá jí ještě možnost obrátit se na soud. V souladu s čl. 263 SFEU může každá fyzická nebo právnická osoba „*podat žalobu proti aktům, které jsou jí určeny nebo které se jí bezprostředně a osobně dotýkají, jakož i proti právním aktům s obecnou působností, které se jí bezprostředně dotýkají a nevyžadují přijetí prováděcích opatření.*“ Žalobou na neplatnost, podanou k Tribunálu, se mohou dotčení jednotlivci i jednotky domáhat zrušení sankčních aktů (rozhodnutí Rady i nařízení, dříve též společného postoje) v rozsahu, ve kterém se jich týká.

Tribunál může o žalobě rozhodnout několika způsoby. 1) Může žalobce plně uspokojit, pokud návrhu zcela vyhoví a napadené předpisy zruší v rozsahu, ve kterém se dotýkají žalobce. 2) Tribunál může žalobě vyhovět částečně, některé napadené předpisy zrušit (v rozsahu, ve kterém se týkají žalobce), ostatní návrhy zamítnout. 3) Tribunál může žalobu zcela zamítnout. 4) Tribunál může projednávání věci ukončit usnesením o tom, že nejsou splněny nepominutelné podmínky řízení (čl. 129 Jednacího řád Tribunálu).¹⁴ 5) V případě zpětvzetí žaloby Tribunál usnesením řízení zastaví.

Proti rozhodnutí Tribunálu připouští čl. 256 SFEU opravný prostředek, omezený na právní otázky (kasační opravný prostředek). Právní rámec kasačního řízení představuje kromě uvedeného ustanovení SFEU Jednací řád Soudního dvora,¹⁵ zejména v hlavě V. Účastníky kasačního řízení jsou žalobce a žalovaný v prvoinstančním řízení a také vedlejší účastníci, mají-li na rozhodnutí o kasačním opravném prostředku právní zájem. Podle čl. 172 Jednacího řádu Soudního dvora: „*Kterýkoli účastník řízení v dotčené věci před Tribunálem, který má právní zájem na vyhovění kasačnímu opravnému prostředku, nebo na jeho odmítnutí či zamítnutí, může předložit kasační odpověď [...].*“ Ve sledované skupině případů stojí na jedné straně vždy společně Rada i Komise. I když žalovaným nebo navrhovatelem je jen jeden z orgánů (obvykle Rada, pouze v jednom případě Komise), druhá instituce vystupuje už v prvoinstančním řízení jako vedlejší účastník na jeho straně. K postavení vedlejších účastníků na straně orgánů EU se mohou přihlásit také členské

¹³ K vývoji a srovnání *delistingových* možností napříč sankčními režimy na úrovni OSN i EU viz TRÁVNÍČKOVÁ, Zuzana. Jednotlivec vs. individuálně cílené mezinárodní sankce: listing a delisting. In: ŠTURMA, Pavel – TRÁVNÍČKOVÁ, Zuzana (eds). *Jednotlivec v mezinárodním právu na počátku třetího tisíciletí. Lidskoprávní, investiční a další křížovky*. Praha: Česká společnost pro mezinárodní právo v nakladatelství Eva Rozkotová, 2018, s. 219–235.

¹⁴ Jednací řád Tribunálu ze dne 4. března 2015 (Úřední věstník. 2015, L 105, s. 1) změněný dne: (1) 13. července 2016 (Úřední věstník. 2016, L 217, s. 71), (2) 13. července 2016 (Úřední věstník. 2016, L 217, s. 72), (3) 13. července 2016 (Úřední věstník. 2016, L 217, s. 73), (4) 31. července 2018 (Úřední věstník. 2018, L 240, s. 67), (5) 11. července 2018 (Úřední věstník. 2018, L 240, s. 68).

¹⁵ Jednací řád Soudního dvora, OJ L 265, 29. 9. 2012, s. 1–42.

státy. V případě, že rozhodnutí Tribunálu napadnou v přípustném rozsahu obě sporné strany, může SD v souladu s čl. 54 projednání obou nebo více kasačních opravných prostředků spojit.¹⁶

Jednotlivci a jednotky uvedené na sankčních seznamech se tedy mohou svého cíle – *delistingu* – domoci přímo u Rady (spíše jen teoreticky) nebo prostřednictvím soudů. V případě, že jejich žalobě nevyhoví Tribunál, stále mají naději spojenou s kasačním opravným prostředkem a rozhodnutím Soudního dvora.

O kasačním opravném prostředku rozhodne soud rozsudkem nebo usnesením. Usnesení soud vydá, pokud je podaný opravný prostředek zcela nebo zčásti zjevně nepřipustný ve smyslu čl. 181 Jednacího řádu. Rozsudkem SD kasační opravný prostředek zamítne nebo mu vyhoví, může také částečně vyhovět a částečně zamítnout. V případě vyhovění může Soudní dvůr vrátit věc k novému rozhodnutí Tribunálu, nebo může o žalobě sám rozhodnout.

Soudní dvůr v kasačním řízení nepřezkoumává skutkovou stránku prvoinstančního rozhodnutí a tím navrhovatele motivuje k argumentaci nesprávným právním posouzením. Současně ale v *delistingových* věcech platí čl. 275 druhý odstavec¹⁷ SFEU, který je Soudním dvorem vykládán tak, že „*unijní soudy musí v souladu s pravomocemi, které jim jsou na základě Smlouvy svěřeny, zajišťovat v zásadě úplný přezkum legality všech unijních aktů z hlediska základních práv, která jsou součástí unijního právního řádu, a to i tehdy, mají-li takové akty provádět rezoluce přijaté Radou bezpečnosti na základě kapitoly VII Charty Spojených národů [...]*“¹⁸ Poukazování na rozpor se základními právy (zejména právem na účinnou soudní ochranu, právem na majetek nebo právem na dobrou pověst a soukromý život) tak představuje druhý významný proud v argumentaci navrhovatelů.

3. Stovky žalob, desítky kasačních opravných prostředků

S omezujícími opatřeními mohou být spojena i jiná řízení, než jsou žaloby na neplatnost, např. žaloby na náhradu škody nebo řízení o předběžné otázce. Tento článek se ale soustřeďuje pouze na řízení na neplatnost podle čl. 263 TFEU a v jeho rámci zaostruje svoji pozornost na možný druhý stupeň projednávání takových žalob, na kasační řízení. Veškeré informace o počtu řízení, informace o podrobném obsahu zkoumaných sporů i texty rozhodnutí byly zjištěny na stránkách Soudního dvora EU curia.europa.eu v databázi judikatury evropských soudů prostřednictvím vyhledávacího formuláře.¹⁹

Od října 2002 do konce května 2019 rozhodl Tribunál (Soud prvního stupně) ve 286 řízeních o žalobách na neplatnost aktu zavádějícího omezující opatření v oblasti Společné zahraniční a bezpečnostní politiky.²⁰ V období do 7. 7. 2017 (ve kterém bylo rozhodnuto

¹⁶ Např. C-403/06 P (Joined Cases C-399/06 P, C-403/06 P) *Ayadi v. Council*, ECLI:EU:C:2009:496, nebo C-539/10 P (Spojené věci C-539/10 P a C-550/10 P) *Al-Aqsa v. Rada a Pays-Bas / Al-Aqsa*, ECLI:EU:C:2012:711.

¹⁷ „Soudní dvůr Evropské unie však má pravomoc kontrolovat dodržování článku 40 Smlouvy o Evropské unii a rozhodovat o žalobách podaných za podmínek stanovených v čl. 263 čtvrtém pododstavci této smlouvy, které se týkají přezkumu legality rozhodnutí, jimiž se stanoví omezující opatření vůči fyzickým nebo právnickým osobám, přijatých Radou na základě hlavy V kapitoly 2 Smlouvy o Evropské unii.“

¹⁸ C-584/10 P *Komise a další v. Kadí*, ECLI:EU:C:2013:518, odst. 97.

¹⁹ InfoCuria – Case-law of the Court of Justice [online], neuvédeno [31. 5. 2019]. Dostupné z: <<http://curia.europa.eu/juris/recherche.jsf?language=en>>.

²⁰ Nastavení vyhledávacího formuláře: Text = „restrictive measures“, Subject-matter = „Common foreign and security policy“, Documents = „Notices published in OJ: Cases closed“, Court = „General Court“, Case status = „Cases closed“, Period or date = „Date of delivery“; period = „from 01/01/2000 to 31/05/2019“, Procedure and result = „Actions for annulment“.

Tribunálem o všech žalobách, které později byly napadeny kasačním opravným prostředkem), projednal a rozhodl Tribunál 246 žalob.²¹ Soudní dvůr ve sledovaném období (respektive od února 2005 do 31. května 2019) rozhodl v 53 kasačních řízeních, souvisejících se sankční praxí Evropské unie. Přibližně jedna pětina rozsudků Tribunálu tedy byla napadena kasačním opravným prostředkem a projednána v kasačním řízení Soudním dvorem.

Soud vynesl 44 rozsudků²² a 9 usnesení²³. Z nich je předmětem další analýzy a komparace 40 rozhodnutí Soudního dvora, která se přímo týkají *delistingu* a ve kterých se jednotlivci a jednotky domáhají vyškrtnutí ze sankčního seznamu nebo se orgány EU domáhají ponechání vyškrtnutých jednotlivců nebo jednotek na sankčním seznamu. Zahrnuto není 7 rozsudků a 6 usnesení ve věcech, které přímo s *delistingem* nesouvisí.²⁴

Skupina dále zkoumaných rozhodnutí sestává z 37 rozsudků a 3 usnesení. Za účelem analýzy a vyhodnocení byl první rozhodnutý případ *PKK and KNK v. Council* rozdělen na dvě epizody (odděleně pro PKK a KNK), protože Soud rozhodl o každém navrhovateli odlišně. Ve spojené věci C-539/10 P a C-550/10 P bylo současně rozhodováno o kasačním opravném prostředku jednotky (*Stichting Al-Aqsa*) a kasačním opravném prostředku Nizozemského království a Komise.²⁵ Do studie je zahrnuta pouze ta část kasačního řízení, kterou vyvolal stát, napadající vyškrtnutí ze sankčního seznamu Tribunálem. Jednotka se domáhala změny odůvodnění rozsudku Tribunálu a tomu odpovídající kasační opravný prostředek proto není do seznamu případů zařazen. Ostatní případy plně respektují rozsah věci tak, jak byl posuzován Soudním dvorem. Předmětem analýzy je celkem 41 případů.

U všech sledovaných případů byla z výstupu z databáze Soudního dvora EU převzata informace o číslu věci, datu vydání rozsudku Soudního dvora a označení věci jménem/názvem hlavních účastníků řízení. Podrobnější informace o počtu a právní povaze účastníků, datu vydání a obsahu rozhodnutí Tribunálu, zaměření omezujících opatření a jejich návaznosti na sankční rezoluce OSN, o konkrétním obsahu kasačního opravného prostředku a o způsobu jeho vyřízení jsou čerpány přímo z jednotlivých rozsudků a usnesení Soudního dvora a Tribunálu.

Pro účely analýzy jsou sledovaná kasační řízení rozdělena do dvou skupin podle toho, která ze stran řízení vyvolala. První – početně silnější – část kasačních řízení ve zkoumaném vzorku případů iniciovali žalobci v prvoinstančním řízení (listovaní jednotlivci a jednotky, jejichž žaloby Tribunál zamítl nebo vydal usnesení o tom, že nejsou splněny nepominutelné podmínky řízení). Méně obsáhlou druhou skupinu kasačních opravných prostředků podaly orgány EU (Rada, Komise, případně i jednotlivé členské státy) proti těm rozsudkům Tribunálu, které žalobám dotčených osob vyhověly.

²¹ Nastavení vyhledávacího formuláře: Text = „restrictive measures“, Subject-matter = „Common foreign and security policy“, Documents = „Notices published in OJ: Cases closed“, Court = „General Court“, Case status = „Cases closed“, Period or date = „ate of delivery“, period= „from 01/01/2000 to 07/07/2017“, Procedure and result = „Actions for annulment“.

²² Nastavení vyhledávacího formuláře: Text = „restrictive measures“, Subject-matter = „Common foreign and security policy“, Documents = „Documents published in the ECR: Judgments, Documents not published in the ECR : Judgments“, Court = „Court of Justice“, Period or date = „Date of delivery“, period= „from 01/01/2000 to 31/05/2019“, Procedure and result = „Appeals“.

²³ Nastavení vyhledávacího formuláře: Text = „restrictive measures“, Subject-matter = „Common foreign and security policy“, Documents = „Documents published in the ECR: Orders, Documents not published in the ECR: Orders (All)“, Court = „Court of Justice“, Period or date = „Date of delivery“, period= „from 01/01/2000 to 31/05/2019“, Procedure and result = „Appeals“.

²⁴ Jde např. o kasační opravné prostředky, které se týkají pouze nákladů řízení, tzv. vnitřního terorismu nebo předběžných opatření.

²⁵ C-539/10 P *Al-Aqsa v. Rada a Pays-Bas / Al-Aqsa*, ECLI:EU:C:2012:711.

V každém stupni řízení je vyhodnocena úspěšnost (1) respektive neúspěšnost (0) jednotek a jednotlivců. Nastat mohou tyto základní situace:

- 1) listovaná osoba neuspěla s žalobou na neplatnost u Tribunálu, podala kasační opravný prostředek, Soud jej zamítl (výsledek rozhodování 0 – 0);
- 2) listovaná osoba neuspěla s žalobou na neplatnost u Tribunálu, podala kasační opravný prostředek, Soud napadené rozhodnutí Tribunálu zrušil a sám rozhodl tak, že žalobě vyhověl (0 – 1);
- 3) listovaná osoba neuspěla s žalobou na neplatnost u Tribunálu, podala kasační opravný prostředek, Soud napadené rozhodnutí Tribunálu zrušil a věc vrátil k novému projednání Tribunálu. Tribunál žalobě na neplatnost vyhověl a napadený akt EU zrušil. (0 – N – 1);
- 4) listovaná osoba uspěla s žalobou na neplatnost u Tribunálu, kasační opravný prostředek podal orgán EU nebo členský stát, Soud kasační opravný prostředek zamítl, čímž potvrdil vyškrtnutí osoby (1 – 1);
- 5) listovaná osoba uspěla s žalobou na neplatnost u Tribunálu, kasační opravný prostředek podal orgán EU nebo členský stát, Soud opravnému prostředku vyhověl, napadený rozsudek zrušil a žalobu dotčené osoby na neplatnost zamítl (1 – 0);
- 6) listovaná osoba uspěla s žalobou na neplatnost u Tribunálu, kasační opravný prostředek podal orgán EU nebo členský stát, Soud opravnému prostředku vyhověl, napadený rozsudek zrušil a věc vrátil Tribunálu k novému rozhodnutí. Tribunál žalobu na neplatnost zamítl. (1 – N – 0).

V případech, kdy Soudní dvůr kasačnímu opravnému prostředku vyhověl a věc vrátil k novému rozhodnutí Tribunálu, Tribunál vždy rozhodl opačně než ve svém prvním a následně napadeném rozhodnutí; varianta 1 – N – 1 nebo 0 – N – 0 tedy nenastala. Situace 2), 3) a 4) budou při analýze považovány za úspěch jednotlivce nebo jednotky, kteří se domohli vyškrtnutí. Situace 1), 5) a 6) budou naopak interpretovány jako neúspěch listované osoby, respektive úspěch EU.

4. Kasační řízení iniciovaná jednotlivci a jednotkami

Ve skupině 32 případů (Tabulka 1), kdy byl kasační opravný prostředek podán jednotlivcem nebo jednotkou, směřuje největší počet stížností proti omezujícím opatřením souvisejícím s Íránem (11 řízení), proti sankcím namířeným vůči osobám spojeným s Al-Kajdá (5 řízení), proti omezujícím opatřením souvisejícím se Sýrií (4 řízení), Ukrajinou (3 řízení) a terorismem (3 případy). Rozsudky Tribunálu týkající se sankcí proti Bělorusku, Egyptu, Myanmaru a Pobřeží slonoviny byly napadeny vždy jedenkrát, sankce vůči Zimbabwe byly předmětem sporu ve dvou řízeních. Většina kasačních řízení se týkala omezujících opatření EU vycházejících ze sankcí OSN (20 případů); 12krát byly napadeny autonomní sankce EU (Bělorusko, Egypt, Myanmar, Sýrie, Ukrajina, Zimbabwe).

Vyrovnaně působí počet kasačních řízení vyvolaných jednotlivci (14 řízení) a jednotkami (14 řízení), ve čtyřech řízeních byli navrhovateli jednotlivci i jednotky. Pohled na tuto vyrovnanost se změní, použijeme-li absolutní počty navrhovatelů – 40 jednotek oproti 135 jednotlivcům. I když nejčastěji kasační opravný prostředek podávala jen jedna fyzická osoba nebo jedna společnost, součástí vzorku je i věc *Tomana v. Council*, kde se změny rozhodnutí Tribunálu neúspěšně domáhalo společně 110 jednotlivců a 11 jednotek.

Tabulka 1. Kasační řízení týkající se omezujících opatření vyhlášených EU, ve kterých je návrhatelem dotčená osoba nebo jednotka

Účastníci řízení (počet dotčených jednotlivců – I a jednotek – E)	Sankční režim / vazba na OSN	Datum vydání rozhodnutí Tribunálu o žalobě	Výsl.	Datum vydání rozhodnutí Soudního dvora	Výsl.	Datum vydání rozhodnutí Tribunálu po vrácení věci	Výsl.	Sit.
PKK and KNK v. Council (PKK) (1 E)	Terorismus / UNSC 1373 (2001)	15.02.2005	0	18.01.2007	N	03.04.2008	1	3
PKK and KNK v. Council (KNK) (1 E)	Terorismus / UNSC 1373 (2001)	15.02.2005	0	18.01.2007	0			1
Kadi v. Council and Commission (1 I, 1 E)	Al-Kajdá / UNSC 1267 (1999)	21.09.2005	0	03.09.2008	1			2
Hassan v. Council and Commission (2 I)	Al-Kajdá / UNSC 1267 (1999)	12.07.2006	0	03.12.2009	1			2
France v. People's Mojahedin Organization of Iran (1 E)	Terorismus / UNSC 1373 (2001)	04.12.2008	0	21.12.2011	0			1
Melli Bank v. Council (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	09.07.2009	0	13.03.2012	0			1
Bank Mellī Iran v. Council (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	14.10.2009	0	16.11.2011	0			1
Tay Za v. Council (1 I)	Myanmar	03.07.2010	0	13.03.2012	1			2
Gbagbo v. Council (5 I)	Pobřeží slonoviny / UNSC 1572 (2004)	13.07.2011	0	23.04.2013	0			1
Ayadi v. Commission (1 I)	Al-Kajdá / UNSC 1267 (1999)	31.01.2012	0	06.06.2013	N	14.04.2015	1	3
Abdulrahim v. Council and Commission (1 I)	Al-Kajdá / UNSC 1267 (1999)	28.02.2012	0	28.05.2013	N	14.01.2015	1	3
Europäisch-Iranische Handelsbank v. Council (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	06.09.2013	0	05.03.2015	0			1
Anbouba v. Council – C-615/13 P (1 I)	Sýrie	13.09.2013	0	21.04.2015	0			1
Anbouba v. Council – C-630/13 P (1 I)	Sýrie	13.09.2013	0	21.04.2015	0			1
Ezz and Others v. Council (4 I)	Egypt	27.02.2014	0	05.03.2015	0			1
National Iranian Oil Company v. Council (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	16.07.2014	0	01.03.2016	0			1
Georgias and Others v. Council and Commission (1 I, 2 E)	Zimbabwe	18.09.2014	0	01.12.2015	0**			1
Ipatau v. Council (1 I)	Bělorusko	23.09.2014	0	18.06.2015	0			1
NICO v. Council (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	20.01.2015	0	10.12.2015	0**			1
Akhras v. Council (1 I)	Sýrie	12.02.2015	0	07.04.2016	0			1
Central Bank of Iran v. Council (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	25.03.2015	0	07.04.2016	0			1
Tomana v. Council (1 I0 I, 11 E)	Zimbabwe	22.04.2015	0	28.07.2016	0			1
Al-Faqih and Others v. Commission (3 I, 1 E)	Al-Kajdá / UNSC 1390 (2002)	28.10.2015	0	15.06.2017	0			1
Sharif University of Technology v. Council (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	28.04.2016	0	04.04.2017	0**			1
Bank Mellat v. Council (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	02.06.2016	0	06.09.2018	0*			N
National Iranian Tanker Company v. Council (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	14.09.2016	0	29.11.2018	0			1
Yanukovich v. Council (C-599/16 P) (1 I)	Ukrajina	15.09.2016	0	19.10.2017	0			1
Yanukovich v. Council (C-598/16 P) (1 I)	Ukrajina	15.09.2016	0	19.10.2017	0			1
Islamic Republic of Iran Shipping Lines and Others v. Council (11 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	17.02.2017	0	31.01.2019	0			1
Bank Tejarat v. Council (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	14.03.2017	0	29.11.2018	0			1
Haswani v. Council (1 I)	Sýrie	22.03.2017	0	24.01.2019	N			
Azarov v. Council (1 I)	Ukrajina	07.07.2017	0	19.12.2018	1			2

Zdroj: vlastní zpracování. Pozn.: * Soudní dvůr zrušil rozhodnutí Tribunálu, ale o žalobě nerozhodl, protože sankční režim byl již ukončen a žalobce tak ztratil právní zájem na podání žaloby. ** Ve věci bylo rozhodnuto usnesením.

I když vzorek případů je relativně omezený, zřetelně se v něm rýsuje kompaktní skupina případů souvisejících se sankcemi proti Íránu. Charakteristickým znakem této skupiny je jednoznačný neúspěch navrhovatelů, kterými jsou ve všech případech jednotky.

5. Kasační řízení vyvolaná orgány EU

Všech devět kasačních řízení, které ve věci *delistingu* iniciovaly orgány EU (Tabulka 2), se týká omezujících opatření EU založených na sankcích Rady bezpečnosti OSN, ani v jednom případě nebyl předmětem sporu autonomní sankční režim EU. Čtyřikrát se Soudní dvůr vyjadřoval k sankčnímu seznamu v souvislosti s Íránem, třikrát v souvislosti s terorismem, po jednom řízení se dotýkalo omezujících opatření proti Pobřeží slonoviny a proti osobám spojeným s Al-Kajdá. Menšímu počtu řízení odpovídají i nižší počty dotčených jednotlivců (3) a jednotek (7). Ve všech případech rozhodl soud formou rozsudku.

Tabulka 2. Kasační řízení týkající se omezujících opatření vyhlášených EU, ve kterých je navrhovatelem orgán EU nebo členský stát EU

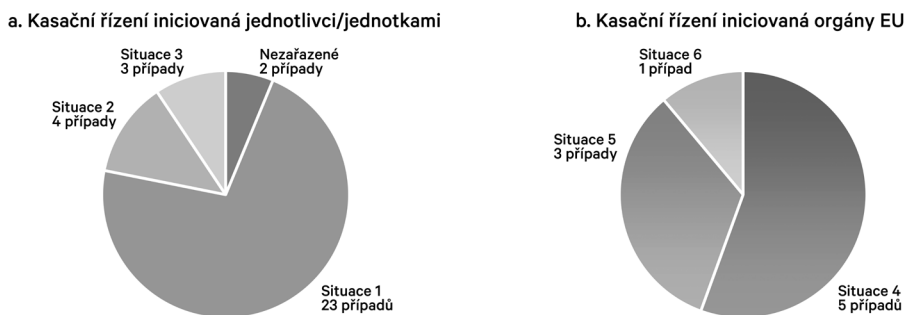
Účastníci řízení (počet dotčených jednotlivců – I a jednotek – E)	Sankční režim / vazba na OSN	Datum vydání rozhodnutí Tribunálu o žalobě	Výsl.	Datum vydání rozhodnutí Soudního dvora	Výsl.	Datum vydání rozhodnutí Tribunálu po vrácení věci	Výsl.	Sit.
Al-Aqsa v. Council (Nizozemí a Rada v Al Aqsa)* (1 E)	Terorismus / UNSC 1373 (2001)	09.09.2010	1	15.11.2012	0			5
Commission v. Kadi (1 I)	Al-Kajdá / UNSC 1267 (1999)	30.09.2010	1	18.07.2013	1			4
Council v. Bamba (1 I)	Pobřeží slonoviny / UNSC 1572 (2004)	08.06.2011	1	15.11.2012	0			5
Council v. Fulmen and Mahmoudian (1 I, 1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	21.03.2012	1	28.11.2013	1			4
Council v. Manufacturing Support & Procurement Kala Naft (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	25.04.2012	1	28.11.2013	0			5
Council v. Bank Mellat (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	29.01.2013	1	18.02.2016	1			4
Council v. Bank Saderat Iran and Commission (1 E)	Írán / UNSC 1737 (2006)	05.02.2013	1	21.04.2016	1			4
Council v. LTTE (1 E)	Terorismus / UNSC 1373 (2001)	16.10.2014	1	26.07.2017	1			4
Council v. Hamas (1 E)	Terorismus / UNSC 1373 (2001)	17.12.2014	1	26.07.2017	N	14.12.2018	0	6

Zdroj: vlastní zpracování. * Kasační opravný prostředek podala jednotka i členský stát. Stížnost jednotky se týkala odůvodnění, proto není zahrnuta v Tabulce 1.

6. Úspěšnost v kasačních řízeních

Jsou navrhovatelé v kasačních řízeních spíše úspěšní nebo spíše neúspěšní? Graf 1 ilustruje průběh a konečný výsledek v kasačních řízeních.

V řízeních, vyvolaných jednotlivci a jednotkami, zřetelně převažuje situace 1 – listovaná osoba neuspěla s žalobou na neplatnost u Tribunálu, podala kasační opravný prostředek a tento byl Soudním dvorem zamítnut (23 případů). V sedmi případech listované osoby vyškrtnutí dosáhly, a to buď přímo na základě rozhodnutí Soudního dvora – situace 2 (4 případy), nebo po vrácení věci Tribunálu na základě nového rozhodnutí Tribunálu – situace 3 (3 případy). Dva případy nebylo možné zařadit (ve věci *Bank Mellat v. Council* Soud nerozhodl, protože žalobce ztratil právní zájem na rozhodnutí, ve věci *Haswani v. Council* nebylo ještě řízení před Tribunálem ukončeno). Úspěšnost jednotlivců a jednotek před SD v jimi vyvolaných kasačních řízeních je 23 % (7 z 30 definitivně ukončených případů).

Zdroj: vlastní zpracování.

Graf 1. Rozdělení řízení o kasačních opravných prostředcích podle výsledku

Orgánům EU se prostřednictvím kasačního opravného prostředku nepodařilo zvrátit rozhodnutí Tribunálu v pěti případech (situace 4). Ve čtyřech případech se kasační opravný prostředek osvědčil jako cesta k zachování sankciovaných osob na sankčním seznamu, z toho třikrát na základě rozhodnutí Soudního dvora a jedenkrát na základě rozhodnutí Tribunálu po vrácení věci k novému projednání. Úspěšnost orgánů EU před SD v jimi vyvolaných kasačních řízeních je tedy 44 % (4 z 9 případů). Celková úspěšnost navrhovatelů (dotčených osob i orgánů) je po rozhodnutí věci Soudním dvorem a případně novém rozhodnutí Tribunálu 28 % (11 z 39 případů).

Vedle úspěšnosti v kasačním řízení lze vyhodnotit také úspěšnost žalobců a zjistit, v kolika ze sledovaných případů dosáhli svého cíle – vyškrtnutí ze sankčního seznamu. Při spojení všech kasačních řízení a s přihlédnutím k rozhodnutí Tribunálu ve věcech, které mu Soudem byly vráceny, představují situace 1), 5) a 6) neúspěch jednotky nebo jednotlivce (ponechání na sankčním seznamu) a situace 2), 3) a 4) vypovídají o dosažení *delistingu*, tedy o úspěchu listovaných osob. Konečný úspěch dotčených osob byl zjištěn ve 12 z 39 jednoznačně ukončených epizod a jeho míra tedy činí 31 %.

Zařazení desítek sledovaných případů do šesti situací podle průběhu řízení umožňuje také zhodnotit soulad nebo nesoulad rozhodovací činnosti Tribunálu a Soudního dvora. Situace 1) (výsledek rozhodování 0 – 0) a 4) (výsledek rozhodování 1 – 1) ukazují na shodu obou soudů, ať už na tom, že žalobce má být vyškrtnut ve 23 případech (situace 1), nebo nemá být vyškrtnut v pěti případech (situace 4). Naopak situace 2) (výsledek 0 – 1), která nastala ve 4 případech, společně se situací 5) (1 – 0), která je zaznamenána třikrát, svědčí o jasně rozdílném právním závěru obou soudů na věc. Jako nesouhlas Soudního dvora s rozhodnutím Tribunálu lze vnímat i tři případy spadající do situace 3 a jeden případ klasifikovaný jako situace 6). Celkově lze ale shrnout, že shoda soudů (potvrzení rozsudku Tribunálu) je zřetelná v 28 případech, což v celkovém počtu 39 jednoznačně klasifikovaných případů představuje 72 %. Tomu odpovídá výše zjištěný 28procentní úspěch navrhovatelů v kasačním řízení.

Toto číslo současně odpovídá na otázku, zda se navrhovatelům „vyplatí“ kasační opravný prostředek podat, respektive nakolik jsou v kasačních řízeních úspěšní navrhovatelé, bez ohledu na to, zda jde o žalobce, nebo žalované v řízení před Tribunálem. V situaci, kdy je 72 % kasačních opravných prostředků zamítnuto, lze uzavřít, že před Soudním dvorem zaznamená úspěch méně než 30 % navrhovatelů. Ve skupině jednoznačně ukončených řízení jde o 7 případů (situace 2 a 5), kdy navrhovatelům přímo vyhověl Soudní

dvůr a 4 případy (situace 3 a 6), kdy navrhovatelé dosáhli svého cíle až po novém projednání žaloby Tribunálem.

Pokud jde o argumentaci úspěšných navrhovatelů, tedy těch, kteří v kasačním opravném prostředku uvedli nejméně jeden přípustný a současně opodstatněný důvod, lze ji orientačně rozdělit do tří skupin. Případy zařazené do první skupiny spojuje úspěšná argumentace základními právy, zejména právem na obhajobu a zásadou účinné soudní ochrany, případně právem na ochranu vlastnictví. I když ve většině případů se základní práva objevovala v argumentaci sankcionovaných osob (*Kadi v. Council and Commission*²⁶ a následně spojené věci *Hassan v. Council and Commission* a *Ayadi v. Commission*²⁷), ve věci *Council v. Bamba*²⁸ ji s úspěchem využila Rada, když zpochybnila rozsah ochrany práva na odůvodnění, který žalobkyni přiznal Tribunál.

V případech zařazených do druhé skupiny se týká argumentace navrhovatelů otázek souvisejících s přípustností žaloby. Ta byla ve všech sem spadajících případech shledána Tribunálem nepřipustnou. V kasačním řízení ale Soudní dvůr konstatoval, že posouzení plné moci, respektive zkreslení důkazů o zastupování a existenci žalobce vedoucí k zamítnutí žaloby ve věci *PKK and KNK v. Council* v části týkající se PKK²⁹ bylo právně nesprávné. Ve věci *Haswani v. Council* Tribunál nepřipustil druhý návrh žalobce na úpravu žaloby z důvodu, že neobsahuje žalobní důvody a argumenty. Soudní dvůr poukázal ve shodě s navrhovatelem na znění čl. 86 odst. 3 Jednacího řádu Tribunálu a rozhodnutí Tribunálu zrušil s tím, že upravené žalobní důvody a argumenty musí být k návrhu na úpravu připojeny pouze tehdy, jeví-li se to nezbytným.³⁰ Na právní zájem žalobce domáhat se zrušení sankčního předpisu EU, který původně zahrnoval jeho jméno, i poté, co bylo jeho jméno vyškrtáno, se koncentrovala argumentace ve věci *Abdulrahim v. Council and Commission*. Soudní dvůr konstatoval, že právní zájem žalobce na zrušení napadeného předpisu může přetrvat (s ohledem na důsledky tvrzené protiprávnosti a na povahu údajně utrpěné újmy) i tehdy, když napadený akt přestal v průběhu řízení vyvolávat účinky.³¹

Třetí skupina úspěšných argumentací se váže k sestavování sankčních seznamů a k otázce, zda konkrétní listovaná osoba odpovídá obecné definici sankcionovaných v textu předpisu. V tomto směru nemohou navrhovatelé argumentovat skutkovými okolnostmi, uspěli ale při poukázání na nesprávné právní posouzení s takovouto kvalifikací související. V případech *Council v. Hamas*, *Azarov v. Council* a *Nizozemí a Rada v. Al Aqsa* se Soudní dvůr zabýval tím, jak je podloženo zařazení a ponechání žalobců na sankční seznamy. V prvním uvedeném případě soud se soud ztotožnil s argumentací Rady, že rozhodnutí Tribunálu (které vedlo k vyškrtnutí Hamásu ze sankčního seznamu) vycházelo z nesprávného právního posouzení, když podle názoru Tribunálu nepostačovaly na ponechání Hamásu na seznamu informace získané o činnosti hnutí z médií. Soud připomněl, že

²⁶ C-402/05 P *Kadi v. Council and Commission*, ECLI:EU:C:2008:461, odst. 352, 353 a 370.

²⁷ C-403/06 P (Joined Cases C-399/06 P, C-403/06 P) *Ayadi v. Council*, ECLI:EU:C:2009:496, *Hassan v. Council and Commission*, ECLI:EU:C:2009:748, odst. 92.

²⁸ C-417/11 P *Council v. Bamba*, ECLI:EU:C:2012:718, odst. 63.

²⁹ C-229/05 P *PKK and KNK v. Council*, ECLI:EU:C:2007:32.

³⁰ C-313/17 P *Haswani v. Council*, ECLI:EU:C:2019:57, odst. 33.

³¹ C-239/12 P *Abdulrahim v. Council and Commission*, ECLI:EU:C:2013:331, odst. 62–64. Ve věci *Bank Mellat v. Council* (C-430/16 P, ECLI:EU:C:2018:668), ve které navrhovatel velmi podobně argumentoval přetrváváním právního zájmu, ovšem Soudní dvůr EU konstatoval, že závěry vyplývající z rozsudku ve věci *Abdulrahim v. Council and Commission*, který se týkal cílených individuálních finančních omezení, nelze aplikovat i na odvětvová omezující opatření (zákaz transakcí mezi unijními a iránskými bankami a finančními institucemi), která postihla Bank Mellat (odst. 54 a 55).

zatímco prvotní zařazení osoby nebo jednotky na sankční seznam je podmíněno existencí vnitrostátního rozhodnutí,³² pro ponechání na sankčním seznamu jsou informace z tisku a internetu o činnosti tohoto konkrétního žalobce postačující.³³ V druhém uvedeném případě bylo zařazení žalobce na sankční seznam podloženo rozhodnutím ukrajinských orgánů o zahájení trestního řízení souvisejícího se zneužitím veřejných prostředků nebo majetku proti žalobci. Tribunál žalobu zamítl, když mimo jiné dospěl k závěru, že Rada nebyla povinna ověřit, zda výchozí ukrajinské rozhodnutí bylo přijato při dodržení práva na obhajobu a práva na účinnou soudní ochranu. Tuto část uvažování Tribunálu označil Soudní dvůr za právně nesprávnou, prvostupňový rozsudek zrušil a žalobě vyhověl.³⁴ V řízení vyvolaném před Tribunálem nadací Al-Aqsa uspěl navrhovatel v kasačním řízení (Nizozemské království) s argumentem, který rozporoval názor Tribunálu, že po zrušení vnitrostátního předpisu, na jehož základě byla nadace zařazena na sankční seznam EU, se vytratil důvod pro ponechání navrhovatelky na sporném seznamu.³⁵

Ve věci *Tay Za v. Council*³⁶ Soudní dvůr žalobci (a současně navrhovateli) plně vyhověl. Uvedl, že v případě omezujících opatření vůči Myanmaru, která jsou namířena proti představitelům vojenského režimu, nelze vystačit s předpokladem, že rodinní příslušníci ředitelů podniků mají prospěch z funkcí zastávaných těmito řediteli, a tedy že mají rovněž prospěch z hospodářské politiky vlády. Žalobce byl synem ředitele a nelze jen na základě předpokladu konstatovat dostatečnou vazbu mezi ním a vojenským režimem v Myanmaru. Do skupiny sporů, v nichž uspěla argumentace související s kvalifikací, patří i *Council v. Manufacturing Support & Procurement Kala Naft*. V něm Soud shledal právně nesprávným názor Tribunálu, podle něž by důvodem pro zařazení na sankční seznam měla být skutečnost, že dotčený subjekt dříve jednal problematickým způsobem a že pouhé riziko, že takto bude jednat v budoucnu, pro listování nestačí.³⁷

Výše uvedený rozbor úspěšných argumentací je ale nutno uzavřít s tím, že z něj nelze vyvozovat obecné závěry o tom, jaká argumentace navrhovatelů je v kasačním řízení úspěšná. I přes řadu podobností jsou jednotlivé sankční předpisy konstruovány nezávisle, s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem, a rozhodnutí Soudního dvora týkající se jednoho sankčního režimu není proto vždy přenositelné do prostředí jiného režimu. A i v rámci vybraného sankčního režimu pak nelze rozhodnutí v jedné věci automaticky a plošně aplikovat na ostatní související spory, neboť každý případ je Tribunálem i Soudním dvorem posuzován individuálně, protože i napadané zapisování na sankční seznam (co do důvodů a okolností) je vysoce individualizovaným rozhodnutím.

³² V tomto případě se jednalo o rozhodnutí o zákazu hnutí vydané ministrem vnitra ve Spojeném království a označení Hamásu za teroristický subjekt v nařízení prezidenta Spojených států amerických. C-79/15 P *Council v. Hamas*, ECLI:EU:C:2017:584, odst. 10.

³³ C-79/15 P *Council v. Hamas*, ECLI:EU:C:2017:584, odst. 43–50.

³⁴ C-530/17 P *Azarov v. Council*, ECLI:EU:C:2018:1031, odst. 24 a 41.

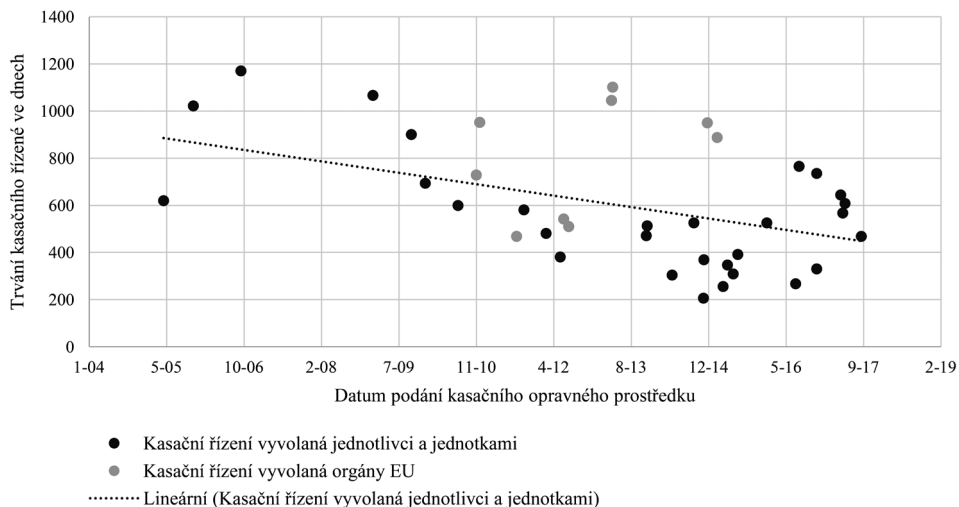
³⁵ C-539/10 P *Al-Aqsa v. Rada a Pays-Bas / Al-Aqsa*, ECLI:EU:C:2012:711, odst. 91.

³⁶ C-376/10 P *Tay Za v. Council*, ECLI:EU:C:2012:138, odst. 71.

³⁷ C-348/12 P *Council v. Manufacturing Support & Procurement Kala Naft*, ECLI:EU:C:2013:776, odst. 84. V tomto případě se ale Soudní dvůr podrobně zabýval také právem na odůvodnění a jeho rozsahem v situaci, kdy Rada pro zápis na sankční seznam v konkrétním případě uvedla více důvodů: 1) Obchodování se zbožím v odvětví ropy a plynu, které lze využít v iránském jaderném programu. 2) Společnost se pokusila se získat materiál – vrata z vysoce odolné slitiny – pro který neexistuje použití mimo jaderný průmysl. 3) Vazby na společnosti zapojené do iránského jaderného programu. Zatímco Tribunál posuzoval uvedené důvody zvlášť a jednotlivě, Soudní dvůr konstatoval, že když jsou skutečnosti tvrzené v rámci prvního důvodu prokázány právně dostačujícím způsobem a jsou dostatečným důvodem pro *listing*, pak není – v souvislosti s *delistingovým* požadavkem žalobce – třeba ověřovat dostatečnost a podloženost dalších důvodů (odst. 58 a 91).

7. Trvání kasačních řízení

S ohledem na stále přibývající počet kasačních opravných prostředků je na místě položit si otázku, zda lze pozorovat a konstatovat relevantní změnu doby trvání řízení. Graf 2 zobrazuje délku trvání řízení v závislosti na datu vynesení rozhodnutí Tribunálu. Délka řízení je vypočtena jako rozdíl mezi datem podání kasačního opravného prostředku a datem vynesení rozsudku Soudního dvora.

Zdroj: vlastní zpracování.

Graf 2. Trvání řízení o kasačním opravném prostředku

Z grafu jednoznačně vyplývá nárůst počtu kasačních řízení zahajovaných jednotlivci a jednotkami po roce 2009 a první kasační řízení iniciovaná orgány EU ke konci roku 2010. Z dostupných dat lze vypočítat, že průměrná délka řízení zahájených jednotlivci byla 549 dnů, zatímco délka řízení zahájených orgány EU dosahovala 798 dnů. Nejdelší dobu – 1170 dnů – trvalo jedno z prvních kasačních řízení ve věci *Hassan v. Rada a Komise* zahájené již v roce 2006.³⁸ Jen 206 dní uplynulo na přelomu let 2014/15 mezi podáním kasačního opravného prostředku a vydáním rozsudku ve věci *Ipatau v. Rada*.³⁹ Podprůměrně krátkou dobou řízení (255, 267 a 369 dnů) se vyznačuje skupina tří případů⁴⁰ ukončených usnesením soudu na základě čl. 181 Jednacího řádu a projednaných bez nařízení ústního jednání.

Spojnice trendu pro všechna řízení má klesající tendenci. V celkovém souhrnu všech řízení o *delistingu* lze poukázat na zkracující se dobu trvání řízení a demonstrovat ji na srovnání průměrné délky prvních osmi řízení (kasační opravný prostředek byl podán

³⁸ C-399/06 P *Hassan v. Council and Commission*, ECLI:EU:C:2009:748.

³⁹ C-535/14 P *Ipatau v. Council* / *Ipatau v. Council*, ECLI:EU:C:2015:407.

⁴⁰ C-385/16 P *Sharif University of Technology v. Council*, ECLI:EU:C:2017:258; C-153/15 P *NICO v. Council*, ECLI:EU:C:2015:811; C-545/14 P *Georgias and Others v. Council and Commission*, ECLI:EU:C:2015:791.

v době mezi 9. 5. 2005 a 10. 12. 2010) a posledních osmi dosud ukončených řízení (kasační opravný prostředek byl podán v době mezi 2. 8. 2016 a 7. 9. 2017), která činila 836 dní v prvním a 556 dní ve druhém případě. Pro srovnání lze uvést, že průměrná doba zcela všech kasačních řízení ukončených u Soudního dvora EU mezi roky 2009–2015 oscilovala v jednotlivých letech kolem 15 měsíců (450 dní) a v roce 2016 klesla na cca 400 dní,⁴¹ je tedy zjevně kratší než doba trvání *delistingových* kasačních řízení.

Závěr

Po deseti letech od rozhodnutí Soudního dvora ve věci Jássina Kádího lze konstatovat, že se žaloby i kasační opravné prostředky týkající sankčních seznamů staly běžnou a pravidelnou součástí rozhodovací agendy SD. Přibližně pětina rozsudků Tribunálu souvisejících se sankčními seznamy je předmětem kasačního opravného prostředku. Využívají jej jak jednotky a jednotlivci nespokojení v případech, kdy Tribunál jejich žalobě nevyhoví, tak orgány Unie a státy v těch věcech, kdy Tribunál žalobě vyhověl a napadený akt v rozsahu, ve kterém se týkal žalobce, zrušil.

Tento příspěvek pracoval se skupinou 41 kasačních řízení. Jde v podstatě o všechna známá kasační řízení, která souvisí se Společnou zahraniční a bezpečnostní politikou, týkají se omezujících opatření, žalobce se v řízení před Tribunálem domáhal *delistingu*, kasační opravný prostředek se také týká vyškrtnutí ze sankčního seznamu a ve věci již bylo Soudním dvorem rozhodnuto. 32 kasačních opravných prostředků podali jednotlivci a jednotky, v devíti případech iniciovaly kasační řízení orgány Unie a státy.

Kasační řízení (iniciovaná žalobci i orgány Unie) nejčastěji souvisí se sankčním režimem proti Íránu, jedná se o 14 případů. Ten byl sice po roce 2015 výrazně zúžen (po uzavření dohody o íránském jaderném programu byla Radou bezpečnosti OSN zrušena omezující opatření související právě s možným vývojem jaderných zbraní a EU ponechala pouze autonomní opatření reagujících na porušování lidských práv), sledované spory ale byly zahájeny a proběhly v době jeho plné působnosti. V osmi případech rozhodoval soud o sankčním seznamu podporovatelů Al-Kajdá. Většina – 29 řízení – souvisí se sankčními předpisy, kterými EU provádí opatření Rady bezpečnosti OSN. Pouze 12 řízení se týkalo autonomních sankčních režimů EU.

Specifikem kasačních řízení souvisejících s Íránem je významná převaha sporů, vyvolaných právníkem osobou (23 dotčených entit), pouze v jediném případě byla žalobcem také fyzická osoba.⁴² V tomto směru se skupina „íránských řízení“ vymyká celému vzorku, ve kterém jsou spory vyvolané jednotkami i spory vyvolané jednotlivci zastoupeny vyváženě. V absolutních číslech, vycházejících z celkového počtu dotčených osob převažují (především díky více než stohlavě žalobě ve věci *Tomana v. Council*)⁴³ jednotlivci nad jednotkami (135:47).

Rozdělení dosud proběhlých kasačních řízení ve věci *delistingu* do šesti skupin podle průběhu a výsledku rozhodování v jednotlivých fázích řízení umožnilo zjistit, jak jsou navrhovatelé úspěšní. Za úspěch navrhovatele je považována situace, kdy Soudní dvůr

⁴¹ EUROPEAN COURT OF AUDITORS, Performance review of case management at the Court of Justice of the European Union (Special report No 14/2017) [online]. Luxembourg, 2017 [31. 5. 2019]. Dostupné z: <<http://publications.europa.eu/webpub/eca/special-reports/court-of-justice-14-2017/en/#figure1>>, fig. 10.

⁴² C-280/12 P *Council v. Fulmen and Mahmoudian*, ECLI:EU:C:2013:775.

⁴³ C-330/15 P *Tomana v. Council*, ECLI:EU:C:2016:601.

napadené rozhodnutí nahradí v souladu s kasačním opravným prostředkem nebo zruší a vrátí Tribunálu k novému projednání. Celková úspěšnost navrhovatelů je po rozhodnutí věci Soudním dvorem a případně novém rozhodnutí Tribunálu 28 % (11 z 39 případů). O něco více jsou úspěšné kasační opravné prostředky orgánů EU a členských států (44 %), než jednotlivců a jednotek (22 %). Srovnání závěrů Tribunálu a Soudního dvora v jednotlivých věcech ukázalo, že v 72 % případů Soud potvrdil rozhodnutí Tribunálu. Jiný pohled na seskupení případů umožňuje vyhodnotit úspěch žalobců, tedy pouze osob a jednotek zapsaných na sankční seznam. V 31 % případů vyústila žaloba k Tribunálu a následné kasační řízení do zrušení omezujících opatření ve vztahu k žalobci, ve zbývajícím množství případů žalobce vyškrtnutí ze sankčního seznamu nedosáhl.

Žaloba na neplatnost a případně kasační stížnost jsou pro osoby zapsané na sankční seznam prakticky jedinou možností, jak se vyškrtnutí domáhat. Dokud Rada bezpečnosti nevytvoří přezkumný mechanismus, který byl svou přístupností a dopady srovnatelný s možnostmi, které nabízí evropské soudnictví, lze očekávat, že i při nepřesvědčivé úspěšnosti zjištěné na sledovaném vzorku případů bude počet žalob k tribunálu i kasačních opravných prostředků k Soudnímu dvoru dále stoupat. Dobrou zprávou pro navhovaatele z řad dotčených osob je, že doba trvání kasačního řízení v *delistingových* věcech se zkracuje.

PŘÍSPĚVKY K BUDOUCNOSTI OBORU

Právní úprava obecního statku při vzniku Československa

Jiří Šouša*

Abstrakt: Text se pokouší přiblížit právní institut obecního statku a podobu jeho právní úpravy v českých zemích v roce 1918. Zabývá se rovněž důvody existence tohoto právního institutu, okolnostmi jeho zániku a rovněž se pokouší odpovědět na otázku, zda může být znalost historického právního institutu obecního statku v nějaké míře relevantní z pohledu současnosti.

Klíčová slova: právo, historie, obec, samospráva, majetek

Úvodem

Následující text se pokouší přiblížit právní institut obecního statku, podobu jeho právní úpravy v českých zemích v roce 1918, důvod jeho existence, okolnosti jeho zániku a rovněž se pokouší odpovědět na otázku, zda může být znalost tohoto historického právního institutu relevantní z pohledu současnosti.

1. Právní institut

Obecní statek neboli Allmend, ve Španělsku zařaditelný do právního institutu pojmenovaného ejido, v Japonsku iriai a v anglickojazyčném prostředí zahrnutý pod širší pojem commons představoval věci, na něž se vztahoval zvláštní právní režim. Jednalo se o některé nemovité věci ve vlastnictví obce, která s nimi nemohla volně nakládat, ale které užívali obyvatelé obce na základě historických obyčejů. Přitom toto užívání obecního statku mělo veřejnoprávní povahu. Lze též hovořit o veřejném užívání sui generis, které z pohledu platného právního řádu České republiky kombinovalo jisté znaky obecního i zvláštního užívání.

Obecním statkem byly obvykle louky, pastviny, pole nebo lesy. Například v roce 1918 mělo rozsáhlé lesy např. město Písek. Z nich část byla právě obecním statkem. Zvláštní formou obecního statku byl tzv. extravilán. Tj. pozemky, které se nacházely v katastru jedné vesnice a mohli je užívat obyvatelé jiné (sousední) vesnice.¹ Taková praxe je doložena třeba na Tábořsku v obci Bojenice.

Obecní právní vymezení obecního statku bylo obsaženo v § 287–288 Všeobecného občanského zákoníku rakouského.² Všeobecný občanský zákoník rakouský rozlišoval volné věci, veřejný statek, státní jmění a také obecní jmění a obecní statek. Obecní statek a obecní

* JUDr. Jiří Šouša, Ph.D., Právnická fakulta Univerzity Karlovy, E-mail: sousaj@prf.cuni.cz. Autorský přepis habilitační přednášky přednesené před vědeckou radou Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze na zasedání vědecké rady 17. října 2019.

¹ Dnes je jako extravilán chápáno území v katastru obce ležící mimo její zastavěné území.

² Uvozen patentem č. 946/1811 Sb. zákonů justičních.

jmění vytvářely vespolečně po roce 1849 vlastnictví samosprávné obce. Ustanovení § 288 Všeobecného občanského zákoníku rakouského rozlišovalo obecní jmění a obecní statek tak, že obecním jměním se rozuměly věci ve vlastnictví obce, z nichž příjmy byly určeny k úhradě výdajů obce a obecním statkem věci, které sloužily k užívání každého člena obce. Dobová civilistika (např. Rouček, Sedláček,³ Janovský⁴), oproti pojetí správní vědy (Laštovka⁵), rozšiřovala tato práva postupně na všechny lidi, neboť ztotožňovala obecní statek s místní obdobou obecného užívání. Jednalo se nicméně o jednu z možných koncepcí, spíše teoretickou.

Definice obecního statku totiž byla dále zpřesněna zvláštními předpisy – obecními zřízeními, tj. v roce 1918 platným obecním zřízením českým č. 7/1864 českého zemského zákoníku⁶ a obecním zřízením moravským č. 4/1864 moravského zemského zákoníku. Obecní statek znalo i slezské obecní zřízení č. 17/1863 slezského zemského zákoníku. Ustanovení § 70 českého obecního zřízení a analogické ustanovení moravského obecního zřízení⁷ stanovilo, že existence práva užívání obecních pozemků, i jeho rozsah je dán dosavadním, bez odporu platícím, místním právním obyčejem, s tím, že pokud neodůvodňoval žádný zvláštní právní titul výjimku,⁸ mohl oprávněný příslušník obce užívat obecní statek v rozsahu skutečné potřeby domu a statku.

Již z této definice jednoznačně vyplývá, že v dobové právní realitě neužívali obecní statek všichni lidé, dokonce ani všichni obyvatelé obce, ale jen někteří, určení dosavadním bez odporu trvajícím užíváním. Jednalo se obvykle o tzv. rustikalisty – podílníky, vlastníky kmenových usedlostí v obci. To potvrdila i dobová judikatura. Jako příklad lze uvést užívání obecního lesa. V něm mohly sbírat klestí buď osoby, které to činily od nepaměti a v rozsahu všeobecně známém či daném obyčejem, anebo oprávněné osoby v rozsahu skutečné potřeby domácnosti. Např. se jednalo o matku s větším počtem dětí, která neměla dost vlastních zdrojů palivového dřeva.

Základním pramenem existence obecního statku, rozsahu jeho užívání ze strany oprávněných subjektů i vymežujícím okruh uživatelů byl nepsaný historický místní obyčej, který trval bez odporu ve všeobecné známosti obyvatel obce. Rozhodující pro rozsah užívání obecního statku byla rovněž všeobecná známost skutečné potřeby oprávněného obyvatelů obce. To zřetelně ukazuje, že významný vliv na existenci užívacího práva měly i mimoprávní faktory, totiž vztahy mezi obyvateli obce, poznatky sousedů o stavu hospodářství oprávněného, jeho ekonomické síle a potřebách.

Nelze pominout, že podílníci měli rovněž jisté povinnosti. Především se jednalo o povinnost přispívat k úhradě zachování obecního statku, a to v poměru odpovídajícím rozsahu svého užívání obecního statku. Také nesměli změnit způsob zemědělského vzdělávání nemovitosti. Taková změna by znamenala okamžitý zánik příslušného místního obyčeje. Jedinou přípustnou výjimkou byla změna pastvin na pole, tedy z pohledu zemědělského zhodnocení nemovitosti.

³ ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl druhý (§§ 285 až 530)*. Praha: V. Linhart, 1935, s. 17–18.

⁴ JANOVSKÝ, Jaroslav. *Obecné užívání*. In: *Slovník veřejného práva československého. Svazek II. I až O*. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1932, s. 991, 992, 996.

⁵ LAŠTOVKA, Karel. *Samospráva. V. Hospodářství samosprávných svazkův územních*. In: *Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. S až T*. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 93–94.

⁶ V období přijetí obecního zřízení označovány jako *Gesetz- und Verordnungsblatt für das Königreich Böhmen*.

⁷ Ustanovení § 63 zákona č. 4/1864 mor. zem. zákoníku.

⁸ Měl se na mysli právě místní obyčej.

Na tomto místě je třeba zmínit, že v rámci rakouské jurisprudence a také v diskusích ohledně obecního statku, které probíhaly v českých zemích před vznikem Československa a v Rakousku ještě déle (např. ve Voralbersku byl zákon o obecním statku přijat v roce 1998⁹), se vyskytovala ještě jiná teoretická koncepce. Podle té nebyl obecní statek vlastnictvím obce, k němuž existovalo užívání podílníků, ale šlo o vlastnictví společenství podílníků, na něž dohlížela a které spravovala obec. Takové pojetí vycházelo z historických kořenů obecního statku, nicméně neodpovídalo právní úpravě.¹⁰

2. Důvod existence

V 19. století a zvláště v jeho druhé polovině proběhla v habsburské monarchii, a tedy i v českých zemích jako jedné z jejich součástí rozsáhlá modernizace právního řádu. Znamenala nejen návrat k řadě institutů římského práva v jeho pandektní podobě, ale představovala rovněž pozvolné prosazování nových právních institutů. Takovým byla dvojko-lejnost veřejné správy, kdy záležitosti obecního majetku náležely do přirozené působnosti samosprávné obce.

Na druhou stranu v právním řádu zůstala zachována řada právních institutů představujících rezidua starších koncepcí. Obecní statek byl pozůstatkem středověkých rustikálních občin – společného vlastnictví půdy upraveného místními obyčejí. Na tom nic nezměnilo ani písemné zakotvení existence obecního statku v psaných právních předpisech, k němuž poprvé došlo v dvorském reskriptu z roku 1754. V roce 1918 byl institut obsažen ve Všeobecném občanském zákoníku rakouském a v zemských obecních zřízeních.

Když 28. října 1918 vznikl československý stát, došlo podle článku 2 recepčního zákona, který byl grundnormou nového státu, k materiální kontinuitě práva a dosavadní právní předpisy i další prameny práva zůstaly prozatím v platnosti. Samozřejmě s výjimkou těch, jež odporovaly zřízení nového státu. Touto cestou byl do československého právního řádu převzat i obecní statek.

3. Okolnosti a způsob zániku

Již od 16. století se s růstem hustoty osídlení a se snahou o maximalizaci výnosu trojpolního hospodaření, kdy hovoříme o tzv. pátém zrnu,¹¹ objevovala snaha obecní statek odstranit. Dělo se tak hlavně proto, že představoval překážku efektivnějšího využití předmětných pozemků. Tato snaha mnohdy vycházela od vrchností, které porušovaly starobylá práva. Toto porušování bylo ostatně jednou z hlavních příčin německé selské války.

Úsilí právně či fakticky odstranit obecní statek pokračovalo i v dalších staletích. Před vznikem Československa spočívalo na venkově často v převodu vlastnického práva k pozemkům, které byly obecním statkem, na podílníky. Důležitým argumentem byla domněnka poctivosti. Toto řešení bylo typické pro venkovské obce. Jako příklad lze uvést osud obecního statku ve vsi Blatná na Strakonicku.

Jiným způsobem byla transformace obecního statku na obecní jmění. Toto řešení bylo uplatňováno zejména ve větších městech. Konečně na Moravě mohlo k zániku obecního

⁹ Zákon č. 49/1998 LGBl, o obecním statku.

¹⁰ Ostatně i ve zmíněném zákoně č. 49/1998 LGBl, je v § 2 výslovně obecní statek označen za obecní vlastnictví: „*Gemeindegut ist jenes land- oder forstwirtschaftlich genutzte Gemeindeeigentum [...]*“.

¹¹ To znamená, že výnos představoval pětinašobek výsevu.

statku docházet rovněž za využití zákonů o dělení obecních pozemků a o upravení společných užívacích a správních práv k nim se vztahujících.¹²

Uvedené snahy se uskutečňovaly na místní úrovni, což vyvolávalo zbytečné tenze, animozity mezi obyvateli. Vytvářelo se tak nezřídka prostředí ne nepodobné poměrům v Chevallierových Zvonokosech.¹³ Přesto obecní statek přetrvával až do roku 1918, a to i ve větších městech, např. v Poličce, Písku, Prachaticích nebo v Mostě.

Po vzniku Československého státu revoluční kvas vytvořil situaci nakloněnou zásadní změně ohledně právního institutu obecního statku. Touto zásadní změnou bylo přijetí zákona č. 421/1919 Sb. z. a n.,¹⁴ který ke dni 30. července 1919 přeměňoval obecní statek na obecní jmění. Argumenty pro zrušení byly a) existence neodůvodněných výsad podílníků, což bylo z pohledu zákonodárce porušením principu rovnosti, b) spory soudní i sousedské, které obecní statek vyvolával a jež zatěžovaly obecní samosprávu, c) snaha o hospodářsky efektivnější využití pozemků.¹⁵ Tím byl vyřešen jeden z vleklých problémů týkajících se obecního majetku, které trápily samosprávné obce po celé 19. století. Řada dalších otázek však vyřešena nebyla. Zmínit lze např. stále se zvyšující přírážky k přímým daním a k akcízů (spotřební dani potravní na čáře), které činily v roce 1918 v některých obcích i 1000 % a po reformě obecních financí v roce 1927 stále ještě 200–300 %. Ty natolik zatěžovaly obyvatele obcí, že ovlivnily i demografickou podobu Československé republiky.

4. Relevance znalosti pro současnost

Protože badatelský étos by měl zůstat vždy objektivní, lze konstatovat, že pokud bychom zůstali v limitech právního řádu České republiky, byla by odpověď na otázku relevance znalosti právního institutu obecního statku pro současnost pravděpodobně záporná. V globalizovaném světě ovšem nelze zůstat jen v hranicích domácího práva.

V právním řádu ČR představuje sice obecní statek již právněhistorický institut, ovšem v zahraničí nadále přetrvává jako institut platného práva. Obecní statek existuje např. ve Švýcarsku, ve Spolkové republice Německo (např. v Bádensku, Bavorsku), ve Švédsku (např. na ostrově Gotland) nebo v Rakousku (např. v již výše zmíněném Voralbersku). Jako zajímavost lze uvést, že v USA při snaze obnovit stáda bizonů na Velkých pláních jsou užívány rovněž pozůstatky zdejších commons.

Obecní statek může být zajímavý i z hlediska teoretického, např. při zkoumání efektivity a řízení společného vlastnictví. O tomto tématu probíhá celosvětový vědecký diskurz, ať již jeho výstupem je spíše skeptický pohled Garetta Hardina a jeho *The Tragedy of the Commons*,¹⁶ anebo optimističtější stanovisko nositelky Nobelovy ceny za ekonomii Elinor Ostromové v *Governing the Commons*.¹⁷

¹² Říšský zákon č. 94/1883 ř. z., o dělení obecních pozemků a o upravení společných užívacích a správních práv k nim se vztahujících a moravský zemský zákon téhož názvu č. 31/1884 mor. zem. zákoníku.

¹³ CHEVALLIER, Gabriel. *Zvonokosy*. Praha: Knižní klub, 2012.

¹⁴ Zákon č. 421/1919 Sb. z. a n., kterým se mění obecní statek v kmenové obecní jmění.

¹⁵ Viz odůvodnění Zprávy ústavního výboru o vládním návrhu o úpravě poměrů obecního statku. V elektronické podobě dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1317_00.htm> [dne 15. 11. 2019].

¹⁶ HARDIN, Garret. *Tragedy of the Commons* [online]. V elektronické podobě dostupná z: <<https://science.sciencemag.org/content/162/3859/1243.full>> [dne 10. 10. 2019].

¹⁷ OSTROM, Elinor. *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Actions*. New York: Cambridge University Press, 1990.

Konečně lze zmínit situaci, kdy švýcarské město Curych na počátku 21. století řešilo budoucnost svých čtyř rozsáhlých Allmend I.–IV. Objevovaly se různé návrhy a projekty občanů i různých iniciativ ohledně dalšího osudu těchto obecních statků. Dokonce ještě v roce 2018 iniciativa umverkehR řešila otázku budoucnosti Allmendu ve švýcarských obcích. Právě při takových rozhodováních by česká právněhistorická zkušenost a přijaté zákonné řešení mohly sehrát inspirativní úlohu.

Ukazuje se, že problematika historického majetku korporací není mrtvým tématem. Některé aktuální otázky byly vyřešeny v minulosti, některé instituty, které jsou historickými v České republice, figurují v zahraničí jako instituty platného práva. V takových případech může být vhodné vedle metody mezinárodní komparace využít rovněž diachronní srovnání, případně normativně-komparativní metodu historickou.

RECENZE

**Potacs Michael – Tichý Luboš (eds). Abuse of Law.
Prague: Centre for Comparative Law of the Faculty of Law,
Charles University, 2017, 368 s.**

Centrum právni komparatistiky Právnické fakulty Univerzity Karlovy, popredné pracovisko porovnávacej právovedy v celom bývalom Československu, sa môže oprávnene chváliť svojimi pravidelnými publikačnými výstupmi. Pre túto recenziu zhodnotíme jedno z jeho nedávnych (2017) kolektívnych diel. Ide o monografiu o zneužití práva s celkovým rozsahom 368 strán, vydanú v anglickom jazyku v česko-rakúskej spolupráci, reprezentatívne napĺňajúcu podstatu a ciele porovnávacej právovedy. Monografia vskutku stelesňuje ideálny typ komparatívneho prístupu v právnej vede, nasledovaniahodný ako vzor aj pre iné pracoviská venujúce sa porovnávaniu práva. Úspešný konečný výsledok by pritom zaiste nebol možný bez poctivej organizačnej prípravy, ktorá je podmienkou *sine qua non* takejto hĺbkovej komparácie. Autori sa tak v priebehu príprav monografie stretli na dvoch seminároch a na samostatnej konferencii, aby mohli pri príprave svojich výstupov reálne a efektívne spolupracovať a o problémoch priamo diskutovať. Výsledný produkt je vďaka tomu skutočne veľmi komplexným komparatívnym poňatím fenoménu zneužitia práva, a to nielen v porovnaní česko-rakúskom, ale tiež s presahom do právnych poriadkov najvýznamnejších štátov západnej Európy, a dokonca aj Kanady (Quebec).

V rozsahu recenzie samozrejme nie je možné (a ani vhodné) obsiahnuť všetky podrobnosti monograficky spracovanej problematiky. Na tomto mieste sa preto skôr pokúsime vyjadriť k polemickým pasážam, či naopak pasážam, ktoré si zaslúžia osobitné zdôraznenie a vyzdvihnutie. K nim zaujmeme vlastné, často iba subjektívne (ale vedecky objektivizované) stanovisko.

Samotná monografia je rozdelená do piatich častí. Okrem všeobecnej teoretickej časti obsahuje kapitoly radené do častí súkromného práva, verejného práva, časti ľudských práv (medzinárodného práva), a napokon poslednú časť predstavujú závery, ktoré rovnako ako úvod predostreli dvaja hlavní autori a editori celého vedeckého diela – *Michael Potacs* a *Luboš Tichý*. *M. Potacs* tiež svojím príspevkom otvoril prvú časť monografie. Vyjadruje sa v ňom k teoretickoprávnej otázke, či pri zneužití práva ide o zneužitie subjektívneho práva (*right*) alebo objektívneho práva (*law*). Má za to, že vo väčšine právnych poriadkov sa týmto konceptom rozumie zneužitie subjektívneho práva. V tom s ním možno súhlasiť, hoci generalizovať na tomto základe ešte nemožno – ako na to poukážu neskôr ďalší autori recenzovanej monografie. Iným prípadom než zneužitie práva je podľa *Potacs*a obchádzanie zákona – to vykladá ako síce formálny rozpor s objektívnym právom, ale zároveň ako naplnenie jeho účelu. Takéto definovanie obchádzania zákona sa nám však nezdá celkom výstižným, respektíve môže predstavovať iba jeden z jeho druhov, ako pozitívne prekonávanie tzv. hodnotových medzier v práve. Obchádzanie zákona je ale podľa nášho názoru vo väčšine prípadov naopak negatívnym javom, čím sa približuje k zneužitiu práva.

L. Tichý preto podľa nášho náhľadu vo svojej kapitole obchádzanie zákona definuje výstižnejšie – buď ako konanie, ktoré sa vyhýba predpokladaným právnym účinkom, ale-

bo naopak dosahuje účinky, ktoré neboli zamýšľané. Významnou a teoreticky prínosnou (čakajúcou na ďalšie rozpracovanie) je tu tiež autorova katalogizácia právnych inštitútov súvisiacich so zneužitím práva – simulácie a disimulácie, čiastočnej simulácie, nemorálneho výkonu práv, konania v zlej viere, podvodu a mobbingu, respektíve šikany.

Na uvedené myšlienky nadväzuje *S. Henčeková*, ktorá si kladie otázku, či je zákaz zneužitia práva právnym princípom. Navrhuje záver, že v prípadoch, kedy zákaz zneužitia práva nie je súčasťou pozitívneho práva, ale tiež v prípadoch, keď neexistuje výslovná norma (pravidlo), sa zákaz zneužitia práva správa ako právny princíp – predovšetkým preto, že sa pomeriava s inými právnymi princípmi. Autorka teda zvolila za jedno z kritérií odlišenia princíпов od iných noriem, či pravidiel, nutnosť pomeriavania princíпов, čím zároveň prispieva do stálej aktuálnej diskusie o rozlíšení právnych noriem a právnych princíпов.

Druhú časť monografie, zameranú na súkromné právo, otvára *G. E. Kodek* kapitolou o zneužití práva v občianskom práve. Zaujímavým dôkazom súčasného postsystematického právneho myslenia zrejme môže byť *Kodekovo* tvrdenie, že zneužitie práva je v podstate *topos* v zmysle viewegovských topík, t. j. že sa používa ako všeobecný argumentačný nástroj, bez konkrétneho a presného obsahu. *Kodek* však vo svojom príspevku tiež poctivo aplikuje aj porovnávaciu metódu, ktorou dospieva k záveru, že v niektorých právnych poriadkoch sa na zneužitie práva vyžaduje úmysel, inde stačí nedbanlivosť, a napokon v niektorých právnych poriadkoch sa subjektívny prvok zavinenia neskúma vôbec. Nie všade má tiež zneužitie práva rovnaký rozsah – existuje totiž niekoľko príbuzných a čiastočne sa prekrývajúcich inštitútov, na ktoré už vyššie upozornil *L. Tichý*.

Po občianskom práve sa následne *J. Told* a *F. Ruffler* vo svojej kapitole zamerali na zneužitie práva v obchodnom práve. Títo autori sa na pozadí konkrétnych príkladov z rakúskej obchodnoprávnej praxe vyjadrujú k už spomínanej polemike, či je zákaz zneužitia práva princípom alebo skôr interpretačnou metódou, respektíve interpretačným princípom. Odpoveď vraj závisí od toho, ako zákaz zneužitia práva vníma metodológia jednotlivých právnych odvetví a právnych poriadkov – autori tu teda zvolili možno až príliš pragmatický, málo teoretický prístup a riešenie.

M. Risak sa následne venuje problematike zneužitia práva v rámci (individuálneho) pracovného práva. Rozoznáva pritom, čiastočne rozporne s tvrdeniami *M. Potacs*a, osobitne aj zneužitie objektívneho práva, ako tzv. inštitucionálne zneužitie. *P. Hůrka* sa nadväzne vo svojej kapitole venuje zákazu zneužitia práva v pracovnoprávných vzťahoch v Českej republike, kde podľa neho ide o nekodifikovaný princíp, základnú zásadu pracovného práva, čo autor presvedčivo dokazuje literatúrou aj judikatúrou.

P. J. Pipková následne v kapitole o zneužití vlastníckeho práva uvažuje nad zneužitím práva v rovine súťažného práva. Konkrétne skúma vzťah zneužitia dominantného postavenia na trhu a zneužitia práva. Autorka tu má za to, že pri zneužití dominantného postavenia ide skôr o zneužitie moci, nie práva, čím rozširuje množinu a okruh problémov, ktoré treba skúmať, i na spoločenský rozmer práva.

Časť o súkromnom práve uzatvára kapitola, v ktorej *T. Troup* a *A. Frössel* skúmajú zneužitie princípu autonómie veriteľa v konkurznom konaní, a to na škodu ostatných veriteľov. Autori tejto kapitoly tiež dominantne využívajú porovnávaciu metódu (ktorá naopak v niektorých iných príspevkoch ustupuje viac do úzadia), keď sa venujú porovnaniu aktuálnej úpravy konkurzného konania v Českej republike a v Rakúsku.

Tretia časť monografie je zameraná na verejné právo. *R. Pomahač* a *J. Handrlíca* túto časť otvárajú príspevkom k téme zneužitia správneho uváženia z perspektívy českého

administratívneho práva. Osobitne pritom možno vyzdvihnúť, že sa zamerali na teoretikmi práva zanedbávanú otázku realizácie a aplikácie správneho práva.

Obdobnou témou na príklade Rakúska sa vo svojej kapitole zaoberá *C. Fuchs*. Ako základné delenie nedostatkov v správnom uvážení približuje tzv. prekročenia a zneužitia v správnom uvážení. Objasňuje aj ich historickú genézu a rolu *H. Kelsena* a *A. Merkla* vo vývoji teórie správneho práva v Rakúsku, čím problematiku zasadzuje aj do právnohistorického a teoretickoprávneho kontextu.

Poslednou kapitolou v časti o verejnom práve je príspevok, v ktorom *P. Kamínková* a *M. Seiler* predstavujú problematiku zneužitia daňového práva v podobe vyhýbania sa daňovej povinnosti, a to v porovnaní rakúskej a českej právnej úpravy a právnej praxe. Autori k téme pristupujú vo svetle rozlíšenia tzv. vnútornej a vonkajšej teórie (vonkajšia berie do úvahy širšie spoločenské okolnosti a možné dôvody zvoleného postupu daňového subjektu, vnútorná naopak kladie dôraz len na porušenie daňových predpisov) a predstavujú test tzv. subjektívnych a objektívnych kritérií pri posudzovaní zneužitia práva v daňovom práve. Tento príspevok podľa nás možno napriek jeho tematickému obmedzeniu na daňové právo vnímať ako veľmi inšpiratívny aj pre ďalšie teoretickoprávne rozpracovanie tejto problematiky vo všeobecnej rovine.

Štvrtá časť monografie, zameraná na ľudské práva, medzinárodné právo a právo EÚ, zahŕňa tri kapitoly. *C. Wutscher* sa vo svojom texte o zneužití práva ako všeobecnom princípe práva EU vracia k otázke právnych princípov. Poukazuje na to, že terminológia judikatúry SDEÚ vo vzťahu k zneužitiu práva je veľmi nejednotná, keď hovorí raz o zneužití subjektívneho, inokedy objektívneho práva, a používa tiež množstvo iných označení na vyjadrenie toho istého konceptu. Judikatúra SDEÚ však podľa autorky zásadne uznáva, že ide o všeobecný právny princíp na úrovni práva EÚ. Upozorňuje tiež na to, že na účely konštatovania zneužitia práva Európskej únie vytvorila judikatúra SDEÚ dvojprvkový objektívno-subjektívny (skúmajúci úmysel) test. Z tohto príspevku tak vyplývajú odpovede právnej (súdnej) praxe na viaceré teoretikmi vyššie nastolené otázky, čo tiež môže slúžiť ako ďalší podklad pre teoretickoprávne spracúvanie konceptu zneužitia práva.

S. Maslowski vo svojom príspevku o zneužívaní sociálnej podpory migrujúcimi občanmi Európskej únie zisťuje, že skutočných zneužívateľov sociálneho systému v EÚ nie je v skutočnosti veľa, keďže podporu využívajú zväčša tí, ktorí ju naozaj potrebujú. Systém podľa nej skôr zneužívajú tí, ktorí majú dosť prostriedkov na vlastnú obživu, a napriek tomu sa domáhajú sociálnej podpory. Ide tu o tvrdenie, ktoré, v prípade, že ho podporíme relevantnými údajmi aj v podmienkach Českej (a prípadne aj Slovenskej) republiky, možno použiť dokonca i ako politický argument proti častým radikálnym vyjadreniam na našej politickej scéne. V súvislosti s práve uvedeným, v bezprostredne nasledujúcom príspevku *Ch. Bezemek* skúma zneužívanie demokracie a ľudských práv – napr. slobody združovania, či slobody prejavu – predstaviteľmi radikálnych hnutí v ich politickej činnosti. Konkrétne všeobecne aplikovateľné riešenie však nateraz neposkytuje.

Posledná, piata časť publikácie, obsahuje zhrnutie najvýznamnejších výsledkov výskumu, na čo sa spoločne podujali editori *M. Potacs* a *L. Tichý*. Tí sa na záver v otázke povahy zákazu zneužitia práva prikláňajú k myšlienke, že skutočne ide o právny princíp a príkaz k optimalizácii. Okrem toho tiež sami vyzdvihujú, že v rámci monografie upresnili terminológiu konceptu zneužitia práva a navrhli jeho dôkladnejšie odčlenenie od príbuzných konceptov obchádzania zákona, šikany a pod.

Vskutku, nimi uvedené obsahové znaky recenzovaná monografia naozaj napĺňa. Okrem toho však vykazuje aj množstvo ďalších čiastkových výsledkov, či naopak nastole-

ných problémov, na ktoré sme čiastočne poukázali v tejto recenzii. Celkovo pritom možno zásadne konštatovať príklon autorov k prístupom prekračujúcim tradične striktné formálnopozitivistické stanoviská, poukazujúc i na rovinnu princípov, interpretácie, argumentácie, a dokonca aj na kazuistické okolnosti každého prípadu a nutnosť zohľadňovať subjektívne prvky, ako podmienky správneho chápania a aplikovania konceptu zneužitia práva. Monografia je tak zároveň významným svedectvom doby – začiatku 21. storočia – ako doby postpozitivistickej. Práve komparatívna metóda nám pritom ukazuje, že s rovnakými posunmi v právnom myslení sa potýka nielen Česká (a Slovenská) republika, ale i príbuzné a blízke Rakúsko. Práve porovnávanie situácie s Rakúskom, ako historicky právne najbližším štátom (s výnimkou Slovenskej republiky) má pre českú právnu komparatistiku, ale aj pre správne chápanie vývoja práva a jednotlivých právnych inštitútov v českých podmienkach nepochybne zásadný význam. V tradícii česko-rakúskeho právoporovnávacieho výskumu preto treba nepochybne naďalej pokračovať. Na škodu pritom nie je ani skutočnosť, že niektoré z príspevkov v takýchto monografiách sú viac teoretické, a iné zase menej komparatívne, keď sa sústreďujú skôr na národnú úpravu. V celkovom kontexte monografie totiž aj takéto príspevky spĺňajú svoj porovnávací cieľ. Posudzovanou monografiou v anglickom jazyku tak Centrum právní komparatistiky Právnické fakulty Univerzity Karlovy nielen opätovne vytýčilo cestu pre iné obdobné pracoviská, ale zároveň tiež preukázalo medzinárodnú úroveň svojej vlastnej vedeckej činnosti.

Tomáš Gábriš*

---

* Prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA, Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta. E-mail: gabris.tomas@gmail.com.

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

94. kongres ALAI v Praze

Česká pobočka Mezinárodního sdružení literárního a uměleckého ALAI (*Association Littéraire et Artistique Internationale*) pořádala 20. a 21. září 2019 mezinárodní kongres o autorském právu. Jeho ústřední téma, kolektivní správa autorských práv, přilákalo do České republiky více než 300 účastníků ze 47 zemí. Podle počtu účastníků a ohlasů, které kongres vyvolal, lze kongres považovat za vůbec nejúspěšnější ve více než 140leté historii této organizace věnující se zkoumání autorského práva. Připomeňme, že československá pobočka byla činná v letech 1926 až 1939, kdy byla rozpuštěna okupační mocí, a její činnost byla obnovena teprve v roce 2013.

Kongres se pořádal s podporou České advokátní komory a dalších partnerů ze soukromého i veřejného sektoru, pod záštitou prezidenta republiky a Ministerstva kultury. Byl pro Českou republiku a Prahu nejenom ctí, ale i prestižní společenskou událostí. Jakkoli jistě mnohé lákalo české hlavní město a bohatý společenský program, těžiště spočívalo v zajímavém a mimořádně aktuálním vědeckém programu, do něhož přispěli jak významní světoví akademici, tak zástupci průmyslu, obchodu a praxe. Státní správu mezi účastníky a diskutujícími zastupovali ředitelé autorskoprávních odborů ministerstev několika členských států EU, kulturní atašé a diplomaté ze zastupitelských úřadů v České republice.

Kongres otevřel *Christian Archambeau*, výkonný ředitel Úřadu Evropské unie pro duševní vlastnictví, *Frank Gotzen*, prezident ALAI, a *Rudolf Leška*, předseda české pobočky ALAI. Se svými projevy vystoupili též *Gadi Oron*, generální ředitel Mezinárodní konfederace společností autorů a skladatelů (CISAC), a *Sylvie Forbinová*, zástupkyně generálního ředitele Světové organizace duševního vlastnictví (WIPO) pro autorské právo a kreativní průmysl. *Romana Matanovacová Vučkovičová* z univerzity v Záhřebu pak hned v úvodu přednesla všeobecnou zprávu o stavu právní úpravy kolektivní správy autorských práv a práv souvisejících v různých zemích světa. Tím bylo učiněno zadost hlavnímu poslání organizace ALAI, které leží v oblasti mezinárodního srovnávacího práva autorského.

V panelu věnujícímu se právu hospodářské soutěže a kolektivní správě autorských práv vystoupil *Daniel Gervais* z Vanderbiltovy univerzity v USA, který kritizoval snahu zavádět soutěž mezi kolektivními správci, protože v této oblasti nemají být principy soutěžního práva vždy funkční. Naopak *Josef Drexl* z Max Planckova ústavu pro inovace a hospodářskou soutěž z Mnichova se ve svém příspěvku zastal soutěžního práva jako v zásadě pozitivního vnějšího regulátora kolektivní správy. *Sylvie Nérisonová* z univerzity v Bordeaux promluvila o aktuálních teoretických problémech kolektivní správy, zatímco *Caroline Boninová* z organizace SACEM (francouzský kolektivní správce práv, jinak nejstarší a největší organizace kolektivní správy na světě) promluvila o praktických aspektech střetu soutěžního práva a práva autorského. V panelu, který se věnoval otázce sazebníku kolektivních správců, jejich stanovování a sporům o ně, vystoupila *Jeanette Dietrichová*, globální ředitelka pro hudební licencování nadnárodního koncernu *Netflix*, jež poukázala na složité vyjednávání při získávání globální licence pro distribuci hudebního obsahu v rámci videa na vyžádání. *Andrea Kokonisová* z kanadské organizace *SOCAN* účastníkům přiblížila praktickou organizaci a fungování specializovaného autorskoprávního tribunálu v Kanadě (*Copyright Board of Canada*), což je jeden z nejstarších autorskopráv-

ních specializovaných tribunálů na světě. To přineslo četné praktické podněty i pro české účastníky v souvislosti s aktuální složitou úpravou sjednávání a sporů o sazebníky kolektivních správců. Profesorka *Delia Lipszycová* z univerzity v Buenos Aires promluvila o argentinské zkušenosti se soutěžním právem a se sjednáváním sazebníků a informovala o inspirativní latinskoamerické judikatuře z této oblasti.

O otázkách týkajících se pětiletého výročí evropské směrnice o kolektivní správě autorských práv diskutovalo několik panelistů. *Véronique Delforgeová* z Evropské komise (*DG Connect*) shrnula právní politiku Evropské komise v této oblasti a názor na existenci a další vývoj evropské právní úpravy kolektivní správy. *Maria Mercedes Frabboniová* z univerzity v Sussexu promluvila o komplikacích v oblasti přeshraniční regulace kolektivních správců a vztahů mezi kolektivními správci v Evropské unii a ve Spojeném království v době po jeho případném vystoupení z EU. *Tobias Holzmüller*, ředitel právního oddělení německého kolektivního správce práv k dílům hudebním (*GEMA*), brilantním způsobem poukázal na pohled jednoho z největších evropských kolektivních správců, zatímco *Gábor Faludi* z Maďarska promluvil o dopadu evropské kulturní politiky v oblasti autorských práv a kolektivní správy na tzv. malé země a malé jazyky, kde si kriticky všímal negativního dopadu na kulturní rozmanitost. *Massimo Scialò*, zastupující nezávislého správce práv *Soundreef*, vysvětlil odlišný obchodní přístup nezávislých správců k problematice licencování předmětů ochrany a poukázal na jejich praktické zkušenosti z Itálie a Spojeného království, jakož i na složitou koexistenci s kolektivními správci.

Panel věnovaný kolektivní správě nehudobního repertoáru se věnoval zejména otázkám licencování literárních děl, audiovizuálních děl a děl výtvarného umění. Vystoupili *Marie Anne Ferryová-Fallová* z organizace *ADAGP* z Francie, zabývající se kolektivní správou děl výtvarného umění, *Frederic Haber* z organizace *Copyright Clearance Centre*, která je nezávislou organizací nabízející hromadné online licencování autorských práv mj. pro účely užití literárních děl v podnicích, školách a dalších institucích, a *Hubert Tillet* ze společnosti *SACD* (francouzský kolektivní správce pro audiovizuální oblast).

Naprostou největší pozornost poutal panel, který se týkal nových technologií v oblasti kolektivní správy práv. *Viveca Stillová* z finského Ministerstva pro vzdělání a kulturu představila projekt finského předsednictví Rady EU, který se zaměřuje na rozvoj autorskoprávní infrastruktury (*Developing the Copyright Infrastructure*), zejména pak na oblast řádného uvádění autorství v metadatech elektronických souborů. V této souvislosti vyzdvihla mimo jiné práci organizace *ALAI*, která provedla globální sběr dat na toto téma a která připravuje studii věnující se globální praxi při uvádění autorství v prostředí online. Dotazníky, z nichž tato studie bude vycházet, jsou dostupné na stránkách *ALAI*.¹ Dále zde vystoupil *Thomas Ericsson* z organizace *AMRA*, která se věnuje individuálnímu vypořádávání autorských práv pro účely užití online mimo systém kolektivní správy. *José Luis Sevillano*, zástupce organizace *AIE* a člen představenstva *SCAPR*, promluvil o zkušenostech s databází výkonných umělců *IPD*, která usiluje o to, stát se globální autoritativní databází výkonných umělců. *Charlotte Aidanová* z organizace *SACEM* představila projekt *Urighs*, který o něco podobného usiluje na poli autorských práv v hudbě. *Jörn Radloff* zastupující společnost *Bite Dance* promluvil o potížích při globálním licencování hudby pro účely jí provozované sociální sítě *TikTok*, oblíbené u teenagerů. Jeho extrémně zajímavý příspěvek představil praktické potíže s globálním licencováním z pohledu uživatele.

¹ Dostupné z: <<https://www.alai.org/en/resolutions-and-positions/article-15-berne.html>>.

V panelu o přeshraniční správě autorských práv promluvil *Bernt Hugenholtz* z univerzity v Amsterdamu o teritorialitě z hlediska perspektivy Evropské unie. *Eleni-Tatiani Synodinouová* z Kyperské univerzity pohovořila o problematice *geoblockingu*. *Pavel Koukal* z Masarykovy univerzity pak o nařízení o portabilitě a o problematice smlouvy o dodání digitálního obsahu. *Adriana Moscosová* ze španělského Ministerstva kultury promluvila rovněž o tomto problému, přičemž vysvětlila pohled vlády členského státu Evropské unie. *Satoshi Watanabe*, předseda asijsko-pacifické regionální komise CISAC, promluvil o úsilí přeshraničního licencování v jihovýchodní Asii a potížích, na které naráží z hlediska regulatorního stavu v některých zemích tohoto regionu. V panelu o povinné a rozšířené kolektivní správě vystoupil *Mihály Ficsor*, bývalý ředitel WIPO, se zprávou o stavu unijního práva v této oblasti. *Raquel Xalabarderová* z Otevřené katalánské univerzity promluvila o kolektivní správě v oblasti výtvarného umění, *Regan Smithová* z amerického úřadu pro autorské právo (*U.S. Copyright Office*) představila novelu autorského zákona (*Music Modernization Act*) a s tím spojené potíže týkající se nově ustavené regulace kolektivní správy ve Spojených státech. *Johan Axhamn* z univerzity v Lundu promluvil z pohledu na slovo vzatého odborníka o teorii i praxi rozšířené a povinné kolektivní správy v severských zemích, které jsou v této oblasti pro mnohé země svou právní úpravou i praxí vzorem. Celý kongres završila závěrečná řeč profesora *Paula Torremanse* z univerzity v Nottinghamu, který erudovaným způsobem shrnul dvoudenní probíranou problematiku.

Lze uzavřít, že kongres se setkal s entuziastickým přijetím všemi účastníky a již nyní lze konstatovat, že se zapsal do dějin organizace ALAI i českého autorského práva. Konferenční příspěvky a studie budou publikovány ve sborníku vydávaném příští rok nakladatelstvím Wolters Kluwer.

Rudolf Leška*

---

* JUDr. Mgr. Rudolf Leška, Ph.D., LL.M., advokát, předseda ALAI Česká republika, odborný asistent pro autorské a mediální právo katedry občanského a pracovního práva Fakulty právních a správních studií Vysoké školy finanční a správní. E-mail: leska@mail.vsfcs.cz.

The International Legal Regime of Antarctica Two Hundred Years Since its Discovery

Jan Ondřej

Abstract: This year marks the two hundredth anniversary of the discovery of Antarctica. This paper describes the development of the legal regime from the perspective of international law. However, the paper cannot refer to all legal issues pertaining to the continent around the South Pole. The aim of this text is to summarise the development which preceded the conclusion of the Antarctic Treaty of 1959, particularly the claims of the seven countries to parts of Antarctica. The paper summarises the development of the relation to Antarctica and analyses the international legal regime of Antarctica as a contributing factor in view of other comparable international legal regimes. The paper also points to some negative features of this regime. The part of the Czech Republic in maintaining the international legal regime of Antarctica and its incorporation into domestic law are an important part of the text.

Key words: territorial claims, freedom of scientific research, protection of the environment, use for exclusive peaceful purposes

Antarctica: Overview and Reflection of the Law of the Edge of the World

Filip Křepelka

Abstract: At the occasion of bicentennial of discovery of Antarctica in 1820, the paper addresses the legal framework applicable to this ice-covered continent. Territorial claims of several countries met the rejection of international community. Countries involved in Antarctic polar research gradually established Antarctic Treaty System for its management. Environment protection has become primary concern in contemporary Antarctica. Thanks to its systematic research activities conducted at the Mendel Polar Station, the Czech Republic achieved a privileged position in the system. Czech involvement resulted into enactment of Czech Antarctic Law.

Key words: Antarctica, international law, environment protection, Mendel Polar Station

One Hundred Years of International Air Law (1919–2019)

Ján Klučka

Abstract: International aviation law today forms separate branch of international law in order to ensure proper and safe operation and development of international civil aviation. This branch involves complex of multilateral, regional and bilateral agreements and its “technical” part is formed by the set of standards and recommended practices of the International Civil Aviation Organization. In addressing the legal regime of airspace, states, for security reasons, prefer the principle of sovereignty over their airspace. Such closure of air space however generates the problem of relevant legal regulation for commercial freedoms of air. As a result, bilateral air service agreements have become the predominant kind of regulation of the commercial freedoms of air after postwar period. (today more than 3000). The dynamic development of regionalism during the last quarter of the 20th century “produced” growing number of regional air services agreements prepared within regional economic organizations. The term civil aviation safety has been for a long time interpreted as a set of measures adopted within International Civil Aviation Organization which was provided to civil aircraft and surface equipment do not endanger the lives and health of passengers. The external threats to civil aviation comprising different forms of unlawful interference (security) emerged in the beginning of 60s. The practice confirms significant role has played International Civil Aviation Organization in the fight against such interferences through a complex of technical measures (Annex 17) as well as a number of international agreements responding to different acts endangering the security of international civil aviation. Wide acceptance of these agreements by the international community confirms the exceptionally high

number of their States Parties (more than 180). Integral part of international air law constitutes international private air law rules governing mainly relations among non-state actors participating in international air transport. The essence of international regulation in this area forms specific rules embraced in relevant agreements applicable directly without the need to apply conflict of law rules of relevant states.

Key words: sovereignty of the state over airspace, commercial freedoms of air transport, public and private international air law, safety (security) of international civil aviation and international air law

Individually Targeted Sanctions in the Hands of the Court of Justice of the European Union

Zuzana Trávníčková

Abstract: The first judgment of the European Court of Justice in Kadi case was handed down in September 2008. It provoked not only academic discussions on the relation between international and EU law and on the rights of individuals restricted by international financial sanctions, but also inspired hundreds of other individuals and entities listed on EU sanctions lists to initiate their own proceedings before the General Court (Court of the First Instance). Dozens of them have even decided to appeal against unsatisfying first instance decisions to the Court of Justice (European Court of Justice). This article analyses the group of appeals in so called delisting cases, consisting of 41 episodes. Episodes are classified into six groups depending on the appellants (sanctioned persons or EU organs) and the course and the result of the appeal proceedings. The basic statistical analysis of these groups leads to conclusions, that UN sanctions are challenged more often than autonomous EU sanctions, that the activity of entities and individuals is balanced (in relative numbers), that the Court of Justice confirms the decision of the first instance court in prevailing majority of 72 % appeals, which means that appellants are successful only in 28 % of cases. On the other hand, the action for annulment and the later appeal lead to delisting in 31 % of cases. Comparison of the time between lodging the appeal and delivering the judgment shows, that the length of the appeal proceedings is getting shorter.

Key words: international sanctions, targeted sanctions, European Union, Court of Justice of the European Union, appeal

Legal Regulation of the Municipal Commons at the Time of Establishment of Czechoslovakia

Jiří Šouša jr.

Abstract: The following text attempts to describe the legal institute of the municipal commons (obecní statek) and the form of its legal regulation in the bohemian lands in 1918. It also deals with the reasons of its existence, the circumstances of its dissolution and also tries to answer the question whether the historical legal institute of the municipal commons could be somewhat relevant to the present.

Key words: law, history, municipality, self-government, property

Z TIŠTĚNÉ ŘADY:

Müllerová, Hana. Právo na příznivé životní prostředí: Teoretické základy, interpretace, zahraniční zkušenosti a jejich využití pro ČR. Rok vydání: 2018. Triptych knih o právu na příznivé životní prostředí v papírovém boxu

Doležal, Adam – Doležal, Tomáš. Kausalita v civilním právu se zaměřením na medicínsko-právní spory. Rok vydání: 2016, 262 s.

Sobek, Tomáš. Právní rozum a morální cit: hodnotové základy právního myšlení. Rok vydání: 2016, 339 s.

Lojek, Antonín – Kober, Jan a kol.: Karel IV.: paměť – právo – reprezentace. Rok vydání: 2016, 200 s.

Becker, Ulrich – Štefko, Martin a kol. Právo na práci občanů třetích států z pohledu ČR a SRN. Aktuální otázky. Rok vydání: 2015, 203 s.

Šlapák, Tim Čeněk – Štefko, Martin. Praktický personální marketink. Řízení lidských zdrojů v pracovněprávních souvislostech. Rok vydání: 2015, 144 s.

Adamová, Karolína – Lojek, Antonín. Právníci doby osvícenské. Rok vydání: 2014, 108 s.

Tituly vydané v tištěné řadě lze zakoupit buď přímo v Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i. (Národní 18, 116 00 Praha 1, e-mail: ilaw@ilaw.cas.cz, tel.: 221 990 711), nebo v distribuci Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o. www.alescenek.cz

Z ELEKTRONICKÉ ŘADY eKNIHY:

Müllerová, Hana a kol.: Zodpovědné plánování: Území a sesuvy. Rok vydání: 2018, 64 s.

Müllerová, Hana. Právo na příznivé životní prostředí. Zkušenosti vybraných evropských zemí a návrhy pro budoucí uplatňování v ČR. Rok vydání: 2018, 236 s.

Šejvl, Michal. Lidská práva jako subjektivní práva. Teoretické a historické aspekty. Rok vydání: 2017, 166 s.

Müllerová, Hana a kol. Právo na příznivé životní prostředí: Nové interpretační přístupy. Rok vydání: 2016, 288 s.

Doležal, Adam – Doležal, Tomáš. Kausalita v civilním právu se zaměřením na medicínsko-právní spory. Rok vydání: 2016, 262 s.

Müllerová, Hana. Právo na životní prostředí: Teoretické aspekty. Rok vydání: 2016, 125 s.

Žáčková, Zdena. Viktor Knapp v Československé akademii věd. Kariéra českého právního vědce. Rok vydání: 2015, 78 s.

Müllerová, Hana – Humlíčková, Petra. Nové přístupy k implementaci Aarhuské úmluvy v ČR. Rok vydání: 2014, 100 s.

Doležal Adam – Doležal Tomáš. Praktické dopady nového občanského zákoníku na provozování lékařské praxe. Rok vydání: 2014, 59 s.

Kučera, Bohumil. Základní problémy mezinárodního soudního procesu. Úvodním slovem opatřil Jan Malíř. Rok vydání: 2014, 336 s.

Eknihy jsou ke stažení zdarma na webových stránkách Ústavu státu a práva AV ČR v záložce Časopisy a knihy <http://www.ilaw.cas.cz>